

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА**

На правах рукопису

ПАРУТА ЮЛІЯ ІВАНІВНА

УДК 347.191.11

**ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ
ЯК УЧАСНИКИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Дисертація
на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Науковий керівник
Зозуляк Ольга Ігорівна,
кандидат юридичних наук,
доцент

Київ - 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Загальна характеристика громадських об'єднань у цивільному праві	
1.1. Основні законодавчі новації Закону України «Про громадські об'єднання» та правові аспекти визначення його сфери дії	12
1.2. Поняття та ознаки громадського об'єднання в юридичній літературі та законодавстві України	37
1.3. Визначення організаційно-правової форми громадського об'єднання	57
Висновки до Розділу 1	74
РОЗДІЛ 2. Правові засади динаміки участі громадських об'єднань у цивільних правовідносинах	
2.1. Порядок створення громадських об'єднань та способи їх припинення	78
2.2. Членство в громадському об'єднанні та правовий режим членських внесків	100
2.3. Участь громадських об'єднань у майнових та особистих немайнових правовідносинах	113
Висновки до Розділу 2	127
РОЗДІЛ 3. Цивільно-правова характеристика видів громадського об'єднання	
3.1. Підстави класифікації громадських об'єднань	133
3.2. Громадська організація як різновид громадського об'єднання	144
3.3. Громадська спілка як різновид громадського об'єднання	163
Висновки до Розділу 3	177
ВИСНОВКИ	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	187

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України

КМУ – Кабінет Міністрів України

ЗУ – Закон України

ГПК України – Господарський процесуальний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 06 листопада 1991 року;

ЦК України – Цивільний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003 року;

ГК України – Господарський кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003 року;

ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 18 березня 2004 року;

ПК України - Податковий кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 02 грудня 2010 року;

БК України – Бюджетний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 08 липня 2010 року.

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку цивілістичної доктрини спостерігається активізація досліджень, які стосуються непідприємницьких юридичних осіб. Це пов'язано із недостатньою правовою регламентацією їх становища як учасників відносин приватноправової сфери. Разом з тим, постійне збільшення кількості непідприємницьких юридичних осіб, які стають учасниками цивільних правовідносин, вносить на порядок денний потребу в проведенні додаткових наукових розвідок щодо цього виду юридичних осіб.

Для побудови цілісної та логічної системи непідприємницьких юридичних осіб передусім необхідно провести наукові пошуки стосовно їх окремих видів, одним із яких є громадське об'єднання зі статусом юридичної особи. Ці суб'єкти є однією з найчисельніших груп непідприємницьких юридичних осіб, а саме непідприємницьких товариств.

На законодавчому рівні регулювання діяльності громадських об'єднань визначається насамперед Законом України «Про громадські об'єднання», прийняття якого ознаменувало початок нового етапу їх функціонування. Однак, попри те, що у згаданому нормативно-правовому акті враховано найкращі європейські традиції щодо неурядових організацій та численні пропозиції вітчизняних науковців, він не позбавлений певних недоліків. Одним із таких є недостатнє врегулювання правового становища громадських об'єднань як учасників цивільно-правових відносин. Йдеться про: відсутність цивілістичної дефініції громадського об'єднання, правові підходи щодо визначення його організаційно-правових форм, сферу дії Закону, правові питання щодо членства та сплати членських внесків, окремі аспекти участі в майнових та особистих немайнових відносинах, здійснення досліджуваними суб'єктами підприємницької діяльності, правові аспекти реалізації договороздатності, деліктоздатності тощо.

Особливу увагу слід звернути й на складність законодавчого врегулювання правового становища досліджуваних суб'єктів, яке визначається різними нормативно-правовими актами, між якими існують розбіжності та численні суперечності. Наведене обумовлює відсутність єдиних підходів як щодо видів

громадських об'єднань, так і щодо усталених концептуальних засад стосовно їх цивільно-правового статусу.

Питання участі громадських об'єднань у цивільно-правових відносинах досліджувалися в таких дисертаційних роботах: І. М. Кучеренко «Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права» (2004 р.), М. В. Менджул «Громадські організації як суб'єкти цивільного права» (2011 р.). Однак, ці дослідження проводилися ще до прийняття Закону України «Про громадські об'єднання», а тому в них не досліджено сучасних тенденцій їх функціонування. Після прийняття цього Закону наукові розвідки щодо громадських об'єднань здійснювалися в дисертаційному дослідженні Л. В. Ущипівської «Цивільно-правовий статус громадських об'єднань» (2015 р.) та монографії В. В. Кочина «Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права», в якій окреслено окремі цивілістичні особливості громадського об'єднання. Але попри це уся багатогранність досліджуваних суб'єктів відкриває нові аспекти для проведення наукового пізнання.

Вищевказані обставини визначають актуальність і необхідність дослідження на дисертаційному рівні цивільно-правових відносин, які виникають за участі громадських об'єднань.

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження становлять наукові праці О. О. Беляєва, І. В. Бейцун, Д. М. Бікмурзіної, В. І. Борисової, В. А. Васильєвої, М. К. Галянтича, А. Б. Гриняка, К. Р. Добкіної, А. С. Довгерта, І. П. Жигалкіна, О. І. Зозуляк, А. В. Зеліско, Т. П. Карнаух, Т. В. Кашаніної, В. В. Кочина, О. В. Кохановської, І. М. Кучеренко, В. М. Кравчука, Д. С. Лещенка, О. Ю. Літвіної, В. В. Луця, Л. М. Мандрики, В. М. Махінчука, М. В. Менджул, А. М. Пономарьова, В. Ф. Піддубної, В. Д. Примака, З. В. Ромовської, Т. П. Рудинської, Л. В. Сіщук, Т. В. Сойфер, О. М. Соловійова, О. О. Серової, Т. В. Спасибо-Фатєєвої, М. А. Тіхонової, М. О. Ткалича, Р. В. Уткіна, Л. В. Ущипівської, Н. Ю. Філатової, В. О. Чепурнова, О. В. Шашкової, Ц. А. Ямпольської та ін. У роботі також досліджуються праці іноземних учених – спеціалістів у сфері непідприємницьких організацій, зокрема Ендрю Джі Турезина, Джейзи М. Діаз, Джерольда Ошинського,

Едварда П. Велча та Марти Мейнеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до теми науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України «Удосконалення правового регулювання статусу непідприємницьких організацій в Україні» (номер державної реєстрації 011311001119). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України (протокол № 11 від 28 листопада 2012 року).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є визначення цивільно-правового статусу громадських об'єднань як учасників приватноправових відносин, а також розробка рекомендацій, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі *задачі* наукового пошуку:

- охарактеризувати основні новели Закону України «Про громадські об'єднання»;
- окреслити сферу дії зазначеного Закону;
- визначити поняття та ознаки громадського об'єднання;
- виробити основні підходи щодо визначення організаційно-правової форми громадського об'єднання;
- з'ясувати особливості створення та припинення громадських об'єднань;
- охарактеризувати правовий режим членства та членських внесків у громадських об'єднаннях;
- визначити особливості майнових та особистих немайнових відносин, учасниками яких можуть бути громадські об'єднання;
- здійснити класифікацію громадських об'єднань;
- розробити рекомендації стосовно вдосконалення цивільного законодавства щодо громадських об'єднань.

Об'єкт дослідження – цивільно-правові відносини, що виникають під час створення, діяльності та припинення громадських об'єднань.

Предмет дослідження – громадські об'єднання як учасники цивільних відносин, національне законодавство, яке визначає участь громадських об'єднань та окремих їх видів у цивільних правовідносинах, цивільно-правова доктрина, зарубіжна та вітчизняна судова практика розгляду цивільних справ за участю громадських об'єднань.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження виступили загальнонаукові, філософські та спеціальні методи, зокрема: історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-логічний, техніко-юридичний метод, метод прогнозування, метод аналізу та метод моделювання. Порівняльно-правовий метод сприяв здійсненню порівняння раніше чинного законодавства та сучасних легальних підходів, які стосуються громадських об'єднань (підрозділ 1.1 дисертації). Застосування історико-правового методу дало змогу простежити розвиток юридичної думки та основні тенденції розвитку законодавства щодо громадських об'єднань як учасників цивільно-правових відносин (підрозділ 1.2 дисертації). Формально-логічний метод було використано при з'ясуванні особливостей правового статусу громадських об'єднань (підрозділ 1.3). Метод прогнозування дав можливість виявити тенденції та виробити напрями розвитку правового регулювання цивільних правовідносин за участі громадських об'єднань (розділ 2 дисертації). З використанням методу аналізу досліджувалися особливості цивільно-правового статусу громадських об'єднань (розділ 1, 2 та 3 дисертації). За допомогою техніко-юридичного методу та методу моделювання було сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства (розділ 1, 2 та 3 дисертації).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є однією із перших наукових праць, яка здійснена після прийняття Закону України «Про громадські об'єднання», що присвячена дослідженню громадських об'єднань як учасників цивільних правовідносин. У результаті проведеного дисертаційного дослідження сформульовано і обґрунтовано низку наукових положень та висновків,

які мають ознаки новизни та виносяться на захист:

Вперше:

1) аргументовано недоцільність поділу громадських об'єднань за критерієм «організаційно-правова форма» на громадські організації та громадські спілки, що пов'язано із тим, що наявність єдиної відмінності в суб'єктному складі окремих юридичних осіб не може бути підставою для створення нових організаційно-правових форм. Убачається логічним відмовитися від класифікації громадських об'єднань за організаційно-правовою формою, обравши натомість класифікаційний критерій «суб'єктний склад»;

2) доведено доцільність розширення сфери дії Закону України «Про громадські об'єднання» в напрямку збільшення видів громадських об'єднань, які підпадають під його правове регулювання, незалежно від того, що певні види громадських об'єднань під час створення, діяльності та припинення керуються спеціальними нормативно-правовими актами;

3) визначено, що сплата членських внесків не є цивільно-правовим зобов'язанням, а тому вони не можуть стягуватися в примусовому порядку, за винятком того випадку, коли між членом громадського об'єднання та самою юридичною особою укладається договір про сплату членських внесків;

4) з метою відображення логіки побудови системи громадських об'єднань та спрощення порядку користування реєстрами обґрунтовано висновок про необхідність реформування Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців шляхом узагальнення всіх видів громадських об'єднань, котрі визначаються в ньому, в межах єдиного узагальнюючого поняття «громадське об'єднання», а Реєстру громадських об'єднань шляхом здійснення поділу в ньому всіх громадських об'єднань на громадську організацію та громадську спілку;

5) запропоновано законодавчо передбачене поняття «членські внески» використовувати як узагальнююче для всіх видів внесків (вступних, цільових, додаткових тощо), у зв'язку з чим категорію «членський внесок», що використовується для визначення окремого виду внесків, замінити на «регулярний внесок»;

б) сформульовано тезу, що до юридичних осіб приватного права – учасників громадської спілки, які беруть участь в управлінні нею, може застосовуватися субсидіарна відповідальність за зобов'язаннями такої юридичної особи, однак тільки в тому випадку, коли громадська спілка здійснює підприємницьку діяльність;

Удосконалено:

7) визначення громадського об'єднання зі статусом юридичної особи як непідприємницького товариства, яке створюється з метою здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних інтересів, члени якого не мають права на майно товариства та не несуть відповідальності за його зобов'язаннями;

8) положення з приводу того, що засновниками та учасниками громадської спілки можуть виступати будь-які юридичні особи приватного права як підприємницькі, так і непідприємницькі, винятком є лише юридичні особи публічного права, які створюються в розпорядчому порядку і для яких принцип свободи об'єднання не характерний;

9) тезу щодо віднесення до саморегулювальних організацій як громадських об'єднань тих об'єднань, для яких характерний добровільний та професійний характер створення і діяльності, зокрема творчих спілок, торгово-промислових палат та ін.;

10) положення про те, що реорганізація громадського об'єднання може здійснюватися не тільки шляхом приєднання до іншого громадського об'єднання такого самого статусу, а й шляхом злиття, поділу та перетворення;

Дістали подальший розвиток:

11) твердження, що попри можливість громадських об'єднань без статусу юридичної особи володіти певним спектром особистих немайнових прав (право на найменування, символіку тощо), повноправними учасниками цивільно-правових відносин є саме ті громадські об'єднання, які здійснюють свою діяльність зі статусом юридичної особи;

12) позиція з приводу доцільності закріплення за громадськими об'єднаннями спеціальної цивільної правоздатності, оскільки коло суб'єктивних цивільних прав та юридичних обов'язків, які можуть виникнути в останніх, визначається метою їх

діяльності та приналежності договорів, які вчинені з виходом за межі обсягу правоздатності, до оспорюваних;

13) обґрунтування необхідності зазначення в статуті громадського об'єднання, яке має намір здійснювати підприємницьку діяльність, виключного переліку видів такої діяльності, що зумовлено їх спеціальною правоздатністю.

Наукове і практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані в :

– науково-дослідницькій сфері під час проведення подальших наукових пошуків, пов'язаних із дослідженням громадських об'єднань та їх видів як суб'єктів цивільно-правових відносин;

– правотворчій діяльності – при удосконаленні правого регулювання щодо громадських об'єднань;

– навчальному процесі – при підготовці підручників, навчальних посібників курсу «Цивільне право України», «Непідприємницькі юридичні особи», викладанні відповідних навчальних дисциплін.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист отримані автором самостійно. У співавторстві автором опубліковані такі наукові праці: *Понятие и признаки общественного объединения со статусом юридического лица // Закон и жизнь. – Май 2014. – № 5/3. – С. 67–71* (особистий внесок здобувача полягає в дослідженні підходів щодо визначення поняття «громадське об'єднання», що становить 50% змісту статті.); *Peculiarities of legal status of non-entrepreneurial legal entity according to civil legislation of Ukraine / Evolution of private law. – vol. II. – Katowice, 2015. – P. 19–29* (особистий внесок здобувача полягає в дослідженні цивільно-правового статусу непідприємницьких товариств згідно з цивільним законодавством України, що становить 40% змісту статті).

Всі інші праці виконані автором без співавторства.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження були оприлюднені на таких науково-практичних конференціях та «круглих столах»:

«Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Донецьк, 20–21 квітня 2013 р.), «Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 27–28 вересня 2013 р.), «Непідприємницькі організації у механізмі реалізації права громадян на об'єднання (асоціації)» (м. Київ, 20 грудня 2013 р.), «Корпоративне право України та інших європейських країн: порівняльно-правова характеристика» (м. Івано-Франківськ, 26 вересня 2014 р.), «Удосконалення правового регулювання статусу непідприємницьких організацій в Україні» (м. Київ, 19 грудня 2014 р.), «Проблеми цивільного права та процесу» (м. Харків, 30 травня 2015 р.), «Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації» (м. Івано-Франківськ, 02 жовтня 2015 р.), «Evolution of private law» (Katowice, 15th October, 2015).

Публікації. За темою дисертації опубліковано п'ятнадцять наукових праць, із яких шість статей у наукових фахових виданнях України, одна стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, а також тези восьми доповідей на науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

1.1. Основні законодавчі новації Закону України «Про громадські об'єднання» та правові аспекти визначення його сфери дії

Дослідниками проблем приватного права неодноразово акцентувалася увага на потребі модернізації чинного цивільного законодавства. У значній кількості таких зауважень йшлося про необхідність удосконалення правового забезпечення щодо юридичних осіб, «...адже саме від впорядкованості видів та організаційно – правових форм юридичних осіб вдасться досконаліше окреслити елементи їх цивільно – правового статусу, а отже, - міцніше утвердити той чи інший різновид юридичної особи як повноцінного учасника відносин приватноправової сфери» [52, с.209 - 210].

Згідно з положеннями чинного ЦК України однією з організаційно – правових форм юридичних осіб є товариство, яке, своєю чергою, може бути підприємницьким або непідприємницьким. У даному контексті потрібно зазначити, що нагального дослідження та удосконалення потребує правове забезпечення щодо непідприємницьких товариств, оскільки якщо проаналізувати відповідні правові норми ЦК України, то одразу ж стає зрозумілим, що законодавець у своїй позиції віддав перевагу врегулюванню правового статусу саме підприємницьких юридичних осіб, а от щодо непідприємницьких, то вони залишилися на периферії законодавчої уваги. Про небезпідставність такого твердження свідчить саме тільки кількісне співвідношення статей, які регулюють правове положення перших та других. Так, підприємницьким товариствам присвячена окрема глава (п'ятдесят три статті), натомість непідприємницьким всього-на-всього дві статті в рамках характеристики загальних положень про юридичну особу [189].

Крім того, вітчизняне законодавство щодо правового статусу юридичних осіб відзначається значною розгалуженістю та нагромадженням великої кількості нормативно – правових актів, а за такого стану речей кількісні характеристики законодавчих положень часто нівелюють якісні [44, с. 74]. Яскравим прикладом наведеного є сучасний стан нормативного врегулювання правового статусу громадських об'єднань, який, окрім ЗУ «Про громадські об'єднання», визначається низкою інших нормативно – правових актів. Серед них можна назвати ЗУ «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 07. 10. 1997 р., ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15. 09. 1999 р., ЗУ «Про політичні партії» від 05. 04. 2001 р., ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05. 07. 2012 р., ЗУ «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22. 06. 2012 р. та ін. Звісно, така увага зі сторони законодавця є позитивною тенденцією, але основною проблемою, на нашу думку, є те, що між цими нормативними документами відсутній системний зв'язок, а відтак фактично кожен із них функціонує в правовому полі автономно, а це не сприяє становленню єдиних засад регулювання їхнього правового статусу.

Потреба в проведенні додаткових наукових пошуків щодо непідприємницьких товариств зумовлена й активною їх інтеграцією в цивільні правовідносини та надання їм все більших повноважень і можливостей у цій сфері. Але для того щоб побудувати цілісну та логічну систему непідприємницьких товариств, передусім необхідно дослідити їх види, одним із яких є громадське об'єднання зі статусом юридичної особи, яке також має свою внутрішню систему включаючи окремі види громадських об'єднань. Слід зазначити, що в переважній більшості випадків ці об'єднання при створенні, діяльності та припиненні керуються спеціальними законами, між якими, як ми уже зазначали, відсутній системний зв'язок та й узагалі часто вони приймаються шляхом нагромадження одних нормативно – правових актів на інші, які не відзначаються єдністю та нерідко суперечать один одному [49, с. 68].

За такого стану речей необхідний своєрідний «кодіфікований акт», котрий би став орієнтиром для законів, якими регулюється правове становище окремих видів

громадського об'єднання. Таким, на нашу думку, має стати ЗУ «Про громадські об'єднання».

До прийняття вищезазначеного нормативного акту правове становище об'єднань визначалося ЗУ «Про об'єднання громадян», який був прийнятий 16. 06. 1992 року. Безумовно, на той час його ухвалення було прогресивним кроком, але із збільшенням кількості таких об'єднань, повсякденним їх вступом у правові відносини різноманітних ланок та приватноправової сфери, зокрема, Закон виявився непридатним на предмет якісного врегулювання відносин за участі таких суб'єктів та й узагалі створював серйозні колізії з ЦК України та міжнародними договорами. Крім того, на шпальтах наукових видань не раз висловлювалися критичні зауваження в сторону цього Закону та й міжнародна спільнота наголошувала, що він не відповідає сучасним демократичним засадам щодо об'єднань осіб [92]. У розрізі даного питання показовим є рішення Європейського суду з прав людини в справі «Корецький та інші проти України», у якому йшлося про неправомірну відмову в реєстрації об'єднанню громадян, яка була зумовлена тим, що, на думку Київського міського управління юстиції, Статут цього об'єднання не відповідав вимогам законодавства. Однак, невідповідність Статуту полягала в тому лише, що в ньому не було відображено певних норм законодавства в точній відповідності з нормативним актом, тобто спостерігалися звичайні текстуальні розбіжності. Тому Європейським судом з прав людини було зроблено висновок, що законодавством України забороняється будь - який відступ від відповідних національних норм, які регулюють діяльність об'єднань. Також Суд наголосив на тому, що певні вимоги, такі, як-от: установлення територіальних обмежень щодо діяльності, заборона залучення волонтерів та обтяжлива обставина для об'єднань, що прагнуть мати всеукраїнський статус, засновувати місцеві осередки в більшості адміністративно – територіальних одиниць України не є необхідними в демократичному суспільстві [141].

Якщо ж повернутися до історії прийняття новітнього законодавчого документу щодо громадських об'єднань, то, починаючи з 2005 року, уряди України щорічно брали на себе договірні зобов'язання перед Радою Європи та Європейською

комісією розробити новий закон, який би гарантував на належному рівні право на об'єднання. А в 2007 та 2008 роках КМУ подавав відповідні законопроекти, однак обидва були відкликани через зміну уряду. І тільки альтернативний депутатський проект кінця 2010 року пройшов спочатку перше читання в травні 2011 року, а після довгих громадських обговорень та дебатів у профільному комітеті ВРУ набрав 334 голоси народних депутатів [93]. Тож 22. 03. 2012 року було прийнято ЗУ «Про громадські об'єднання», ухвалення якого стало ще одним кроком на шляху наближення України до європейських демократичних стандартів [82]. Але потрібно доповнити, що набув він чинності не одразу, а 19. 04. 2012 року і був уведений у дію 01. 01. 2013 року та відповідно з цього ж дня втратив чинність ЗУ «Про об'єднання громадян».

Цивільно - правовий статус громадських об'єднань за прийнятим Законом істотно відрізняється від того, який передбачався раніше, що зумовлює потребу зупинитися на його ключових нововведеннях. Проте для того щоб повною мірою зрозуміти їх, необхідно проаналізувати основні правові положення ЗУ «Про об'єднання громадян».

Так, згідно із Законом, який утратив чинність, загальним поняттям для об'єднань було «об'єднання громадян», під яким розуміли «... добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод». Вказівка у визначенні на громадян свідчила про те, що його засновниками та членами могли виступати тільки фізичні особи, а згадка про «свої права і свободи» означала, що громадські організації створювалися та діяли тільки для задоволення і захисту своїх прав і свобод. Тобто вони не могли захищати інших суб'єктів, а тому виникали питання щодо правомірності благодійної діяльності, проведення заходів за участю осіб, які не є членами організації тощо.

Характерним для об'єднань громадян було те, що незалежно від назви воно визнавалося або політичною партією, або громадською організацією. Іншими словами, Законом виділялося два види об'єднань громадян: політична партія та громадська організація. Не можна і не згадати про основоположні принципи утворення та діяльності об'єднань, якими були добровільність, рівноправність

членів, самоврядування, законність та гласність, які наводились у Законі без тлумачення їх змісту.

Серед інших основних рис цього законодавчого акту варто назвати такі:

- легалізація здійснювалася шляхом реєстрації або повідомлення про заснування. При цьому статусу юридичної особи об'єднання громадян набувало в разі реєстрації. Відмовити ж у ній можна було, якщо назва, статутні або інші документи, подані для реєстрації, суперечили вимогам законодавства України. Таке формулювання правової норми спричиняло спірні ситуації, пов'язані із реєстрацією, оскільки поняття «законодавство України» досить широке. Підтвердженням цього є аналізоване нами рішення Європейського суду з прав людини [141];

- установчим документом виступав статут або положення;

- найменування об'єднань громадян складалося із двох частин: загальної (партія, рух, конгрес, спілка, союз тощо) та індивідуальної, яка повинна була бути суттєво відмінною від індивідуальних назв зареєстрованих об'єднань громадян з такою ж загальною назвою;

- об'єднанням громадян надавалося право вступати між собою в спілки, утворювати блоки та коаліції, укладати угоди про співробітництво та взаємодопомогу;

- відбувалася «прив'язка» діяльності громадських організацій до певної території, на якій вони були зареєстровані. Так, громадські організації могли діяти із всеукраїнським, місцевим та міжнародним статусом. Вид статусу громадської організації залежав від території їх діяльності, яка самостійно визначалася таким об'єднанням. Відповідно місцевими об'єднаннями визнавалися ті, діяльність яких поширювалася на територію однієї адміністративно – територіальної одиниці або регіону, всеукраїнськими ті, діяльність яких поширювалася на територію всієї України і які мали місцеві осередки в більшості її областей, а міжнародною могла бути громадська організація, що поширювала свою дію на територію України і хоча б однієї іншої держави [123]. Таким чином, зареєструвавши громадську організацію з місцевим статусом, виникали питання при проведенні заходів, зборі коштів та роботі організації в інших областях. На додачу до цього, місцеві громадські

організації не мали можливості створювати в інших областях відокремлені підрозділи. Тільки всеукраїнські та міжнародні громадські організації мали право створювати утворення в інших регіонах, але лише у формі «місцевих осередків», які порівняно із класичними відокремленими підрозділами юридичних осіб мали обмежені можливості (наприклад, щодо відкриття рахунку в банку). Політичні партії, як і раніше, створюються та діють на території України виключно із всеукраїнським статусом [126];

- зареєстрованим громадським організаціям надавалося право здійснювати господарську та іншу комерційну діяльність, але не безпосередньо, а шляхом утворення госпрозрахункових установ і організацій із статусом юридичної особи, заснування підприємств. А це не сприяло розвитку популярності такого способу забезпечення організації, потребувало додаткових витрат на адміністрування та роботу такого суб'єкта;

- припинити свою діяльність об'єднання громадян могло шляхом реорганізації або ліквідації (саморозпуску, примусового розпуску) [199].

Отже, ми провели аналіз основних положень Закону, який утратив чинність, і це дає нам можливість зробити висновок, що дійсно в ньому містилися правові норми, які обмежували осіб при здійсненні їхнього законного права на об'єднання. Крім того, ним майже не регламентувався цивільно – правовий статус об'єднань. Тому залишається висловити сподівання, що в ЗУ «Про громадські об'єднання» ці негативні моменти усунуті, а чи є так насправді, зможемо зрозуміти лише після детальної характеристики його основних позицій.

Перше, на чому зупиняється увага при аналізі цього нормативно – правового акту, є зміна загального поняття. Так, родовим поняттям виступає «громадське об'єднання», що, на нашу думку, є позитивним, адже поняття «об'єднання громадян» було вузьким і не відображало усієї багатогранності цього інституту громадянського суспільства. Крім того, у цивілістичній доктрині вже висловлювалися пропозиції, що поняття «об'єднання громадян» потребує уточнення і що право на об'єднання повинно поширюватися як на фізичних, так і на юридичних осіб [21, с. 48].

У чинному Законі подається чіткіше визначення громадського об'єднання. Згідно з п. 1. ст. 1 цього Закону «громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів». Дане визначення цінне тим, що в його рамках деталізовано суб'єктний склад громадських об'єднань. Тому можна говорити про те, що законодавцем підтримано пропозицію науковців щодо можливості бути засновниками та членами громадських об'єднань не тільки фізичних, але й юридичних осіб. Щоправда, на основі цього критерію здійснено невиправданий поділ за організаційно – правовою формою на громадські організації та громадські спілки. Проте, їх не можна визнати окремими організаційно-правовими формами, адже суб'єктний критерій є єдиним для їх розмежування, а цього, вважаємо, недостатньо. З даного приводу керівником програми правової підтримки неурядових громадських організацій в Україні Центру громадської адвокатури Т. Г. Яцків зазначено, що окремі організаційно-правові форми «громадська організація» та «громадська спілка» введено з огляду на те, що частина робочої групи, яка працювала над текстом до другого читання, не погоджувалась із правом юридичних осіб засновувати саме «громадські організації», тому що відповідно до Конституції України тільки громадяни мають право на заснування громадських організацій [199].

У визначенні закріплено, що воно діє для здійснення та захисту прав і свобод, але не зазначається, що захист може відбуватися тільки щодо своїх членів, таким чином громадське об'єднання правомочне діяти на благо будь – яких осіб. Разом із тим, можливість захисту прав і свобод у судовому порядку прямо залежить від наявності чи відсутності статусу юридичної особи. Пояснимо нашу позицію, ч. 1 ст. 21 ЗУ «Про громадські об'єднання» не визначається, але і не заперечується право громадських об'єднань без статусу юридичної особи звертатися до суду за захистом прав інших суб'єктів. Для кращого розуміння можливості захисту прав і свобод громадськими об'єднаннями звернемося до спеціального акту цивільно – процесуального судочинства. У даному контексті визначальними вважаємо такі

норми ЦПК України: ч. 2. ст. 3 «У випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, або державні чи суспільні інтереси» та ч. 3 ст. 26 «У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб». Спеціальною щодо цих норм є ст. 45 цитованого законодавчого документа, ч. 1 якої передбачає перелік осіб, котрі можуть звертатися до суду за захистом прав і свобод інших осіб: «У випадках, установлених законом, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах». Цією нормою не передбачається участі інших суб'єктів.

Можна стверджувати, що в питанні захисту прав та свобод інших осіб можливість громадських об'єднань зі статусом юридичної особи не викликає сумніву, адже ЦПК України прямо передбачає таке право юридичних осіб. Інша ситуація із громадськими об'єднаннями, які не мають статусу юридичної особи, оскільки вони не відносяться до жодного суб'єкта, перерахованого в ч. 1 ст. 45 ЦПК України. Фактично вони є колективним утворенням, яке не ідентифіковане як окремий суб'єкт, який набуває процесуальної правосуб'єктності, а відтак не може бути представником у процесі згідно з ст. 38 ЦПК України [188]. Звісно, вони не позбавлені права на захист інтересів інших осіб. Однак, такі дії здійснюватимуться не від імені громадського об'єднання, а виникатимуть із відносин добровільного представництва. Тобто матиме місце представництво фізичної чи юридичної особи іншою фізичною особою.

Стосовно господарсько – процесуального судочинства, то відповідно до ст. 1 ГПК України громадські об'єднання без статусу юридичної особи не є такими, у яких виникає право на звернення до господарського суду [22].

Крім того, у правовій літературі відзначається не можливість громадських об'єднань без статусу юридичної особи бути позивачами та відповідачами й в адміністративному процесі. Зокрема, це проявляється в справах про захист права на

доступ до публічної інформації. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 21 ЗУ «Про громадські об'єднання», серед прав громадських об'єднань передбачено можливість одержувати в порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації. Таке право стосується як громадських об'єднань, які мають статус юридичної особи, так і тих, що діють без нього. Аналогічно відповідно до ч. 1 ст. 12 ЗУ «Про доступ до публічної інформації», запитувачем інформації можуть бути об'єднання громадян без статусу юридичної особи. Проте у разі порушення права на доступ до публічної інформації громадські об'єднання без статусу юридичної особи не можуть виступати позивачем у справі [2].

На підставі вищенаведеного можна стверджувати, що саме громадські об'єднання зі статусом юридичної особи можуть бути повноправними учасниками судочинства, водночас громадські об'єднання без статусу юридичної особи такої змоги позбавлені (матиме місце добровільне представництво). У даному випадку позитивним є те, що громадські об'єднання, які були створені шляхом повідомлення про заснування, можуть у подальшому безперешкодно набути статусу юридичної особи, подавши відповідні документи до відділень Державної реєстраційної служби України [118].

У розрізі цього питання не зайвим буде проаналізувати, що ж таке статус юридичної особи для громадського об'єднання. На нашу думку, цей статус свідчить про те, що громадське об'єднання, котре його набуває, стає повноправним учасником відносин приватноправової сфери, він відкриває перед громадськими об'єднаннями нові можливості для участі в цивільно - правових відносинах. Іншими словами, набувши статусу юридичної особи громадське об'єднання може оволодіти повним спектром прав та обов'язків, що зазвичай надаються будь-якій юридичній особі. Однак, потрібно враховувати й те, що громадські об'єднання зі статусом юридичної особи є непідприємницькими товариствами, а тому для них встановлено певні обмеження щодо отримання та розподілу прибутку. Проте це є закономірним для більшості непідприємницьких товариств.

Що стосується моменту набуття статусу юридичної особи, то, вважаємо, що він пов'язаний із здійсненням громадським об'єднанням дій, спрямованих на проведення державної реєстрації. Відповідно статусу юридичної особи громадське об'єднання набуває після проведення державної реєстрації в установленому законом порядку.

Дещо змінились і принципи утворення та діяльності громадських об'єднань, так, Законом виокремлюються наступні: добровільність; самоврядність; вільний вибір території діяльності; рівність перед законом; відсутність майнового інтересу їх членів; прозорість, відкритість та публічність. При цьому принципово важливим для цивілістики являється принцип відсутності майнового інтересу, котрий передбачає, що учасники громадського об'єднання не мають права на частку його майна та не відповідають за його зобов'язаннями. А це ще раз підтверджує приналежність громадських об'єднань до непідприємницьких юридичних осіб. Окрім того, Законом надається тлумачення кожного із принципів.

М. В. Менджул у дисертації «Громадські організації як суб'єкти цивільного права» вказувала на те, що для створення громадської організації достатньо ініціативи двох або більше осіб та, що необхідно законодавчо закріпити можливість виступати засновниками молодіжних і дитячих громадських організацій осіб, яким виповнилося 14 років [84, с. 77]. Останнє пов'язано з підходом, що закладений у ЦК України щодо надання можливості фізичним особам, яким виповнилося 14 років, бути учасниками (засновниками) юридичних осіб. Такі положення знайшли свої закріплення в ЗУ «Про громадські об'єднання».

Що стосується інших нововведень аналізованого нормативно – правового акту, то ними є такі :

- офіційно оформити свою діяльність громадські об'єднання можуть шляхом реєстрації або повідомлення про утворення. Прогресивним є те, що тепер підстави відмови в реєстрації громадських об'єднань визначено конкретно: невідповідність Конституції України, ст. 4 ЗУ «Про громадські об'єднання» або порушення вимог ст. 7, 10 цього ж Закону. Крім того, передбачено безоплатний порядок здійснення

реєстраційних дій. Загалом же порядок узаконення громадських об'єднань не зазнав істотних змін;

- установчим документом виступає виключно статут. Новий Закон значно розширює перелік відомостей, які повинні бути включені до нього. Так, обов'язковими для зазначення в статуті є напрями діяльності; повноваження керівника, вищого органу управління, інших органів управління, термін їх повноважень, порядок визначення особи, уповноваженої представляти громадське об'єднання, та її заміни; термін повноважень; періодичність засідань і процедура прийняття рішень керівними органами громадського об'єднання; порядок звітування керівних органів громадського об'єднання перед його членами [118];

- із загальної назви громадські об'єднання повинні виключити слова «рух, конгрес, союз...», а в ній зазначити «громадська організація» або «громадська спілка». З однієї сторони, таке нововведення є позитивним, тому що буде виключено непослідовне використання найменувань об'єднань. Але з іншої, варто відзначити, що відповідно до п. 1. ст. 90 ЦК України найменування юридичної особи повинно містити інформацію про її організаційно-правову форму. А якщо враховувати, що громадська організація та громадська спілка не є окремими організаційно - правовими формами [66, с. 245], то зазнають порушення відповідні правові норми;

- громадські об'єднання можуть реалізовувати свою мету шляхом укладення між собою на добровільних засадах угод про співробітництво та/або взаємодопомогу, а також утворювати відповідно до цього Закону громадські спілки. Щоправда, Законом висувається вимога до засновників громадських спілок, якими можуть бути тільки юридичні особи приватного права, а членами вправі виступати тільки юридичні особи приватного права та фізичні особи. Оскільки громадські об'єднання, які не є юридичними особами, не відносяться ні до перших, ні до других, то ставиться під сумнів можливість участі в таких спілках, громадського об'єднання яке не набуло статусу юридичної особи;

- Законом не передбачено поділу громадських об'єднань за територіальною ознакою (на місцеві, всеукраїнські та міжнародні), а відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 3 аналізованого Закону громадські об'єднання самостійно визначають територію своєї

діяльності. Це також підтверджується і принципом вільного вибору території діяльності, який передбачає право громадських об'єднань вільно обирати територію, на якій вони бажають провадити діяльність. Однак, всеукраїнський статус громадських об'єднань залишився, його можна набути з власної ініціативи, на добровільних засадах, за умови наявності відокремлених підрозділів у більшості адміністративно – територіальних одиницях України. Але така змога є тільки в зареєстрованих громадських об'єднань;

- громадське об'єднання зі статусом юридичної особи може мати відокремлені підрозділи, які утворюються за рішенням відповідного керівного органу;

- згідно з ч. 2 п. 2 ст. 21 характеризованого Закону громадське об'єднання зі статусом юридичної особи може здійснювати підприємницьку діяльність безпосередньо або через створені юридичні особи, проте за умови, що така діяльність відповідатиме меті громадського об'єднання та сприятиме її досягненню. Слід зазначити, що це однозначно, є позитивним, адже у зв'язку з стрімкими змінами в суспільному житті, механізм регулювання підприємницьких відносин потребує змін [83, с. 5], що в деякій мірі проявляється і в наданні громадським об'єднанням ширших можливостей для здійснення підприємницької діяльності;

- припинення діяльності громадського об'єднання може відбутися кількома визначеними шляхами, а саме: шляхом добровільного припинення (саморозпуску та реорганізації (приєднання до іншого громадського об'єднання того ж самого статусу)) та примусового розпуску (заборони громадського об'єднання). Потрібно додати, що загальновідомими способами припинення юридичної особи є ліквідація та реорганізація, при цьому такі способи, як добровільне припинення та заборона є маловідомими у вітчизняній доктрині цивільного права, а тому потребують додаткового вивчення. Крім того, законодавець визначив, що реорганізація може бути здійснена тільки шляхом приєднання [118], натомість ЦК України виділяє такі способи реорганізації, як злиття, приєднання, поділ та перетворення. Тому вважаємо, що ці правові питання повинні бути додатково дослідженими, що і буде здійснено у подальших розділах дисертації.

Аналізуючи основні нововведення вищезазначеного Закону, ми акцентували увагу на тому, що тільки громадські об'єднання зі статусом юридичної особи можуть звертатися до суду за захистом прав і свобод інших осіб, вступати в громадські спілки, набувати всеукраїнського статусу, мати відокремлені підрозділи та здійснювати підприємницьку діяльність. Однак, це не весь перелік переваг, якими володіють громадські об'єднання, що вирішили провадити свою діяльність зі статусом юридичної особи. Ще раз проаналізувавши закон з цього приводу, можна стверджувати, що тільки громадські об'єднання зі статусом юридичної особи вправі набувати майнові і немайнові права відповідно до законодавства, мати власну символіку, засновувати з метою досягнення своєї статутної мети засоби масової інформації, брати участь у здійсненні державної регуляторної політики, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності, бути виконавцем державного замовлення. Також, що не менш важливо, саме такі громадські об'єднання мають право на фінансову підтримку за рахунок коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів. Тільки громадським об'єднанням зі статусом юридичної особи надається право володіти, користуватися і розпоряджатися коштами та іншим майном, яке відповідно до закону передане такому громадському об'єднанню його членами (учасниками) або державою, набуте як членські внески, пожертвуване громадянами, підприємствами, установами та організаціями, набуте в результаті підприємницької діяльності такого об'єднання, підприємницької діяльності створених ним юридичних осіб тощо [118].

Цілком зрозуміло, що повноправними учасниками цивільно – правових відносин виступають саме громадські об'єднання зі статусом юридичної особи. Пряме втілення цього можна знайти в п. 1 ч. 2 ст. 21 ЗУ «Про громадські об'єднання», яка гласить, що громадські об'єднання зі статусом юридичної особи мають право бути учасниками цивільно – правових відносин. Натомість така здатність для громадських об'єднань без статусу юридичної особи не передбачена.

Разом з тим, у національній юридичній літературі існують різні точки зору з цього приводу. Так, М. К. Галянтич та В. В. Кочин пропонують надати неформальним непідприємницьким товариствам окремих цивільних прав, зокрема, права виступати від власного імені, отримувати пожертви, нести відповідальність у суді [21, с. 51]. З цим варто погодитися, тому що, дійсно суб'єкти які не є юридичними особами, можуть вступати в цивільні правовідносини, проте вони носять переважно немайновий характер та коло їх обмежене. Безперечно, наукові розвідки в цьому напрямі є перспективними, позаяк практично не дістали розвитку в національній доктрині цивільного права. Однак, у сучасній цивілістичній літературі активно підтримується позиція, що саме громадські об'єднання, які є юридичними особами, є предметом розгляду цивільного права. Так, М. В. Менджул стверджує, що брати участь у цивільних правовідносинах мають право тільки ті громадські об'єднання, які набули статусу юридичної особи [84, с. 44]. Т. В. Сойфер наголошує на тому, що завданням цивільного права є регулювання частини суспільних відносин, головним чином майнового характеру, які виникають у зв'язку зі створенням та діяльністю громадських об'єднань, але не всіх, а лише тих, які володіють статусом юридичної особи [153, с. 277]. А от А. М. Пономарьов вважає, що єдиною можливою формою цивільної правосуб'єктності громадського об'єднання є інститут юридичної особи [107, с. 44]. Ми підтримуємо позицію вище перелічених теоретиків цивільного права та хочемо додати, що в цьому дисертаційному дослідженні здійснюватиметься аналіз громадських об'єднань зі статусом юридичної особи, адже саме вони, згідно з положеннями законодавства, є учасниками цивільно – правових відносин.

У контексті розгляду змін щодо законодавчого регулювання правового становища громадських об'єднань варто зупинити свою увагу на аналізі сфери дії характеризованого Закону. Це, насамперед, потрібно зробити тому що, нормою, якою визначається сфера поширення ЗУ «Про громадські об'єднання» не виправдано звужується його сфера дії. Вважаємо, що питання сфери дії ЗУ «Про громадські об'єднання» становить значний науковий інтерес. Це передусім пов'язано з тим, що існує практично незліченна кількість громадських об'єднань і не до кінця зрозуміло, котрі саме об'єднання є громадськими, а відповідно не завжди ясно, яким

законодавчим актом вони мають керуватися у своїй діяльності. Ускладнює таку неоднозначну ситуацію велика кількість Законів, якими визначаються особливості правового статусу окремих видів громадського об'єднання. Труднощі пов'язані із тим, що загальний Закон та спеціалізовані Закони існують автономно одне від одного, а для забезпечення логічної системи потрібним є їх злагоджене функціонування. Маємо на увазі, що ЗУ «Про громадські об'єднання» повинно регулюватися основні засади діяльності всіх громадських об'єднань, а вже спеціальними законами мають визначатися особливості їх правового статусу. Але щоб зрозуміти, які Закони є спеціальними у відношенні до ЗУ «Про громадські об'єднання», необхідно визначити сферу його дії, адже після цього можна буде визначити види громадських об'єднань.

Окремі аспекти меж поширення ЗУ «Про громадські об'єднання» вже розглядалися в доктрині цивільного права, зокрема в рамках монографії «Правове регулювання некомерційних організацій в Україні» [113], проте комплексного аналізу сфери дії ЗУ «Про громадські об'єднання» у вітчизняній науковій думці не проводилося.

Ведучи мову про сферу дії Закону, варто відмітити, що конкретне її визначення є важливим питанням при створенні нового законодавчого акту, тому що в подальшому такий Закон визначатиме правове становище певних суб'єктів права і при їх створенні, діяльності та припиненні вони знатимуть, на які норми законодавства опиратися. Такою нормою покликана стати ст. 2 ЗУ «Про громадські об'єднання», до якої, на перший погляд, зауважень виникати не повинно, позаяк у ній визначено, на яких суб'єктів Закон поширюється, а на яких - ні. Цілком закономірно, що він поширюється на громадські об'єднання. Проте законодавчо надана дефініція громадського об'єднання не відзначається однозначністю розуміння, а за умови відсутності переліку видів громадського об'єднання залишається незрозумілим, на яких конкретно суб'єктів він поширюється [121]. У п. 2 ст. 2 цього Закону закріплено, що він не поширюється на політичні партії, релігійні організації, непідприємницькі товариства, що утворюються актами органів державної влади, інших державних органів, органів влади АРК, органів місцевого

самоврядування, асоціації органів місцевого самоврядування та їх добровільні об'єднання, саморегулівні організації, організації, які здійснюють професійне самоврядування, непідприємницькі товариства, які створені на підставі інших законів. Схожий підхід був визначений і ЗУ «Про об'єднання громадян». З цього приводу у своїй докторській дисертації «Організаційно – правові форми юридичних осіб приватного права» І. М. Кучеренко зазначала, що вищенаведеним Законом не досить чітко визначаються межі його застосування, а перерахування об'єднань громадян, до яких він не застосовується, напевно, є наслідком не досить чіткого визначення самого поняття та ознак об'єднань громадян [73, с. 255]. Слід погодитися із наведеною точкою зору та додати, що, на жаль, такий самий підхід використаний і в ЗУ «Про громадські об'єднання». Тому вважається необхідним проаналізувати, які саме об'єднання є громадськими та чому Закон не поширюється на коло суб'єктів, визначене у ч. 2 ст. 2 аналізованого законодавчого документа. Це потрібно для того, щоб у подальшому знати, які суб'єкти є громадськими об'єднаннями та належним чином проаналізувати їх статус як учасників цивільних правовідносин.

Недостатня визначеність сфери дії ЗУ «Про громадські об'єднання» приводить до певних протиріч. Як приклад, можна навести неоднозначне розуміння сфери поширення вищенаведеного Закону на професійні спілки. Так, Державна реєстраційна служба України у своєму роз'ясненні «Щодо сфери дії Закону України «Про громадські об'єднання» вказує, що Закон не містить положень, які би визначали його поширення на правовідносини щодо утворення, реєстрації, діяльності та припинення професійних спілок, а тому вони визначаються Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [78]. Але ж у ЗУ «Про громадські об'єднання» немає прямої вказівки на те, що він не поширюється на професійні спілки. А в п. 1 ст. 2 цього Закону закріплено, що він поширюється на суспільні відносини в сфері утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань, а отже, Державна реєстраційна служба України не відносить професійні спілки до громадських об'єднань. Така позиція суперечить ч. 3 ст. 36 Конституції України, у якій визначено, що професійні спілки є громадськими

організаціями, які об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Звісно, ніхто не заперечує, що саме спеціальний Закон покликаний регулювати особливості правового статусу професійних спілок та й узагалі це законодавчо підтверджується ч. 3 ст. 2 ЗУ «Про громадські об'єднання», у якій зазначено, що особливості регулювання суспільних відносин в сфері утворення, реєстрації, діяльності та припинення окремих видів громадських об'єднань можуть визначатися іншими законами.

Хочемо зазначити, що якщо використовувати підхід, запропонований Державною реєстраційною службою, то за такою логікою ЗУ «Про громадські об'єднання» поширюватиметься на громадські організації та громадські спілки, оскільки ч. 2 ст. 1 цього Закону визначено, що це організаційно – правові форми громадського об'єднання, і також на неурядові організації інших держав та міжнародні неурядові організації (надалі – іноземні неурядові організації), тому що вони діють на території України на підставі ЗУ «Про громадські об'єднання». А якщо в Законі немає конкретної вказівки, що він поширюється на певного суб'єкта, то Закон на нього не поширюється. Звісно, за загальним правилом, так би повинно бути, однак у випадку із громадськими об'єднаннями маємо одне «але», яке полягає в тому, що відсутній однозначний підхід щодо видів громадського об'єднання. Тому це, на нашу думку, приводить до невиправданого звуження сфери дії ЗУ «Про громадські об'єднання».

Для того щоб зрозуміти, які суб'єкти суспільного життя є громадськими об'єднаннями, варто звернутися до Реєстру громадських об'єднань, який був створений на виконання ст. 17 ЗУ «Про громадські об'єднання» з метою їх обліку та забезпечення загального доступу до інформації про них. Так, Реєстром виокремлюються наступні види громадських об'єднань: асоціація кредитних спілок; відокремлений підрозділ іноземної неурядової організації; громадська організація; громадська спілка; організація роботодавців; об'єднання організацій роботодавців; профспілка; організація профспілок та об'єднання профспілок [137].

Щоб відповісти на питання, чому ці види об'єднань включені до Реєстру та чому на них повинен поширюватися ЗУ «Про громадські об'єднання», необхідно проаналізувати, що вони собою являють.

Першим суб'єктом, який виділяється в Реєстрі за видом, є асоціації кредитних спілок. Загальні засади визначення їх правового статусу закріплено в ст. 24 ЗУ «Про кредитні спілки». Цим Законом передбачається можливість створення на добровільних засадах асоціацій кредитних спілок, метою яких є координація їхньої діяльності, надання взаємодопомоги та захист спільних інтересів. Така мета не має в собі елементів майнової зацікавленості, а тому асоціації цих спілок були віднесені до виду громадського об'єднання. Асоціації кредитних спілок наділені певними особливостями, а саме: учасниками такої юридичної особи можуть бути тільки кредитні спілки, щодо кількісного складу учасників висувається певна квота, вони не можуть займатися підприємницькою діяльністю, але вправі виступати засновниками суб'єктів підприємницької діяльності для виконання своїх статутних завдань [121]. Однак асоціації кредитних спілок наділені і тими загальними ознаками, котрими володіють громадські об'єднання зі статусом юридичної особи. Основним в цьому напрямі є те, що їх засновниками та учасниками можуть бути тільки юридичні особи, а, отже, асоціації кредитних спілок є громадськими спілками. Власне те, що асоціаціям кредитних спілок притаманні і специфічні риси, є характерним для громадських об'єднань, тому що майже всім його видам нарівні із загальними ознаками притаманні й спеціальні. Але в цілях удосконалення системи громадських об'єднань потрібно на основі загальних ознак визначити, яке ж коло суб'єктів охоплюється цим поняттям.

Про професійні спілки йшлося раніше, але не згадувалося про організації та об'єднання професійних спілок. Організації професійних спілок відповідно до ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», є організаційними ланками профспілки, які визначені її статутом і діють у межах повноважень, наданих статутом та цим Законом. Варто додати, що профспілки, їх організації та об'єднання набувають статусу юридичної особи не з моменту державної реєстрації, як інші громадські об'єднання, а з моменту затвердження відповідного статуту [128].

Водночас питання надання статусу юридичної особи організації профспілок видається сумнівним, оскільки цивільне право не передбачає створення в середині однієї юридичної особи ще однієї юридичної особи. Фактично виходить, що організація профспілки існує в середині професійної спілки, є її організаційною ланкою і статутом професійної спілки визначається, які вона має права. Це, вважаємо, не відповідає цивілістичним засадам щодо створення та діяльності юридичних осіб приватного права, а тому організацію професійних спілок не варто виокремлювати як окремий вид громадського об'єднання. Інша справа щодо об'єднання професійних спілок, які можуть створюватися професійними спілками та їхніми організаціями (згідно з положеннями законодавства, однак ми вважаємо, що їх можуть створювати тільки професійні спілки) з метою виконання статутних завдань профспілки. Вони також не можуть мати своєю основною метою одержання прибутку, наприклад, Статутом Авіадиспетчерського об'єднання профспілок передбачається така мета діяльності - представлення інтересів і захист прав членських організацій, координація їхніх колективних дій, сприяння єдності профспілкового руху, представництво й захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілок, яких вони об'єднують, в органах державної влади, інших державних установах та організаціях, в органах місцевого самоврядування, у відносинах із роботодавцями, їх організаціями та об'єднаннями, а також з іншими об'єднаннями громадян у залежності від самої професійної спілки. Крім того, Статутом Авіадиспетчерського об'єднання профспілок передбачено, що майно, активи та кошти не підлягають розподілу між членами і використовуються для забезпечення виконання статутних завдань, Авіадиспетчерське об'єднання профспілок не несе відповідальності за зобов'язаннями його членів, а відповідно вони не відповідають за зобов'язаннями такої юридичної особи, при припиненні його діяльності майно після розрахунків із кредиторами використовується на статутні або благодійні цілі, а, отже, не розподіляється між засновниками [159]. На підставі цього можемо стверджувати, що об'єднання профспілок також є громадським об'єднанням.

Виділяються ще і такі види громадських об'єднань: організації роботодавців та об'єднання організацій роботодавців. Відповідно до норм ЗУ «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» вони є неприбутковими громадськими організаціями, які створюються з метою представництва, захисту прав і законних інтересів роботодавців у соціальній, економічній, трудовій та інших сферах, у тому числі в їх відносинах з іншими сторонами соціального діалогу [124]. Таким чином, із законодавчої конструкції випливає, що організації роботодавців та об'єднання організацій роботодавців є громадськими об'єднаннями, тому на них повинен поширюватися ЗУ «Про громадські об'єднання».

Вид громадського об'єднання як критерій пошуку в Реєстрі не є єдиним, оскільки ще в ньому виділяють такий критерій, як спрямованість. Зокрема, до таких громадських об'єднань відносять: дитячі, жіночі, із захисту населення від наслідків аварії на ЧАЕС, козацького спрямування, молодіжні, національних та дружніх зв'язків, об'єднання інвалідів, об'єднання ветеранів, об'єднання охорони пам'ятників історії та культури, творчі об'єднання, освітні або культурно - виховні, правозахисні, професійні, фізкультурно – спортивні та інші. У Реєстрі не наводиться вичерпного переліку громадських об'єднань за спрямованістю, що, вважаємо, є позитивним, адже однозначно визначити громадські об'єднання неможливо, оскільки їхня чисельність постійно зростає та вони функціонують у різноманітних сферах суспільного життя. Водночас хочемо зауважити, що об'єднання за спрямованістю, залежно від суб'єктного складу, повинні діяти в межах таких видів громадських об'єднань, як громадська організація та громадська спілка, тому що недоцільно виділяти їх як окремі види громадських об'єднань. Бо, по-перше, відбуватиметься розпорошення правового регулювання, а, по-друге, це створюватиме ще більшу плутанину при регулюванні їх правового статусу.

Серед громадських об'єднань за спрямованістю можна виокремити творчі об'єднання. Необхідно додати, що творчі об'єднання ще за часів Радянського Союзу виділялися як самостійні види громадських організацій [73, с. 263]. Така думка побутує і тепер, наприклад, М. В. Менджул стверджує, що хоча ЗУ «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» прямо не визначено творчі

спілки громадськими організаціями, вони є особливим видом громадських організацій [90, с. 33]. Таку позицію автора оцінюємо схвально.

Також вважаємо, що ЗУ «Про громадські об'єднання» повинен поширюватися на благодійні товариства, які є видом благодійної організації. Аналізований Закон не може поширюватися на благодійні організації, оскільки окремими її видами є установа та фонд, а ЗУ «Про громадські об'єднання» визнає громадське об'єднання зі статусом юридичної особи непідприємницьким товариством. Тобто Закон може регулювати відносини тільки за участю такої організаційно – правової форми юридичної особи як товариство, а не як установа чи фонд. Із цього приводу влучним потрібно назвати висловлювання Н. Ю. Філатової, що «вбачалося б логічним застосування організаційно – правової форми громадської організації чи громадської спілки до благодійних організацій, які утворюються на засадах членства і є товариствами, а на рівні Закону про благодійну діяльність урегулювання особливостей створення, діяльності та припинення благодійних організацій, які утворюються у формі установи» [113, с. 217].

Проаналізувавши Реєстр та деякі положення цивілістичної доктрини, вважаємо, що ЗУ «Про громадські об'єднання» повинен поширюватися на суб'єктів, визначених Реєстром, адже вони є видами громадського об'єднання, а відповідно до ч. 1 ст. 2 цього Закону він поширює свою дію на громадські об'єднання, а також на благодійні товариства.

Визначивши, на яких суб'єктів поширюється аналізований Закон, вважаємо за необхідне також проаналізувати, чому він не поширюється на політичні партії, релігійні організації, непідприємницькі товариства, що утворюються актами органів державної влади, інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, асоціації органів місцевого самоврядування та їх добровільні об'єднання, саморегулівні організації, організації, що здійснюють професійне самоврядування та непідприємницькі товариства (які не є громадськими об'єднаннями), утворені на підставі інших законів.

І. М. Кучеренко висловила припущення, що з прийняттям 05. 03. 2001 р. ЗУ «Про політичні партії» постало питання про необхідність вилучення норм щодо

регулювання правого статусу політичних партій з чинного тоді ЗУ «Про об'єднання громадян» [73, с. 260]. Із цим можна погодитися, адже дублювання одних і тих самих правових норм у різних законодавчих актах не є позитивним явищем. Однак, чи доцільно було виключати зі сфери дії ЗУ «Про громадські об'єднання», який фактично є своєрідним « правонаступником» ЗУ «Про об'єднання громадян», політичні партії, питання спірне. У зв'язку з цим звернемося до напрацювань цивілістів. Так, І. М. Капталан указує на те, що політичні партії - це лише один із видів громадського об'єднання [54, с. 92]. Г. О. Кудрявцева стверджує, що політичні партії доцільніше було би розглядати в рамках громадського об'єднання, яке засноване на членстві. Н. Ю. Філатова вказує, що політичні партії фактично нічим не відрізняються від громадських організацій і є їх різновидом. Отже, науковці більш схильні до тієї думки, що політичні партії є громадськими об'єднаннями. За доцільне вважаємо підтримати таку точку зору. Тому варто погодитися із тим, що підхід, обраний законодавцем щодо політичних партій в ЗУ «Про громадські об'єднання», є «непоміркованим і приводить до цілковитої безсистемності у сфері вноормування непідприємницьких товариств» [113, с. 169].

Щодо релігійних організацій хочемо зазначити наступне: згідно із ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації» релігійні організації мають свою систему суб'єктів. До такої належать: релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства, духовні навчальні заклади, релігійні об'єднання, що складаються із зазначених релігійних організацій. І навіть більше, крім властивої їм системи суб'єктів, вони мають свій склад та устрій, систему права, органи церковного управління, судові органи тощо. Тому релігійні організації визнаються самостійним видом непідприємницьких товариств [113, с. 277]. Таку ж позицію займає А. М. Садков, який стверджує, що недопустимо поєднувати громадські та релігійні організації [145, с. 46]. Серед вітчизняних дослідників одностайними з цього приводу слід назвати В. І. Борисову [11] та В. Ф. Піддубну [100]. Та разом з тим існує і протилежна точка зору. Так, І. М. Кучеренко [73] та В. В. Кочин [65] відносять релігійні організації до громадських об'єднань. Дійсно, релігійним організаціям притаманна значна специфіка, однак загальні ознаки цього

суб'єкта є спільними з ознаками громадського об'єднання, а тому вони є видами останнього.

ЗУ «Про громадські об'єднання» також не поширюється на непідприємницькі товариства, які утворюються актами органів державної влади, інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування; асоціації органів місцевого самоврядування та їх добровільних об'єднань. Це зумовлено тим, що такі суб'єкти є юридичними особами публічного права, а отже, утворюються не на засадах добровільності, а на підставі розпорядчого акту Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування.

У юридичній літературі обґрунтовується позиція про те, що саморегулівні організації є окремим видом непідприємницьких товариств. Однією із причин, чому ЗУ «Про громадські об'єднання» не поширюється на них, є те, що таким організаціям можуть делегуватися певні владні повноваження, проте наявність такої ознаки не є загальнообов'язковою [113, с. 107]. Втім делегуватися певні владні повноваження можуть і окремим видам громадських об'єднань, наприклад, молодіжним та дитячим громадським організаціям. Тому, на нашу думку, буде доцільно, якщо ЗУ «Про громадські об'єднання» поширюватиметься і на саморегулівні організації, особливо за тієї умови, що у них відсутнє належне правове забезпечення.

З приводу п. 6 ч. 2 ст. 2 ЗУ «Про громадські об'єднання» хочемо зазначити, що надане законодавцем уточнення «непідприємницькі товариства (*які не є громадським об'єднаннями*) утворені на підставі інших законів», є не досить коректним, оскільки питання «Чи є певне об'єднання громадським, чи ні?», дискусійне, а це призвело до того, що громадські об'єднання не визнаються такими, бо їх утворення та діяльність передбачається іншим Законом. Та все ж закономірно, що цей Закон не поширюється на інші непідприємницькі товариства, через те що їм притаманна своя специфіка.

На підставі здійсненого аналізу можемо стверджувати, що в основному законодавець пішов правильним шляхом, визначивши, на які суб'єкти не

поширюється характеризується нормативно – правовий акт. Проте не можемо погодитися із тим, що він не поширюється на політичні партії, релігійні організації та саморегульовані організації, оскільки вважаємо, що вони є видом громадського об'єднання. Однак, щодо усіх інших суб'єктів, на які Закон не поширюється, зауважень не маємо.

На основі проведених наукових пошуків вважаємо, що ЗУ «Про громадські об'єднання» повинен поширюватися на: громадські організації, громадські спілки, політичні партії, релігійні організації, саморегульовані організації, професійні спілки, об'єднання професійних спілок, організації роботодавців, об'єднання організацій роботодавців, творчі спілки, асоціації кредитних спілок, іноземні неурядові організації, благодійні товариства та ін. (перелік є відкритим, тому що навряд чи правильним буде говорити про його виключність, переліченими є тільки основні види, котрі є найбільш поширеними в нашому суспільстві).

Необхідно зазначити, що перелічені утворення в залежності від суб'єктного складу засновників та учасників, мають існувати як громадські організації або як громадські спілки. Вважаємо, що, обравши такий підхід можна буде досягнути системності у визначенні видів громадського об'єднання.

Не зайвим буде зауважити, що в межах громадської організації та громадської спілки необхідно виділяти відповідні їх види за спрямованістю, такі, як молодіжні та дитячі громадські організації, із захисту населення від наслідків аварії на ЧАЕС, козацького спрямування, національних та дружніх зв'язків, об'єднання інвалідів, об'єднання ветеранів, об'єднання охорони пам'ятників історії та культури, освітні або культурно - виховні, правозахисні, професійні, фізкультурно - спортивні та інші.

На підставі окресленого вище вважаємо, що спеціальними Законами щодо громадських об'єднань виступають ЗУ «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 07. 10. 1997 р., ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15. 09. 1999 р., ЗУ «Про політичні партії» від 05. 04. 2001 р., ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05. 07. 2012 р., ЗУ «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22. 06. 2012 р. та ін. Проте перелічені законодавчі акти існують безсистемно та часто

правові положення одних суперечать іншим. На нашу думку, для забезпечення системності між правовим актами щодо громадських об'єднань їх правове становище повинно визначатися наступним чином: у ЦК України має міститися визначення громадського об'єднання, його цивілістичні ознаки та види, у ЗУ «Про громадські об'єднання» мають закріплюватися загальні постулати їх діяльності, а спеціалізованими законами регулюватися їх особливості.

Стосовно аналізованого нормативно – правового акту можна сміливо заявити, що прийняття ЗУ «Про громадські об'єднання» поклало початок розвитку нового якісного етапу функціонування громадських об'єднань. Треба зазначити, що в цьому Законі міститься багато прогресивних положень, які стосуються правового статусу громадських об'єднань. Важливим є те, що законодавець дослухався до зауважень дослідників і вони були враховані при розробці характеризованого легального документа. Так, засновниками громадського об'єднання можуть виступати фізичні та юридичні особи, зменшено кількість осіб, яка необхідна для засновників громадського об'єднання до двох засновників, а також зменшено вік для засновників молодіжних та дитячих громадських організацій до 14 років, громадські об'єднання можуть здійснювати захист прав та свобод невизначеного кола осіб, вільно обирати територію діяльності, мати відокремлені підрозділи в будь – якій адміністративно – територіальній одиниці України, безпосередньо займатися підприємницькою діяльністю.

Проведений аналіз основних правових положень ЗУ «Про громадські об'єднання» дає підстави стверджувати, що в цьому законодавчому акті відсутні ті негативні аспекти, які були притаманні ЗУ «Про об'єднання громадян». Чинний нормативно – правовий акт спрямований на реалізацію права на об'єднання з врахуванням європейських тенденцій в цьому напрямку. Проте потрібно відмітити, що в ньому недостатньою мірою врегульовано цивільно – правовий статус громадських об'єднань, а тому існує потреба проведення додаткових наукових пошуків з цього приводу. Зокрема, доопрацювання потребують правові положення щодо поняття та ознак, організаційно – правової форми, найменування, правового режиму здійснення підприємницької діяльності, припинення діяльності громадських

об'єднань тощо. Саме таким аспектам будуть присвячені наступні структурні елементи дисертації.

1.2. Поняття та ознаки громадського об'єднання в юридичній літературі та законодавстві України

Право на свободу об'єднання є невід'ємним правом особи, яке гарантується Загальною декларацією прав людини 1948 р. [42], Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [60] та Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 р. [91]. Міжнародно - правові норми, які стосуються права на об'єднання, знайшли свою імплементацію і в чинному законодавстві. Так, у Конституції України в ст. 36 визначено, що «громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів...» [62]. Спеціальним актом щодо здійснення права на об'єднання є ЗУ «Про громадські об'єднання», котрий «...визначає правові та організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання...» [118]. Можна зауважити, що між цими нормативними документами відсутня єдність щодо юридичної термінології, оскільки перший оперує поняттями «політична партія» та «громадська організація», а другий «громадське об'єднання». Причиною такої неузгодженості вважаємо те, що спеціальний Закон був прийнятий пізніше, ніж Конституція України та й взагалі раніше правове становище об'єднань визначалося ЗУ «Про об'єднання громадян», для якого були типовими терміни «громадська організація» та «політична партія». Проте варто додати, що зараз відбувається напрацювання тексту нової Конституції, а відповідно у її неофіційному проекті використовується поняття «політична партія, рухи та інші громадські об'єднання» [40]. Тому можна висловити сподівання, що із прийняттям Конституції України в новій редакції така неточність буде усунена.

Механізмом, створеним для реалізації права на свободу об'єднання, є інститут громадських об'єднань. Характерним для нього є те, що до недавнього часу його

досліджували переважно з точки зору конституційного (А. А. Алієв, А. А. Алімов, О. М. Ващук, Н. П. Гаєва, М. І. Данченко та ін.) та адміністративного права (Є. Є. Додіна, О. П. Кушніренко, Т. М. Слінько, С. С. Студенікіна, А. П. Ткачук та ін.) і майже не вивчалось цивільно – правове становище. Однак, збільшення кількості громадських об'єднань та активізація їх як учасників цивільно – правових відносин зумовлюють необхідність у проведенні додаткових наукових пошуків.

Дослідження будь – якого суб'єкта права доцільно починати із вивчення його поняття та ознак. Конкретне визначення поняття є вкрай необхідним, бо якщо воно не є таким, то можуть виникати спірні питання в теорії та практиці. Показовим у даному випадку є рішення Конституційного Суду України від 28. 11. 2013 року № 12-рп/2013, зі змісту якого випливає, що асоціація «Дім авторів музики в Україні» вважала, що має право на звільнення від сплати судового збору, так як воно є громадською організацією. Але Конституційний Суд України на підставі проведеного аналізу дійшов висновку, що вищезазначений суб'єкт не є громадською організацією, а відтак не звільняється від сплати судового збору [77]. Тож виникає ситуація, коли певний учасник правовідносин вважає, що він є громадським об'єднанням і відповідно має право на пільги, однак виявляється, що такого права він не має. Це є наслідком нечіткого визначення поняття «громадське об'єднання», відсутністю конкретних ознак такого суб'єкта та критеріїв відмежування громадських об'єднань від інших об'єднань. У зв'язку із цим необхідно розробити якісне поняття громадського об'єднання та чітко визначити його ознаки, адже таке поняття дасть можливість зрозуміти, які саме суб'єкти є громадськими об'єднаннями, а за допомогою конкретних ознак можна відмежувати їх від інших об'єднань.

Перед тим як досліджувати поняття та ознаки громадського об'єднання, логічно зупинитися на історичних передумовах створення та розвитку аналізованого суб'єкта. З цього приводу слушною є думка А. В. Зеліско, яка стверджує, що «розгляд будь-якого правового явища не буде в достатній мірі повним без врахування історичних аспектів його виникнення» [45, с. 41]. Тому слід здійснити екскурс в історію зародження та становлення громадських об'єднань. Проте він буде

проведений у загальних рисах, оскільки історичні етапи становлення громадських об'єднань не є визначальними в даному дослідженні. Значний науковий інтерес становить саме сучасний період у діяльності громадських об'єднань. Окрім того, у вітчизняній цивілістиці уже здійснений детальний аналіз становлення громадських організацій як юридичних осіб приватного права на території України [84, с. 12 - 37].

У юридичній літературі висловлюється декілька позицій щодо причин об'єднання людей у групи. Низка західних соціологів висуває на перший план біологічні та психологічні фактори. Вчені підкреслюють роль у цьому процесі інстинкту самозбереження, інстинкту потреби в спілкуванні та прагненні до самоствердження [25, с. 58]. На думку А. Ф. Ткачука, однією з основних причин створення громадських організацій членського типу є плюралізм і терпимість народу. Під цим він розуміє «... з одного боку, наявність серед народу стійких груп людей, що мають спільні інтереси, які можна вирішити або захистити за умов спільних дій всіх чи більшості зацікавлених у цьому осіб. З іншого боку, терпимість суспільства до думок таких груп людей і можливість дати цим людям право на легальну реалізацію своїх інтересів». Серед можливих причин також виділяють наявність ніші суспільного життя, незаповненої державним чи підприємницьким сектором, а як наслідок - утворення громадських об'єднань, які повинні заповнити цю нішу [94, с. 47]; схильність населення до об'єднання; право на свободу слова та зібрань; розвитку концепції створення правової держави; підтримка демократії, ефективність діяльності; невідповідність ринкових механізмів потребам суспільства; додаткова підтримка ринку [114, с. 11-15].

Що ж до історії становлення громадських об'єднань, то ще в стародавніх суспільствах існували об'єднання людей зі спільними поглядами на природу, літературу, мистецтво. У різні періоди, починаючи з античних часів, з'являються недержавні суспільні об'єднання. Прикладами таких об'єднань виступають численні філософські школи Стародавньої Греції, середньовічні рицарські ордени, літературні і художні течії епохи Відродження, різноманітні таємні організації та політичні клуби Нового часу [101]. Звісно, це не були громадські об'єднання в

сучасному їх розумінні, але вони були першими зародками суспільної активності людей, які стали поштовхом до майбутнього удосконалення та трансформації інституту громадських об'єднань.

Історію становлення громадських організацій як юридичних осіб на теренах України детально вивчала М. В. Менджул. Дослідивши це питання, науковець пропонує періодизацію становлення громадських організацій на території України на чотири етапи: 1) етап зародження ідей, концепцій, створення перших громадських організацій, що тривав до 3 березня 1906 р. і характеризувався відсутністю належних нормативно-правових актів, які б регламентували їх створення та діяльність; 2) етап від 4 березня 1906 р. до 1917 р., під час якого прийняття в Російській імперії нормативно-правового акту, який урегулював створення та діяльність громадських організацій, стало поштовхом розвитку громадських організацій; 3) радянський етап розвитку громадських організацій, що тривав з 1917р. по 1991 р. та характеризувався жорстким контролем держави за створенням й діяльністю громадських організацій; 4) сучасний етап розвитку громадських організацій, що триває з 1991 р. по сьогодні і характеризується становленням національного законодавства в сфері створення та діяльності громадських організацій, його реформуванням відповідно до європейських стандартів [89, с. 129]. Погоджуючись із наведеною класифікацією, хочемо доповнити її вказівкою на те, що останній етап розвитку громадських організацій уже завершений і з 01. 01. 2013 року розпочався 5 етап їх розвитку, який зумовлений прийняттям ЗУ «Про громадські об'єднання».

Для повного розуміння особливостей функціонування громадських об'єднань в Україні потрібно звернути увагу на правову традицію, яка впливає на розвиток некомерційного права в нашій країні. Взагалі, дослідниками прийнято виділяти три основні правові традиції: 1) європейська традиція, яка вимагає поділу некомерційних об'єднань на дві організаційні форми: громадські об'єднання та фонди. Об'єднання - це групи окремих осіб, що беруть участь у громадському житті, а фонди – це об'єднання майна з конкретною ціллю; 2) англо – американська правова традиція, спрямована не на організаційну форму, а на мету існування

суб'єкта права. Статус суб'єкта та його привілеї зумовлені не формою організації, а лише метою благодійництва; 3) традиція радянського права, яка характеризується тим, що в колишніх соціалістичних країнах функціонували закони, які регулювали діяльність вузько диференційованого типу організацій. Хоча, як правило, існує закон, що об'єднує нормативне регулювання для різних типів громадських об'єднань, проте на практиці діяльність різних організацій регулюється окремо [113, с. 147]. На думку багатьох учених, це «... найбільш складний та деформаційний процес, що значно ускладнює розвиток інфраструктури громадянського суспільства» [180]. Україна належить до третьої традиції права, а тому їй притаманні наведені особливості та труднощі в правовому регулюванні.

На підставі окресленого вище можна говорити, що перші прототипи громадських об'єднань відстежуються ще в стародавні часи, а в Україні історія становлення цього інституту громадянського суспільства налічує доволі таки тривалий період. Окрім того, у літературі простежуються думка, що наша держава завжди була громадянською країною. Ще в часи Середньовіччя вона почала формуватися як країна, де громада часто виступала цілісним самодостатнім соціальним суб'єктом, адже докріпацьке українське село являло собою громаду, де існували виборні посади, функції представництва громадської думки здійснювали загальні збори громади, органи самоорганізації населення створювалися на основі церковних парафій [113, с. 144 - 145]. Ознайомившись у загальних рисах з основними причинами об'єднання людей у групи, історією становлення громадських об'єднань та правовими традиціями, котрі впливають на розвиток некомерційного права, можна переходити до аналізу поняття та ознак громадського об'єднання.

Єдине легальне визначення поняття «громадське об'єднання» надається ЗУ «Про громадські об'єднання»: «Громадське об'єднання - це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів» [118]. Законодавець у визначенні виділяє такі ознаки громадського об'єднання, як добровільність, суб'єктний склад та

мета, але вони не є основними для громадського об'єднання зі статусом юридичної особи. Визначення, надане законотворцем, більше підходить для громадського об'єднання, яке не має статусу юридичної особи. Тому можливим варіантом вирішення такої ситуації може бути диференціація визначення громадського об'єднання в залежності від наявності або відсутності статусу юридичної особи.

Отже, законодавча дефініція поняття не відповідає цивілістичним засадам, а тому потрібно розробити визначення, яке б задовольнило сучасні вимоги науки цивільного права. Для того щоб сформулювати його, необхідно відстежити розуміння поняття «громадське об'єднання» в доктрині цивільного права та окремо зупинитися на ознаках громадського об'єднання, оскільки без них неможливо вивести якісне поняття. Зазвичай науковці вказують на суттєві труднощі, з якими стикається будь – який дослідник, який спробує надати дефініцію сучасним громадським об'єднанням, оскільки дуже непросто розробити універсальну дефініцію, яка б включала мільйони різноманітних груп людей, що існують на пожертви, гранти, державні дотації тощо і функціонують майже в усіх сферах соціального життя на національному та міжнародному рівнях [113, с. 148]. Та все ж спробуємо надати цивілістичне визначення поняттю «громадське об'єднання».

У радянський період ґрунтовне дослідження громадських організацій було здійснено професором Ц. А. Ямпольською, яка дала таке визначення: «Громадська організація – це добровільне, але закріплене формальним членством об'єднання громадян, яке, будучи побудоване на принципах демократичного централізму, має своїм завданням, відповідно до законних інтересів та прав осіб, що об'єдналися, здійснення діяльності, спрямованої на досягнення цілей організації, а разом із тим одночасно – на участь у комуністичному будівництві» [196, с. 33]. Разом із тим, потрібно зауважити, що характерним для громадських об'єднань того періоду була російська «свобода союзів», яка була дуже обмеженою порівняно з європейськими країнами. Та й, власне, у соціалістичних країнах громадські організації за своєю сутністю зазвичай розглядалися як додаткова ланка управління, а їх цілі та напрями діяльності обмежувалися ідеологією «комуністичного будівництва» та жорстко контролювалися державою [113, с. 149].

Питання поняття та ознак громадської організації в Україні досліджувала М. В. Менджул, на думку якої, «Громадська організація – це добровільне об'єднання громадян, створене у формі непідприємницького товариства для задоволення і захисту законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно – культурних, спортивних та інших спільних інтересів, що набуває статусу юридичної особи з моменту державної реєстрації, проведеної у встановленому законом порядку» [87, с. 354]. Така дефініція може застосовуватися до громадської організації в розумінні ЗУ «Про громадські об'єднання», але не до визначення поняття «громадське об'єднання», яке є родовим для громадської організації та громадської спілки. Крім того, воно є дещо застарілим, бо однією із новацій ЗУ «Про громадські об'єднання» є можливість не тільки фізичних, але і юридичних осіб приватного права бути засновниками та учасниками громадського об'єднання.

Непідприємницькі товариства також були предметом дослідження В. В. Кочина, який наводить таке визначення громадського об'єднання: «...це непідприємницьке товариство, створене з метою задоволення інтересів невизначеного кола осіб та/або суспільних потреб» [65, с.166]. Звісно, це визначення відповідає цивілістичним засадам, але, вважаємо, що в дефініції громадського об'єднання необхідно закріпити його основні ознаки. Таку ж позицію займає і А. М. Пономарьов. Він стверджує, що громадська організація як юридична особа «це некомерційна організація, заснована на персональному членстві, що створюється добровільно громадянами на основі спільності їх інтересів для задоволення нематеріальних потреб». Автор наводить такі ознаки громадського об'єднання: персональне членство, спільність інтересів та задоволення нематеріальних потреб [107, с. 167], а саме цим підтверджується теза про те, що у визначенні громадського об'єднання мають закріплюватися його ознаки. Позитивним вважаємо і те, що дослідник сформулював визначення громадського об'єднання, уточнивши, що це не будь – яке об'єднання, а саме громадське об'єднання - юридична особа.

І. М. Кучеренко, аналізуючи інститут об'єднань, приходять до висновку, що, враховуючи встановлену термінологію щодо поділу юридичних осіб приватного

права на установи та товариства, а також виходячи зі змісту понять «грумада» чи «грумадський», необхідно прийняти Закон «Про грумадські товариства», який буде регулювати правовий статус грумадських товариств [73, с. 278]. Однак, уважаємо, що за умови вкорінення у використанні понять «грумадське об'єднання» чи «грумадська організація» запровадження визначення «грумадське товариство» навряд чи буде схвально прийнято в суспільстві.

Р. В. Уткін уважає, що грумадське об'єднання – «це відокремлене від держави самостійне та самокероване некомерційне об'єднання, створене фізичними особами для досягнення їх спільних цілей, яке створене у формі, передбаченій чинним законодавством» [172, с. 11]. Важливим тут є те, що автор дає визначення грумадського об'єднання в дисертації зі спеціальності «Конституційне право», але при цьому зазначає, що грумадське об'єднання є некомерційним об'єднанням.

Підсумовуючи, потрібно сказати, що аналізовані визначення мають важливе значення в дослідженні грумадських об'єднань, оскільки кожне із них відображає певні особливості статусу грумадського об'єднання як юридичної особи. Так, не можна заперечити доцільності визначення грумадського об'єднання, котре надається ЗУ «Про грумадські об'єднання», проте воно не відповідає цивілістичним засадам. У зв'язку із цим уважаємо, що визначення грумадського об'єднання повинно формулюватися в залежності від наявності або відсутності статусу юридичної особи. Так, визначення грумадського об'єднання без статусу юридичної особи відповідало б конституційному та адміністративному праву, а з статусом юридичної особи задовольнило б вимоги цивілістів.

У розрізі даного питання треба зазначити, що використання поняття «грумадське об'єднання» тісно переплітається з використанням поняття «грумадська організація». Це є наслідком того, що до прийняття ЗУ «Про грумадські об'єднання» це поняття було ключовим. Тому нами використовувалися не тільки визначення поняття «грумадське об'єднання», але й поняття «грумадська організація». Разом з тим, варто зауважити, що в юридичній науковій літературі висловлюється думка, згідно з якою термін «грумадське об'єднання» механічно запозичений із російського законодавства і за змістом він є тотожний терміну

«об'єднання громадян» [84, с. 47]. З чим ми не погоджуємося, оскільки вважаємо, що законодавець пішов правильним шляхом, обравши термін «громадське об'єднання», адже він є ширшим за своїм змістом і включає в себе різні види громадських об'єднань.

Потрібно відзначити й те, що поряд із терміном «громадське об'єднання» вживаються і такі, як «неурядові організації», «організації третього сектору», «некомерційні організації», «неприбуткові організації» тощо. Проте їх не можна ототожнювати, позаяк вони співвідносяться як загальне і родове поняття [84, с. 43].

Важливим у даному аспекті є і те, що в нормативно – правових актах, якими керуються певні види об'єднань відсутня єдність термінології. Це відображається в тому, що, наприклад, ЗУ «Про політичні партії» визначає політичну партію як: «... зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах» [126], а ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» передбачає, що «професійна спілка (профспілка) - добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання)» [128]. Варто навести визначення й інших видів громадського об'єднання. У нормативно – правових актах, що регламентують основи їхнього правового статусу, надаються наступні дефініції: «організація роботодавців - неприбуткова громадська організація, яка об'єднує роботодавців»; «об'єднання організацій роботодавців - неприбуткова громадська організація, яка об'єднує організації роботодавців, їх об'єднання» [124]; «творча спілка - добровільне об'єднання професійних творчих працівників відповідного фахового напрямку в галузі культури та мистецтва, яке має фіксоване членство і діє на підставі статуту» [127].

Вищенаведені визначення є доволі різноманітними за своїм змістом, але це не змінює того, що вони є громадськими об'єднаннями. Як можна зауважити, визначальним для цитованих визначень є суб'єктний склад, а також посилення на те, що це є неприбуткова організація та зазначення мети діяльності в деяких із цих

визначень. Але із змісту законодавчих дефініцій не завжди зрозуміло, чи це громадське об'єднання, чи ні, що створює додаткову плутанину в правозастосуванні (наприклад, аналізоване рішення КСУ). На нашу думку, цього можна буде уникнути тільки в тому випадку, коли у визначенні видів громадського об'єднання та самого громадського об'єднання існуватиме єдність термінології.

Тому можна стверджувати, що визначення поняття «громадське об'єднання» тільки на перший погляд здається легким, але, проаналізувавши різні підходи щодо цього, слід зазначити, що дійсно виникають певні труднощі при спробі надати авторське визначення громадського об'єднання. Це зумовлено багатовіковою історією їх становлення та розвитку й величезною чисельністю громадських об'єднань, які функціонують у різноманітних сферах суспільного життя.

Не менш дискусійним є й питання ознак громадського об'єднання. Адже саме вони є тим підґрунтям, на основі якого можна вивести якісне поняття.

Наприкінці 90 – их років минулого століття в рамках проекту Університету імені Джонса Хопкінса «Глобальне громадянське суспільство: параметри некомерційного сектору» проводилося дослідження громадських об'єднань. Всебічний аналіз, котрий був здійснений у 22 – ох країнах, дозволив дослідникам виокремити п'ять основних ознак останніх: 1) мають формальну структуру; 2) недержавний характер; 3) не ставлять за мету отримання прибутку, який би ділився між засновниками; 4) відзначаються незалежністю та діють на засадах самоврядування; 5) є добровільними [113, с. 150]. Такі ознаки є притаманними і для вітчизняних громадських об'єднань.

Як уже зазначалося, ґрунтовне дослідження громадських об'єднань у радянський період проводилося Ц. А. Ямпольською. Вона чітко сформулювала ознаки громадського об'єднання того періоду. На її думку, вони є наступними: 1) це об'єднання громадян (про можливість об'єднання юридичних осіб мова не велася); 2) це добровільні членські організації; 3) вони побудовані на засадах самоуправління; 4) ставлять перед собою цілі, які є загальними для всіх громадян, які об'єдналися; 5) діяльність громадського об'єднання повинна бути направлена на досягнення статутних цілей та завдань, які ставляться перед усім суспільством [197,

с. 244]. Такі ознаки громадського об'єднання були притаманні їм у радянський період, вони в основному зумовлювалися вимогами того часу та попри задеклароване самоуправління спостерігалось зовнішнє втручання в їхню діяльність.

І. М. Кучеренко виділяла такі основні ознаки громадського об'єднання, як те, що учасники не мають визначених об'єктів права власності; не мають прав на майно таких непідприємницьких товариств; не несуть відповідальності за зобов'язаннями юридичної особи [73, с. 277]. А Т. В. Соїфер доповнюючи даний перелік ознак громадського об'єднання, вказувала на: а) добровільність створення; б) направленість на реалізацію особливих приватно – суспільних інтересів; в) недержавний характер [153, с. 17].

Закономірно, що громадське об'єднання, набувши статусу юридичної особи, наділяється загальними ознаками юридичної особи. Відповідно до цього А. М. Пономарьов здійснює аналіз ознак громадського об'єднання через призму цивілістичних ознак юридичної особи, таких, як організаційна єдність, наявність відокремленого майна, виступ у цивільному обороті від власного імені та самостійна цивільно – правова відповідальність [107, с. 44-61]. Так, згідно з положеннями ЗУ «Про громадські об'єднання» громадські об'єднання зі статусом юридичної особи вправі самостійно визначати мету та завдання своєї діяльності, їм надається можливість урегулювати в Статуті питання внутрішньої структури, їх діяльності, вони мають змогу створювати відокремлені підрозділи, володіти усім необхідним майном, бути позивачем та відповідачем у суді тощо. Важливою ознакою є і те, що громадське об'єднання несе самостійну відповідальність за своїми зобов'язаннями [118], при цьому особливістю такої відповідальності є те, що члени об'єднання не несуть відповідальності за його зобов'язаннями. Також на підставі вивчення положень ЦК РФ він указує і на специфічні ознаки громадського об'єднання: спеціальна правоздатність, індивідуальне членство та некомерційний характер їх діяльності. Щодо цих ознак громадського об'єднання, то про них ітиметься пізніше.

Потрібно відзначити роботу М. В. Менджул, яка, характеризуючи ознаки громадського об'єднання, здійснює їх класифікацію на три групи: а) ознаки, властиві їй як юридичній особі (організаційна єдність, державна реєстрація та

цивільна правосуб'єктність, проявами якої є майнова відокремленість, виступ у цивільних відносинах від свого імені, самостійна майнова відповідальність та здатність бути позивачем або відповідачем у суді); б) ознаки, притаманні громадським організаціям як непідприємницьким товариствам (спеціальна правоздатність, непідприємницький характер діяльності та неприбутковість); в) конститутивні ознаки, тобто необхідні й достатні для розкриття сутності громадської організації - мета створення і діяльності та членський характер громадських організацій [84, с. 253]. Ще раз наголосимо на тому, що громадському об'єднанню зі статусом юридичної особи притаманні ознаки юридичної особи, але вважаємо, що вони є достатньо розробленими і тому немає потреби зупинятися на їх характеристиці відносно до громадських об'єднань. Більшої уваги потребує характеристика ознак громадського об'єднання як непідприємницького товариства та специфічних ознак громадського об'єднання, оскільки ні перше, ні друге не є дослідженим на належному рівні. Тому зосередимо свою увагу на дослідженні ознак громадського об'єднання, які притаманні йому як непідприємницькому товариству та специфічних ознак громадського об'єднання.

Регулювання правового становища непідприємницьких товариств у ЦК України вичерпується 2-ма статтями, відповідно до яких непідприємницькі товариства не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками та можуть займатися підприємницькою діяльністю у визначених межах. З такого формулювання можна зробити висновок, що непідприємницькі товариства є неприбутковими та що їм притаманна спеціальна правоздатність. Неприбутковість такого виду непідприємницького товариства як громадське об'єднання підтверджується нормою ЗУ «Про громадські об'єднання», відповідно до якої «громадські об'єднання з статусом юридичної особи є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку» [2]. Власне те, що основною метою громадського об'єднання не може бути одержання прибутку, і наводить на думку, що воно має неприбутковий характер. Та все ж закон не забороняє займатися діяльністю, яка приносить прибуток, але містить застереження, що така діяльність не може бути основною. Це закономірно, оскільки якщо таке

утворення ставить перед собою основну мету – отримати прибуток, то змінюється його правовий статус, і воно автоматично стає підприємницьким товариством. Отож, таке об'єднання є неприбутковим, а відповідно має право на отримання пільг зі сплати податків. Для того щоб громадське об'єднання отримало статус неприбутковості, необхідно, щоб воно було зареєстровано в Реєстрі неприбуткових установ та організацій. Окрім того, щоб отримати такий статус потрібно зазначити в Статуті, що таке об'єднання є неприбутковим, прописати види підприємницької діяльності та закріпити, що об'єднання не має на меті отримання прибутку для його наступного розподілу між учасниками [193]. Разом з тим, судова практика засвідчує, що мають місце відмови у включенні громадських об'єднань у Реєстр неприбуткових організацій та установ і присвоєння ознаки неприбутковості. Переважно причиною є передбачення в статутах можливості здійснення підприємницької діяльності громадськими об'єднаннями. Громадські об'єднання користуються можливостями передбачення права на підприємницьку діяльність у статутах, проте стикаються із вищевказаною перешкодою, і зрештою змушені вносити зміни у Статут для того щоб їм було присвоєно ознаку неприбутковості [2]. Однак, варто зазначити, що Листом Державної фіскальної служби України «Про статус неприбутковості громадського об'єднання» від 12.03.2015 р. № 5146/6/99-99-19-02-02-15 поставлено крапку в цьому питанні. У Листі передбачено, що якщо непідприємницька організація є громадським об'єднанням, утвореним з урахуванням вимог ЗУ «Про громадські об'єднання», то така організація може скористатися правом для отримання статусу неприбуткової організації відповідно до положень пп. 133.1.1 п. 133.1 ст. 133 ПК України за умови, що метою її діяльності не може бути одержання і розподіл прибутку серед засновників, членів органів управління, інших пов'язаних з ними осіб, а також серед працівників таких організацій [193]. Крім того, 17. 07. 2015 року було прийнято зміни до ПК України, якими прямо встановлено, що громадські об'єднання є неприбутковими організаціями [116].

Щодо спеціальної правоздатності громадського об'єднання, то хочемо зазначити наступне. ЦК України закріплює принцип універсальної правоздатності

для юридичних осіб. Така позиція розробників ЦК України зумовлена вимогами реального динамічного життя, яке вимагає максимум свободи в майнових відносинах для всіх юридичних осіб з метою більш повного задоволення інтересів індивіда до потреб цивільного обороту [58, 133]. Водночас ст. 86 ЦК України гласить, що непідприємницькі товариства можуть здійснювати підприємницьку діяльність, коли інше не встановлено законом, і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені та сприяє її досягненню. Отже, хоча кодифікований акт і не містить прямої вказівки на можливість існування спеціальної правоздатності, це можна вивести із аналізу вищенаведеної статті. У той час у науковій літературі сформувалися 2 позиції, щодо правоздатності юридичних осіб. Перша з них пов'язана із доводами про універсальний характер правоздатності усіх юридичних осіб, адже ЦК України передбачено, що юридичні особи можуть бути наділені такими самими правами та обов'язками, що й фізичні, за винятком тих, що можуть належати тільки фізичній особі. Наприклад, В. В. Кочин вважає, що «...спеціальна правоздатність суперечить принципу рівності учасників цивільних відносин, а тому не може бути застосована до юридичних осіб приватного права як до характерних його учасників» [67, с. 86]. Тобто спеціальна правоздатність юридичних осіб заперечується. Друга ж позиція полягає в тому, що непідприємницьким товариствам притаманна саме спеціальна правоздатність [53, с. 80]. Таку точку зору підтримує і В. І. Борисова, зазначаючи, що «... надання непідприємницьким товариствам загальної правоздатності не узгоджується із цільовим характером їх діяльності» [11, с. 29]. Крім того, дослідники конкретних видів непідприємницького товариства також схильні вважати, що вони володіють саме спеціальною правоздатністю [53, с. 34, 58, с. 6].

Цілком підтримуючи наведену позицію, вважаємо, що громадські об'єднання наділені спеціальною правоздатністю, оскільки коло прав та обов'язків, які можуть виникнути в громадського об'єднання, визначається метою його діяльності. Власне, це і підтверджується положенням ЗУ «Про громадські об'єднання», оскільки відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 21 громадські об'єднання мають право здійснювати підприємницьку діяльність, якщо така можливість передбачена статутом, відповідає

меті громадського об'єднання і сприяє її досягненню [118] (Детальніше питання спеціальної правоздатності громадського об'єднання буде проаналізовано в підрозділі 2. 3.).

І. С. Шиткіна вказує на таку ознаку непідприємницьких товариств як самоуправління [63, с. 3031]. А ЗУ «Про громадські об'єднання» серед принципів утворення і діяльності громадських об'єднань наводить такий принцип, як самоврядність. У розумінні ЗУ «Про громадські об'єднання» самоврядність - це право членів громадського об'єднання самостійно здійснювати управління діяльністю громадського об'єднання, визначати напрями діяльності та невтручання органів державної влади в його діяльність. Управління діяльністю громадського об'єднання здійснюють учасники товариства через створені органи управління, але ЗУ «Про громадські об'єднання» не встановлює вимог щодо органів управління громадського об'єднання, а надає учасникам можливість локальної правотворчості, передбачаючи для них здатність самостійно визначити в Статуті повноваження керівних органів об'єднання, порядок їх формування, термін діяльності тощо.

Ведучи мову про таку ознаку громадського об'єднання як самоуправління, варто зазначити, що розробники ЗУ «Про громадські об'єднання», напрацьовуючи його текст, намагалися розробити його таким, щоб він відповідав сучасним європейським тенденціям, а тому використовували досвід Європейського Союзу, зокрема, Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам стосовно статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec(2007)14. У Рекомендаціях закріплено, що «неурядові організації не підлягають управлінню з боку органів державної влади» [138], а п. 2 ст. 22 ЗУ «Про громадські об'єднання» передбачається, що «втручання органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб у діяльність громадських об'єднань... не допускається...» [118]. Це ще раз свідчить про ознаку самоуправління громадських об'єднань.

Згідно із загальноприйнятою доктриною юридичні особи створюються шляхом об'єднання осіб або об'єднання майна. Законодавчо визначено, що громадське об'єднання - це «...добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб

приватного права...» [118]. Тобто громадські об'єднання створюються на засадах членства, що являється ще однією ознакою громадського об'єднання як непідприємницького товариства.

Притаманність громадським об'єднанням членських відносин підтверджується і Фундаментальними принципами щодо статусу неурядових організацій у Європі від 05 липня 2002 року. Також ці принципи передбачають добровільність членства в неурядових організаціях, забороняється невиправдане обмеження здатності будь – якої особи приєднуватися до неурядових організацій на основі членства, забороняється застосування санкцій через членство та передбачається, що члени неурядових організацій повинні бути захищені від виключення з неї всупереч статуту [179]. Власне, такі постулати знайшли своє відображення у національному законодавстві. Детальніше правовий режим членства буде розглянуто в підрозділі 2. 2. дисертації.

Як нами вже зазначалося, громадському об'єднанню притаманні й специфічні ознаки, зокрема мета створення та діяльності, яка полягає в здійсненні та захисті прав і свобод, задоволенні суспільних, а саме: економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Мета діяльності громадського об'єднання може варіюватися від задоволення прав та свобод незначного кола осіб до отримання влади. Так, професійні спілки створюються з метою здійснення представництва та захисту трудових, соціально – економічних прав та інтересів членів профспілки [128]; організації роботодавців, їх об'єднання створюються і діють з метою представництва та захисту прав і законних інтересів роботодавців в економічній, соціальній, трудовій та інших сферах, у тому числі в їх відносинах з іншими сторонами соціального діалогу [124]; одним із напрямків діяльності творчої спілки є розвиток національної культури та мистецтва, розроблення і втілення в життя культурно – мистецьких заходів, організація творчих конкурсів, виставок, авторських вечорів, прем'єр, фестивалів тощо [127]; метою політичної партії є сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, а також участь у виборах та інших політичних заходах [126].

З вищенаведеного випливає, що мета діяльності громадського об'єднання має певне суспільно корисне спрямування та не містить у собі елементів майнової зацікавленості, що, власне, відповідає інституту непідприємницької юридичної особи.

Характерною ознакою громадського об'єднання є й те, що члени громадського об'єднання не мають права на частку майна громадського об'єднання. Ця ознака проявляється в тому, що доходи та майно громадського об'єднання не підлягають розподілу між його членами і не можуть використовуватися для вигоди будь – якого учасника громадського об'єднання чи його посадових осіб. Окрім того, при припиненні громадського об'єднання його майно спрямовується на цілі, передбачені статутом, або переходить іншому громадському об'єднанню, або у власність держави, а отже, майно не розподіляється між учасниками. У цьому зв'язку варто зазначити, що за загальним правилом учасники громадського об'єднання не мають права і на повернення членських внесків, підтвердженням цього є приклад з практики, так, п. 3. 12. Статуту громадського об'єднання «Допоможемо собі» передбачено, що вступні та членські внески не підлягають поверненню [161].

Викликає науковий інтерес питання цивільно – правової відповідальності громадських об'єднань. Вони самостійно відповідають за своїми цивільно – правовими зобов'язаннями. Однак особливістю цивільно – правової відповідальності громадських об'єднань є те, що учасники такої юридичної особи не несуть відповідальності за її зобов'язаннями. Як зазначає В. Д. Примак, для непідприємницьких юридичних осіб нетиповим є існування речових або зобов'язальних прав учасників на закріплене за цими юридичними особами майно, оскільки при створенні непідприємницької організації її засновники прагнуть реалізувати певні немайнові інтереси. Власне, для цього вони й визначають спеціальну мету діяльності та передають задля забезпечення досягнення цієї мети частину свого майна. З огляду на вказане, законодавство в абсолютній більшості випадків не допускає можливості виділення частки цього майна при виході з непідприємницького товариства та розподілу між учасниками непідприємницької організації майна, що залишилося після її ліквідації. У силу цього зазвичай й не

виникає підстав для покладання на його учасників будь-якої додаткової відповідальності за боргами, зазначених юридичних осіб. Таким чином, правове значення надається відсутності вираженого в суб'єктивному майновому праві майнового інтересу учасника, що зумовлює недопустимість покладання на нього додаткових майнових обов'язків у вигляді несення субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями юридичної особи, у якій він бере участь [135, с. 163]. Це все поширюється і на громадські об'єднання, учасники якого не несуть відповідальності за зобов'язаннями такої юридичної особи [49, с. 70]. Так само із громадськими об'єднаннями, учасники якого, за загальним правилом, не несуть відповідальності за зобов'язаннями цієї юридичної особи.

Однак, необхідно зазначити, що мають місце випадки, коли на учасників громадського об'єднання, все таки може покладатися додаткова субсидіарна відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи. Уявляється, що це може бути реалізовано тільки за наявності згоди такого учасника. Зазвичай це може відбуватися в тому випадку, коли громадське об'єднання займається підприємницькою діяльністю. Звісно, вона не може носити основний характер діяльності, проте законодавством передбачено можливість її здійснення суб'єктами нашого дослідження. Ця підприємницька діяльність може здійснюватися за дотримання певних умов зокрема: 1) право здійснення підприємницької діяльності громадською організацією безпосередньо має бути передбачено її статутом; 2) така діяльність повинна відповідати меті (цілям) громадської організації; 3) підприємницька діяльність має сприяти досягненню меті (цілям) громадської організації.

Саме у зв'язку із здійсненням громадськими об'єднаннями підприємницької діяльності виникає питання: «А чи не змінюється підхід до встановлення відповідальності членів громадського об'єднання, яке здійснює підприємницьку діяльність, за його зобов'язаннями?». З цього приводу в юридичній літературі висловлюється позиція згідно з якою для недопущення зловживань, необхідно внести зміни до ЗУ «Про громадські об'єднання» і доповнити його такою нормою: «Якщо статутом громадського об'єднання передбачено право

здійснювати підприємницьку діяльність безпосередньо, то засновники(члени) такого об'єднання, які уповноважені приймати рішення від імені громадського об'єднання, несуть додаткову відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном» [88, с. 39].

Так, за сьогоденних умов розвитку нашого суспільства такий превентивний захід є необхідним, насамперед з метою запобігти різноманітного роду зловживанням. Але, на нашу думку субсидіарна відповідальність членів громадського об'єднання за зобов'язаннями юридичної особи може застосовуватися тільки до громадських спілок, через специфіку їх суб'єктного складу, адже дійсно саме при об'єднанні юридичних осіб може фіксуватися більше випадків порушення національного законодавства. Зокрема, такі об'єднання можуть прикриватися альтруїстичними цілями створення та діяльності, але насправді мати на меті саме підприємницьку діяльність для отримання прибутку з подальшим розподілом між засновниками або уникнення оподаткування при отриманні статусу неприбутковості. Можливо, якби засновниками та учасниками громадських спілок могли бути тільки громадські об'єднання, то вищенаведене було б зведено до мінімуму, однак, оскільки ними можуть бути будь – які юридичні особи приватного права, то зловживання є цілком можливими.

Варто зазначити й те, що перспективним є запровадження певного кількісного бар'єру щодо отриманого прибутку при здійсненні підприємницької діяльності, перевищення якого було б заборонено для громадських об'єднань. Така законодавча практика має місце за кордоном. Наприклад, законодавчі акти ЄС практично не визначають особливості правового статусу чи спеціальні права громадських організацій порівняно з іншими юридичними особами. Тобто, якщо розглядати їх у цивільно – правовому аспекті, то вони є звичайнісінькими юридичними особами до яких не висуваються спеціальні вимоги, а відтак, як і будь – якій юридичній особі їм надається право займатися підприємницькою діяльністю. Але їх, підприємницька діяльність повинна відповідати певним вимогам, так, у шести країнах запроваджено кількісні критерії доходу від господарської діяльності з метою запобігти перетворенню цієї діяльності з додаткової на основну. Найбільш показовими є

вимоги законів Словенії, що прибуток від господарської діяльності не повинен перевищувати 30% загального доходу організації. Також, можуть встановлюватися певні законодавчі обмеження щодо переліку видів господарської діяльності. Їх запровадили Мальта, Словаччина і Чехія: в цих країнах організації мають право отримувати пасивні доходи, доходи від оренди власного майна, спортивних, освітніх, благодійних чи інших публічних заходів.

На нашу думку, додаткова майнова відповідальність за зобов'язаннями громадського об'єднання можлива лише стосовно засновників та учасників громадської спілки – юридичних осіб.

Якщо знову ж таки проаналізувати правові практики більш розвинених країн, то можна побачити, що додаткова субсидіарна відповідальність за зобов'язаннями непідприємницького товариства може покладатися і на фізичних осіб. Так, наприклад вищесказане може стосуватися фізичних осіб – членів непідприємницької організації, однак лише в тому випадку, якщо вона бере участь в управлінні такою юридичною особою [205].

Доволі перспективним є, на нашу думку, так зване страхування діяльності громадського об'єднання. Воно полягає в тому, що у випадку спричинення шкоди певній особі чи її інтересам, відшкодування завданих збитків здійснюється страховою компанією [201]. Відтак особи, які бажають займатися певною суспільнокорисною діяльністю та набувають членства у непідприємницьких організаціях будуть позбавлені випадків настання негативних наслідків у виді субсидіарної відповідальності.

Отже, на підставі проведеного дослідження можна навести такі характерні ознаки громадського об'єднання:

1. *Ознаки, притаманні громадському об'єднанню як непідприємницькому товариству:*

- а) неприбутковий характер;
- б) спеціальна правоздатність;
- в) самоуправління;
- г) членський характер.

2. Специфічні ознаки громадського об'єднання:

а) особлива мета - здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних та інших інтересів;

б) члени громадського об'єднання не мають права на частку майна такого об'єднання;

в) члени громадського об'єднання не несуть відповідальності за його зобов'язаннями. Винятком можуть бути лишень громадські спілки.

Вважаємо, що законодавець при визначенні поняття громадського об'єднання як учасника цивільних правовідносин повинен дотримуватися такої послідовності:

1) у ЦК України мають бути закріплені визначення громадського об'єднання, його ознаки та види;

2) цивільно – правовий статус громадського об'єднання має бути деталізований у ЗУ «Про громадські об'єднання»;

3) закони, якими встановлюються особливості окремих видів громадських об'єднань, повинні відповідати ЦК України та ЗУ «Про громадські об'єднання».

На підставі окреслених ознак громадського об'єднання хочемо запропонувати таке визначення громадського об'єднання з статусом юридичної особи – це непідприємницьке товариство, яке створюється з метою здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних інтересів, члени якого не мають права на майно товариства та не несуть відповідальності за його зобов'язаннями. Вважаємо, що цінність такого визначення в тому, що воно містить цивілістичні ознаки громадського об'єднання, а отже, може претендувати на закріплення його у ЦК України. На розвиток положень ЦК України воно повинно деталізуватися в актах спеціального законодавства, зокрема, у чинному ЗУ «Про громадські об'єднання».

1.3. Визначення організаційно-правової форми громадського об'єднання

«Питання, пов'язані з організаційно-правовими формами юридичних осіб, є надто складними і до цього часу не мають однозначного вирішення ані на теоретичному (науковому), ані на законодавчому рівні» [156, с. 71]. Особливо

складна ситуація із визначенням організаційно – правових форм непідприємницьких юридичних осіб, правовий статус яких є практично неврегульованим на рівні ЦК України, а норми, котрими визначається їхнє правове становище, є розкиданими по численних законодавчих актах. За слушним зауваженням Д. С. Лещенка щодо «...непідприємницьких юридичних осіб, їх форм та різновидів, то тут має місце ряд істотних прогалин у правовому регулюванні та цілковитий «хаос» на практиці» [75, с.135]. Такий стан речей призводить до того, що науковці, досліджуючи правову природу певної юридичної особи, помилково відносять окремі види юридичних осіб, які існують у рамках однієї організаційно – правової форми, до самостійної організаційно – правової форми [107, с. 62]. Наприклад, визначають як самостійну організаційно – правову форму творчі спілки, профспілкові організації, політичні партії тощо. Звісно, таким об'єднанням притаманні відмінності в порядку формування майна чи встановлення законодавством обмеження щодо розпорядження ним. Проте в основу виділу самостійної організаційно – правової форми не може бути покладена така ознака, як порядок формування майна чи розпорядження ним, оскільки, наприклад, залежно від виду діяльності, який здійснюють господарські товариства, законодавством устанавлюються також особливості формування статутного капіталу чи обмеження щодо визначення видів майна, яке може бути у власності цих товариств [71, с. 58 - 59].

Така позиція дослідників проблем приватного права має своєрідну ланцюгову реакцію, яка втілюється у відповідних підходах державних структур та державних органів. Так, Державне підприємство «Інформаційно – ресурсний центр» при наданні послуги «Пошук в Єдиному державному реєстрі юридичних та фізичних осіб – підприємців» пропонує вибрати одну з організаційно – правових форм: об'єднання громадян, профспілки, благодійні організації та інші подібні організації (при цьому принципово незрозумілим видається те, які ж це інші подібні організації, можна було би припустити, що це політичні партії чи то організації роботодавців, проте і вони виокремлюються як окремі організаційно – правові форми); об'єднання підприємств (юридичних осіб); об'єднання профспілок; організація роботодавців; політична партія; профспілка (яка також виокремлюється нарівні з об'єднаннями

громадян, благодійними організаціями та іншими подібними організаціями); спілка об'єднань громадян, творча спілка. І це далеко неповний перелік організаційно – правових форм, які пропонується обрати при наданні вищезазначеної послуги [28].

Згідно з наказом Державного комітету статистики України від 25. 06. 2004 року № 401 з 01. 07. 2004 року було впроваджено Державний класифікатор України «Класифікація організаційно – правових форм господарювання ДК 002 - 2004». Відповідно до його положень об'єктом класифікації є визначені чинним законодавством організаційно - правові форми юридичних осіб та їх відокремлені підрозділи. Науковий інтерес для нас становить п. 3. 7. цього класифікатора «Об'єднання громадян, профспілки, благодійні організації та інші подібні організації». Так, у ньому визначаються такі організаційно – правові форми: об'єднання громадян, політична партія, громадська організація, спілка об'єднань громадян, релігійна організація, профспілка, об'єднання профспілок, творча спілка, благодійна організація, організація роботодавців, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, орган самоорганізації населення [29]. Як бачимо, вище аналізовані підходи державного підприємства «Інформаційно – аналітичний центр» та Державного комітету статистики України не відзначаються єдністю. Крім того, вважаємо, що термінологія, котра вживається цими структурами, потребує перегляду, тому що не гоже використовувати термінологію законодавчих актів, які втратили чинність, при цьому нехтуючи чинними нормативно – правовими актами. Наприклад, ЗУ «Про громадські об'єднання» введено нові поняття: «громадське об'єднання» та «громадська спілка», проте продовжує вживатися термін «об'єднання громадян», який був характерним для раніше діючого законодавства.

Наведений недолік щодо використання застарілої термінології є усуненим в Статистичному класифікаторі організаційних форм суб'єктів економіки, який був затверджений наказом Державної служби статистики України 29. 09. 2014 року № 271 [158]. В цьому Статистичному класифікаторі використовується термінологія, яка не суперечить ЗУ «Про громадські об'єднання», але слід звернути увагу на те, що і він не відповідає запропонованій законодавцем системі організаційно - правових форм, адже ним затверджено 87 форм суб'єктів економіки.

Треба сказати, що видами громадського об'єднання є громадська організація та громадська спілка, а політичні партії, професійні спілки, об'єднання професійних спілок, організації роботодавців, об'єднання організацій роботодавців, творчі спілки, асоціації кредитних спілок, іноземні неурядові організації є їх підвидами. У цьому пункті ми наводимо такий перелік, щоб чітко дати зрозуміти, що вище перелічені суб'єкти є видами громадського об'єднання та існують у рамках однієї організаційно – правової форми. Звісно, не можна заперечити того, що кожне із названих об'єднань має свою специфіку, та все ж для них характерні спільні ознаки, що і дає можливість віднести їх до однієї організаційно – правової форми (наприклад, члени таких об'єднань не мають визначених об'єктів права власності та не несуть відповідальності за зобов'язаннями товариства). З огляду на зазначене, не погоджуємося з підходами, які обрали Державне підприємство «Інформаційно – ресурсний центр» та Державний комітет статистики України. На нашу думку, недоцільно виокремлювати деякі із тих юридичних осіб, яких наводять вони як окремі організаційно – правові форми.

Такий стан речей однозначно негативно відображається в правозастосуванні, оскільки, як ми уже наголошували, окремі види юридичних осіб, що існують у межах однієї організаційно – правової форми, помилково відносяться до окремої організаційно – правової форми. У цьому контексті варто додати, що в сучасній цивілістиці висловлена думка, згідно з якою організаційно - правова форма і вид юридичної особи – це синоніми [37, с. 26-28]. Н. В. Козлова вважає, що організаційно - правову форму юридичної особи можна визначити як вид юридичної особи, який відрізняється від іншого виду способом створення, обсягом правоздатності, порядком управління, характером, і змістом прав, і обов'язків засновників (учасників) стосовно один одного, і юридичної особи [59, с. 259]. О. О. Серова стверджує, що організаційно – правова форма пов'язана з поняттям «вид юридичної особи» і часто сприймається як тотожна категорія. Проте, на її думку, ці поняття співвідносяться одне з одним як загальне та спеціальне. Вид юридичної особи - це класифікаційна категорія, яка повинна застосовуватися як в законодавстві, так і на рівні доктрини. Організаційно – правова форма є

законодавчим засобом, прийомом юридичної техніки, закріплених на рівні закону параметрів створення, функціонування і припинення діяльності учасників обороту [147, с. 106, 109]. З такою позицією, вважаємо, варто погодитися.

Наукова дискусія, яка виникла навколо організаційно – правових форм юридичних осіб, значною мірою пов'язана із тим, що в основному вітчизняному акті цивільного законодавства не визначено ні поняття організаційно – правової форми юридичної особи, ні системи організаційно – правових форм непідприємницьких товариств та їх системоутворюючих ознак. Можна припустити, що корінь проблеми криється в тому, що законодавець у ст. 83 ЦК України, закріпивши положення про можливість створення юридичних осіб у формі «товариств, установ та в інших формах, передбачених законом», зумовив тлумачення такої норми в широкому значенні. А як наслідок - виокремлення численних організаційно – правових форм, які існують цілком безсистемно. Цікавим є той факт, що за проектом ЦК України передбачалося лише дві організаційно – правові форми юридичних осіб приватного права: установи та товариства. І. В. Спасибо – Фатеева стверджує, що логічність і корисність такого підходу очевидні, це дозволило б привести до загального знаменника всі багаточисленні форми та види юридичних осіб, оскільки за своєю суттю вони можуть бути віднесені до однієї із названих організаційно – правових форм. Однак втіленню такої системи юридичних осіб завадив ГК України, у якому передбачаються інші види (або форми) юридичних осіб. Саме у зв'язку із цим ст. 83 ЦК України була викладена у такій редакції [155, с. 261]. Теорію про можливість створення всіх юридичних осіб у формах установи та товариства підтверджує і А. С. Довгерт, на думку якого, інших форм, окрім товариств і установ, у правовій реальності існувати не може [32, с. 132]. У цивілістичній доктрині активно підтримується позиція щодо закріплення в ЦК виключного переліку організаційно – правових форм, зокрема, К. П. Беляєв вважає, що потрібно подумати про доцільність встановлення в ЦК єдиного підходу у відношенні всіх юридичних осіб – виключного переліку організаційно – правових форм як підприємницьких, так і непідприємницьких юридичних осіб [5, с. 41]. Також підтримує позицію

встановлення виключного переліку організаційно – правових форм юридичної особи і А. М. Садков [145, с. 46].

Якщо щодо необхідності визначення в ЦК України переліку організаційно – правових форм спостерігається більш – менш певна ясність, то не усі цивілісти відносяться схвально до передбачення в ЦК України лише двох організаційно – правових форм. Наприклад, З. М. Ромовська вважає, що такий підхід не узгоджується з багатьма чинниками, та й, узагалі, важко спрогнозувати наслідки, якщо б юридичні особи могли існувати лише у формі товариства та установи. У такому випадку осторонь залишилися би певні юридичні особи [143, с. 310, 314]. На думку І. П. Жигалкіна, у сучасних умовах законодавець учинив правильно, закріпивши на рівні ЦК України можливість створення юридичних осіб і в інших, ніж товариства (корпорації) й установи, формах, установлених законом [39, с. 7]. В. Д. Примак з цього приводу наголошує, що слід стриманіше ставитися до будь - яких спроб звести все розмаїття можливих організаційно - правових форм юридичних осіб до якихось «класичних» різновидів корпорацій та установ, котрі подекуди надто спрощено й однозначно трактуються або як союзи осіб, або як об'єднання майна відповідно. Хибність такої «уніфікації», вважає дослідник проблем приватного права, найбільш наочно виявляється саме в тих сферах суспільної життєдіяльності, у яких цивільно-правова форма юридичної особи використовується як правовий засіб забезпечення суспільно корисної діяльності, урегульованої переважно нормами публічного права [136, с. 378].

Резюмуючи наведені вище погляди цивілістів, можна сказати одне: настав час чіткіше визначити організаційно – правові форми юридичних осіб в ЦК України, особливо це стосується непідприємницьких організацій. Щодо можливості створення юридичних осіб приватного права у двох організаційно – правових формах, то дискусія ще триватиме і, на жаль, дати відповідь на це запитання поки що ми не можемо, оскільки, щоб вона була вичерпною, необхідно проводити дослідження організаційно – правових форм юридичних осіб у комплексі, а нашою метою є дослідження громадських об'єднань як учасників цивільних правовідносин. Вважаємо, що, тільки закріпивши в ЦК України перелік організаційно – правових

форм юридичних осіб приватного права, можна буде говорити про їх систематизацію.

Напрошується питання: чому визначення організаційно – правової форми юридичної особи є таким важливим? Відповідь знаходимо в доктрині цивільного права: саме організаційно – правова форма «дає можливість дізнатися про спосіб формування майна юридичної особи, права засновників (учасників) і самої юридичної особи на таке майно, підстави виникнення та припинення прав учасників, порядок взаємодії засновників (учасників) щодо управління юридичною особою» тощо [147, с. 106].

Зрозумівши, який стан речей із визначенням організаційно – правових форм юридичних осіб у сучасній науковій думці, перейдемо до аналізу поняття «організаційно – правова форма».

Фундаментальне дослідження організаційно - правових форм юридичних осіб приватного права було здійснено І. М. Кучеренко, яка стверджує, що «організаційно - правова форма юридичної особи - це її видова характеристика, в основі виділення якої лежить визначена в законі сукупність пов'язаних між собою ознак, що дають підставу вирізняти одну юридичну особу від іншої у зовнішньому прояві». Таким чином, в основу визначення організаційно – правової форми юридичної особи закладено зовнішні особливості, за якими можливе відмежування однієї юридичної особи від іншої. Особливу цінність становить висловлена науковцем думка про необхідність уведення такого поняття, як «системоутворююча організаційно-правова форма юридичних осіб приватного права», яка не існує в реальності, але є об'єднуючою для інших організаційно-правових форм, які реально існують [73, с. 95].

Схоже до попереднього визначення наводить і В. М. Кравчук: «Організаційно - правова форма юридичної особи - це закріплена нормами права модель організації, яка може бути визнана юридичною особою і виражає всі істотні правові ознаки юридичної особи певного виду» [70, с. 31]. Як бачимо, В. М. Кравчук при визначенні поняття «організаційно - правова форма» застосовує термін «модель». Разом із тим у цивілістиці відмічається, що такий термін є дуже образним, але не

досить вдалим для застосування до правової дефініції, хоча він і використовується в літературі [73, с. 37]. Також, на думку науковця, організаційно – правова форма юридичної особи визначається шістьма елементами: метою юридичної особи, складом засновників, правовим режимом майна, організацією управління, правовим статусом засновників, умовами відповідальності [71, с. 4].

Д. С. Лещенко вважає, що «організаційно – правова форма юридичної особи - це форма, яка охоплює організації, які мають схожі та взаємопов'язані ознаки, визначені законом» [75, с. 136]. Водночас при такому підході доволі складно визначити основні характеристики, які притаманні поняттю організаційно – правової форми юридичної особи.

С. Е. Жилінський зазначає, що під організаційно-правовою формою юридичної особи слід розуміти встановлений чинним законодавством і такий, що обирається засновниками при створенні організації її особливий статус, який має юридичне значення для участі даного суб'єкта в правовідносинах, що регулюються законом. Цей особливий правовий статус характеризується якісними і кількісними характеристиками засновників (учасників) юридичної особи; ступенем їх відповідальності за зобов'язаннями юридичної особи; режимом майна юридичної особи і її юридичною долею після ліквідації організації; ступенем відповідальності самої юридичної особи за своїми зобов'язаннями; кількістю і особливістю змісту установчих документів; особливостями реорганізації і ліквідації (в тому числі можливістю ліквідації внаслідок визнання неспроможною (банкрутом); структурою управління; іншими показниками. С. Е. Жилінський вважає, що організаційно-правова форма відображає організаційний зв'язок юридичної особи з правом і законодавством; майновий статус юридичної особи і її учасників [40, с.79 - 80].

Є. О. Мічурін стверджує, що «організаційно - правовою формою визнається характер майнових прав юридичної особи, порядок їх набуття та спосіб здійснення управління нею» [182, с. 92]. Подібним у цьому напрямку являється поняття «організаційно - правова форма підприємства» К. Ю. Тютєєва, який робить висновок, що це є сукупність вказаних у законі елементів і ознак, які характеризують форму власності, на основі якої створено підприємство, порядок

формування майнової бази господарюючого суб'єкта (в тому числі і мінімальний розмір статутного фонду), конструкцію взаємодії його засновників й учасників, принцип відповідальності самого підприємства і його учасників за боргами підприємства, а також порядок й особливості управління підприємством. Все це в цілому і визначає правовий статус підприємства як активного учасника економічних відносин. При цьому він зазначає, що категорію юридичної особи можна вважати характеристикою зовнішнього аспекту діяльності підприємства, а організаційно-правову форму – характеристикою внутрішніх відносин [172, с.62 - 67].

Існують й інші думки щодо визначення організаційно – правової форми юридичної особи, так, для визначення поняття «організаційно - правова форма» іноді застосовують термін «конституція». В. А. Захаров зазначає, що організаційно - правова форма юридичної особи – поняття, похідне від поняття «юридична особа», і не може розглядатися окремо від нього. Законодавець, закріплюючи істотні ознаки юридичної особи, виходив із того, що складає конституцію даного суб'єкта права. У їх число організаційно-правова форма не була включена. Можливість трансформації юридичної особи з однієї організаційно-правової форми в іншу – це ще один доказ єдності загального поняття «юридична особа – суб'єкт права» [43, с.24].

Деякі автори вказують, що організаційно - правова форма юридичної особи визначає особливий правовий режим організації і діяльності юридичної особи (співвідношення прав юридичної особи і її учасників на майно юридичної особи, порядок управління цим майном, отримання і розподіл прибутку, розподіл збитків між учасниками) [5, с.3-4].

Цілком очевидно, що єдності щодо поняття, ознак та видів організаційно – правових форм юридичної особи годі й шукати, думки науковців істотно різняться з даного приводу. Проте така ситуація виглядає природньою, адже «... зараз не існує і сталої теорії організаційно – правової форми, вона тільки формується шляхом висування і прискіпливого обговорення в наукових дискусіях різноманітних точок зору» [156, с. 71].

Потрібно додати, що серед дослідників приватного права ніхто не пішов далі, ніж І. М. Кучеренко, що є закономірно, оскільки науковець здійснила

дисертаційне дослідження в питанні організаційно – правових форм юридичної особи, вона детально проаналізувала інститут організаційно – правової форми юридичних осіб приватного права. Ще раз хочемо підкреслити, що особливо цінним, на нашу думку, є висновок: необхідно «...ввести таке поняття, як системоутворююча організаційно-правова форма юридичних осіб приватного права...» [73, с. 97]. За наявності широкого спектру організаційно – правових форм юридичних осіб такий підхід виглядає доволі актуальним.

У статті «Теоретико – правові аспекти визначення організаційно – правової форми громадського об'єднання» ми писали, що характерною ознакою організаційно – правової форми юридичної особи є наявність відносин членства в цій юридичній особі, і саме така ознака повинна братися за основу при відмежуванні однієї організаційно – правової форми юридичної особи від іншої. А відтак виокремлювати дві організаційно – правові форми юридичних осіб: установи та товариства, які виступатимуть системоутворюючими організаційно – правовими формами, що не існують у реальності, але об'єднують інші, котрі реально існують. Товариство як системоутворююча організаційно – правова форма може бути підприємницьким або непідприємницьким, залежно від мети діяльності та можливості розподілення отриманого прибутку. А в межах підприємницького та непідприємницького товариства повинні виділятися самостійні організаційно – правові форми. І. М. Кучеренко зупиняється на тому, що згідно з положеннями ЦК України перетворенням є зміна її організаційно – правової форми і ніхто не бере до уваги того, що це перетворення не з товариства в установу, але перетворення, наприклад, з акціонерного товариства в товариство з обмеженою відповідальністю, отже, вони є самостійними організаційно – правовими формами. Так само із організаційно – правовими формами непідприємницьких товариств.

У світлі вищенаведеного хочемо дещо розвинути позицію щодо системоутворюючої організаційно – правової форми, яка базується на засадах членства. Однак, слід зазначити, що запровадження саме такого терміну може спричинити ще більшу плутанину з організаційно – правовими формами, саме тому доцільним буде введення в цивілістичну термінологію терміну «системоутворюючий тип», яким

повинна бути корпорація. Відтак, оскільки у правовій літературі пропонується поділ усіх юридичних осіб на юридичні особи унітарного та корпоративного типу вбачається доцільним віднесення громадських об'єднань до юридичних осіб – корпорацій. Вважаємо, що критерій поділу юридичних осіб на корпорації та унітарні юридичні особи має перспективи у застосуванні і у вітчизняному цивільному законодавстві [48, с. 82].

Оскільки теорія корпоративних юридичних осіб знаходиться на етапі становлення закономірно, що існують суперечності стосовно віднесення чи не віднесення окремих юридичних осіб до корпорацій. Проаналізуємо ці підходи. Перший полягає в тому, що до корпорацій мають відноситися тільки ті юридичні особи, які «створені з метою отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками і в результаті створення яких у засновників виникає особливий вид майнових прав зобов'язального характеру який прийнято називати корпоративним правом», зокрема цю позицію висловлює В. А. Васильєва [13, с.139], а підтримує її в цьому напрямі Т. В. Кашаніна [56, с. 87]. Існує однак і інша позиція за якою усі юридичні особи, які створюються на засадах членства мають відноситися до корпорацій. Найбільш імпонують нам думки висловлені В. І. Борисовою та О. О. Серовою. Так, В. І. Борисова говорить про те, що під корпорацією слід розуміти будь-яке колективне утворення, яке засноване на членстві (участі), з метою ведення його учасниками спільно певної діяльності [10, с. 264], а О. О. Серова під корпорацією розуміє всі юридичні особи засновані на засадах членства, що зберігають незалежність статусу засновників [146, с. 43]. Зазначене свідчить про те, що і громадське об'єднання відноситься до корпорацій.

Зрозуміло, що за умови відсутності точності, однозначності в загальному будуть виникати непорозуміння та суперечності в спеціальному. Таким чином, якщо немає єдиного підходу в теорії визначення організаційно – правової форми юридичної особи (як загального), то ще складніша ситуація із видами юридичної особи (як спеціального).

Як ми уже зазначали, цивільно – правове становище непідприємницьких товариств є таким, що потребує проведення додаткових наукових розвідок. Не є

винятком і визначення організаційно – правових форм непідприємницьких юридичних осіб. Якщо в ЦК України міститься перелік підприємницьких юридичних осіб, то щодо непідприємницьких такий перелік відсутній. Тому ситуація із організаційно – правовими формами непідприємницьких юридичних осіб є ще складнішою. Це, безумовно, пов'язано і з відсутністю спеціального нормативно – правового акту, який міг би систематизувати їх.

У юридичній літературі наводяться деякі визначення організаційно – правової форми непідприємницької організації: Так, Р. В. Уткін запропонував авторське визначення організаційно – правової форми непідприємницької організації. На його думку, організаційно – правова форма непідприємницької організації - це визначена законом сукупність ознак, характерних для групи некомерційних організацій, яка включає в себе характеристику цілей організації, порядку взаємовідносин між організацією та особами, які беруть участь у її діяльності, порядку управління майном організації [197, с. 13].

Не залишилися осторонь у дослідженні І. М. Кучеренко і питання організаційно – правових форм непідприємницьких товариств. Вона стверджує, що для приведення в систему організаційно - правових форм непідприємницьких юридичних осіб слід виходити передусім із тих основних ознак, які мають цивілістичну природу:

- можливості учасників бути власником певних об'єктів права власності, як це передбачено для членів непідприємницьких кооперативів, чи при відсутності таких об'єктів – права на отримання майна при ліквідації (товариства співвласників багатоквартирного будинку),

- покладення на учасників товариств майнових зобов'язань (установи),

- вид відповідальності учасників за зобов'язаннями непідприємницького товариства [73, с. 89].

Попри невизначеність правового становища непідприємницьких організацій та їх організаційно – правових форм, зокрема, у цивілістичній літературі пропонується виділити такі види організаційно - правових форм непідприємницьких юридичних осіб приватного права: установи та товариства, які своєю чергою поділяються на

споживчі кооперативи, громадські об'єднання, організації орендарів, товариства покупців та інші об'єднання юридичних та фізичних осіб. Окрім цього, існують такі види непідприємницьких товариств, стосовно яких дуже важко визначитися, чи є вони самостійними організаційно-правовими формами, чи ні. Зокрема, це стосується самоврядувальних організацій, об'єднань роботодавців, кредитних спілок, товарних бірж, об'єднань непідприємницьких юридичних осіб, об'єднань непідприємницьких та/чи підприємницьких юридичних осіб, торгово-промислових палат та ін. Фактично виділення таких видів юридичних осіб було проведено, виходячи із мети чи виду діяльності.

Досить складно визначити організаційно – правову форму громадських об'єднань, та ще складніше визначити, чи є деякі об'єднання самостійною організаційно – правовою формою або видом певної організаційно – правової форми. Видається, що нелогічно визначати певне об'єднання як самостійну організаційно – правову форму лишень через призму мети їх діяльності.

Українське суспільство тривалий час очікувало на новий Закон, що регулював би право на об'єднання з врахуванням сучасних тенденцій. І, звісно, ЗУ «Про громадські об'єднання» однозначно був оцінений схвально в суспільних колах, однак деякі із його положень відзначилися конструктивною критикою. Жваву дискусію серед теоретиків цивільного права викликала ч. 2 ст. 1 вищезазначеного Закону, в якій закріплено, що громадське об'єднання «...за організаційно – правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка». З цього приводу І. В. Спасибо – Фатєєва зазначає наступне: не менше своєрідності привносить і ЗУ «Про громадські об'єднання», у якому визначено, що за організаційно – правовою формою воно є громадською організацією або громадською спілкою, а в ч. 5 ст. 1 встановлюється, що громадське об'єднання зі статусом юридичної особи є непідприємницьким товариством. На її думку, таким регулюванням підміняється поняття організаційно – правової форми на вид товариства [157, с. 75]. Більш критично висловлюється В. В. Кочин, який вважає, що здійснення такого поділу є порушенням законів формальної логіки, оскільки з огляду на ст. 83 ЦК України та ч. 5 ст. 1 ЗУ «Про громадські об'єднання»

громадська організація та громадська спілка є «організаційно – правовими формами організаційно – правової форми» [66, с. 245].

Таке нововведення не залишилося поза увагою і спеціалістів щодо неурядових організацій, так, керівником програми правової підтримки неурядових громадських організацій в Україні Центру громадської адвокатури Т. Г. Яцків зазначено, що окремі організаційно-правові форми «громадська організація» та «громадська спілка» введено з огляду на те, що частина робочої групи, яка працювала над текстом до другого читання, не погоджувалась із правом юридичних осіб засновувати саме «громадські організації», тому що відповідно до Конституції України тільки громадяни мають право на заснування саме громадських організацій [199].

Ми підтримуємо вищенаведені позиції та хочемо додати, що такий поділ є невиправданим. Єдиним критерієм, котрий служить для розмежування цих організаційно – правових форм, є суб'єктний склад, оскільки у ч. 3, ч. 4 ст. 5 ЗУ «Про громадські об'єднання» читаємо, що засновниками та членами громадської організації є фізичні особи, засновниками громадської спілки виступають юридичні особи приватного права, а її членами можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Цього вважаємо недостатньо для виокремлення на цій підставі окремих організаційно – правових форм. Окрім того, у юридичній літературі побутує думка, що ми можемо говорити про окрему організаційно – правову форму, якщо організація має хоча б одну відмінність за такими критеріями, як особливості організаційної структури, способів отримання майна, відповідальності, форм участі в цивільному обороті. Якщо ж вони збігаються, то можна говорити тільки про окремі види організацій у межах однієї організаційно – правової форми [23, с. 174]. На даному прикладі чітко простежується обґрунтованість твердження Д. М. Бікмурзіної, що при «створенні нових організаційно – правових форм непідприємницьких товариств дуже часто не зберігається правило переваг та недоліків, яке закріплюється конкретно організаційно – правовою формою, що підриває законодавчу систему юридичних осіб і перетворює її на набір узгоджених між собою конструкцій» [7, с. 86].

У доктрині цивільного права вже проводилися дослідження правового становища громадських об'єднань. Незалежно від того, чи здійснювалися вони безпосередньо, тобто основним об'єктом аналізу було саме громадське об'єднання, чи опосередковано, мається на увазі, що вони аналізувалися в контексті іншого об'єкта дослідження, теоретиками цивільного права порушувалися питання організаційно – правової форми громадського об'єднання. Так, І. М. Кучеренко обстоює позицію віднесення громадських об'єднань до непідприємницьких товариств, вона висловлює думку, що слід прийняти закон України «Про громадські товариства», який би визначав правовий статус громадських товариств як самостійної організаційно – правової форми юридичної особи [141, с. 99, 279]. М. В. Менджул зазначає, що «громадська організація - це непідприємницьке товариство». Водночас зазначена авторка не відносить її до самостійної організаційно – правової форми, а визначає громадську організацію функціональним різновидом непідприємницького товариства [199, с. 70]. Але знову ж таки із поняття «функціональний різновид» незрозуміло, у якій же організаційно – правовій формі, передбаченій ЦК України, створюється громадське об'єднання. Р. В. Уткін відносить громадські об'єднання до недержавних некомерційних організацій [172, с. 9], із чим, вважаємо, складно погодитися, оскільки в даному визначенні взагалі відсутня вказівка на те, чи це непідприємницьке товариство чи установа. Поняття «некомерційна організація» охоплює установу, фонд, громадське об'єднання, споживче товариство, але вони не є однорідними за своєю природою, наприклад, в учасників споживчого товариства виникає право на пай, що є не чим іншим, як майновим правом, а для громадського об'єднання майнові права не є характерними, що не дозволяє поставити між ними знак рівності.

Офіційне підтвердження того, що громадські об'єднання є непідприємницькими товариствами, знаходимо в ЗУ «Про громадські об'єднання», зокрема в п. 5 ст. 1 закріплено, що «...громадське об'єднання зі статусом юридичної особи є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку» [118]. Система організаційно – правових форм юридичних осіб приватного права виглядає «стрункою», якщо дійсно ввести поняття

системоутворюючої організаційно – правової форми, якою має бути товариство, що об'єднуватиме інші самостійні організаційно – правові форми підприємницьких та непідприємницьких товариств. Об'єднуватиме організаційно – правові форми непідприємницьких товариств те, що вони діють без мети одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Залежно від цивілістичних ознак, котрі будуть покладені в основу виділу самостійної організаційно – правової форми, можна буде конкретно визначити, які ж об'єднання є самостійними організаційно – правовими формами, а які тільки видами певної організаційно – правової форми. На сьогоднішній день можна стверджувати, що самостійними організаційно – правовими формами юридичної особи виступають громадські об'єднання та споживчі товариства, оскільки в першому випадку учасники об'єднання не мають права власності на майно такого об'єднання та не несуть відповідальності за його зобов'язаннями, а учасники споживчого товариства мають право власності на пай та несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства у межах паю [46, с. 54].

Громадське об'єднання є непідприємницьким товариством, така думка поширена серед вітчизняних цивілістів та підтверджується чинним законодавством. Отже, закони, якими встановлюються особливості окремих видів громадських об'єднань, повинні відповідати цьому положенню. А що ж відбувається на практиці? Так, ЗУ «Про політичні партії в Україні» передбачає, що політична партія - це «...добровільне об'єднання громадян...» [126], ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» визначає професійну спілку (профспілку) як «добровільну неприбуткову громадську організацію» [128], ЗУ «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» встановлює, що організація роботодавців є «...неприбутковою громадською організацією...», аналогічно визначає і організацію об'єднань роботодавців [124], а ЗУ «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» закріплює положення, згідно з яким «творча спілка – добровільне об'єднання професійних творчих працівників» [127]. Як бачимо, вказівки на організаційно – правову форму цих утворень немає, що створює неоднозначність та додаткову плутанину в правозастосуванні, які, вважаємо, повинні бути усунуті шляхом внесення відповідних змін.

Підводячи певний підсумок наведеному вище, можна сказати, що правовий стан визначення організаційно – правових форм юридичних осіб приватного права, а особливо непідприємницьких юридичних осіб, є доволі проблемним, що однак є закономірно, тому що теорія організаційно – правових форм юридичних осіб перебуває на етапі становлення. Крім того, спостерігається відсутність єдиних підходів щодо визначення організаційно – правових форм та використання застарілої термінології державними органами та підприємствами, що має бути усунено шляхом внесення відповідних змін.

Убачається доцільним введення терміну «системоутворюючий тип», яким має бути корпорація, яка б об'єднувала всі юридичні особи, котрі засновані на засадах членства. А вже в рамках корпорації має проводитися їх поділ на підприємницькі та непідприємницькі.

На підставі проведеного аналізу стверджуємо, що громадські об'єднання створюються в організаційно – правовій формі товариства, яке є непідприємницьким, що знаходить свою законодавче підтвердження в ЗУ «Про громадські об'єднання». Разом з тим, треба додати, що у вищезазначеному Законі містяться правові положення, які не мають під собою належного і достатнього обґрунтування. Таким, на нашу думку, є п. 2 ст. 1, у якому закріплено, що за організаційно – правовою формою громадське об'єднання може бути або громадською організацією, або громадською спілкою. Такий поділ є невиправданим, адже єдиною відмінністю між ними є суб'єктний склад, що, вважаємо, не є достатнім критерієм для виокремлення на цій підставі окремих організаційно – правових форм. Громадська організація та громадська спілка є видами громадського об'єднання і аж ніяк не самостійними організаційно – правовими формами. Тому в п. 2 ст. 1 ЗУ «Про громадські об'єднання» необхідно внести зміни.

У перспективі можна говорити про внесення змін до ЦК України шляхом закріплення в ньому переліку організаційно – правових форм непідприємницьких товариств, який все ж важко буде зробити виключним. Проте перед втіленням в реальність цивілістам належить здійснити значний обсяг роботи щодо дослідження усіх непідприємницьких товариств, ми ж своєю чергою стверджуємо, що громадське

об'єднання є самостійною організаційно – правовою формою, оскільки має відмінні ознаки від інших непідприємницьких товариств, наприклад, споживчих. Звісно, можна зауважити деяку невідповідність, оскільки спочатку ми говоримо, що громадське об'єднання створюється в організаційно – правовій формі товариства, а потім доповнюємо, що воно є самостійною організаційно – правовою формою, але така система буде виглядати краще, якщо зробити товариство системо утворюючим типом.

Висновки до Розділу 1

У ході дослідження питань, які складають розділ 1 дисертації, автор дійшов таких висновків:

1. Прийняття ЗУ «Про громадські об'єднання» ознаменувало початок нового етапу розвитку громадських об'єднань в Україні. Прогресивним є те, що законодавець дослухався до зауважень дослідників і вони були враховані при розробці зазначеного вище нормативно – правового акту. Так, засновниками громадського об'єднання можуть виступати фізичні та юридичні особи, зменшено кількість осіб, яка необхідна для засновників громадського об'єднання до двох засновників, а також зменшено вік для засновників молодіжних та дитячих громадських організацій до 14 років, громадські об'єднання можуть здійснювати захист прав та свобод невизначеного кола осіб, вільно обирати територію діяльності, мати відокремлені підрозділи в будь – якій адміністративно – територіальній одиниці України, безпосередньо займатися підприємницькою діяльністю тощо.

2. Аналіз положень ЗУ «Про громадські об'єднання» дозволив обґрунтувати висновок, що повноправними учасниками цивільно – правових відносин виступають саме громадські об'єднання зі статусом юридичної особи. У зв'язку із цим вважається доцільним здійснення в дисертаційному дослідженні аналізу саме громадських об'єднань, котрі володіють статусом юридичної особи.

3. У результаті дослідження цивільно – процесуальної правоздатності громадських об'єднань наголошується, що тільки ті громадські об'єднання, що

набули статусу юридичної особи, можуть бути учасниками судового процесу. Нормами ЦПК України закріплено, що визначені суб'єкти (в т.ч. громадські об'єднання як юридичні особи) вправі звертатися до суду із позовами про захист прав та свобод інших осіб. Водночас цивільно – процесуальна правоздатність для громадських об'єднань, які не набули статусу юридичної особи, не передбачена, а тому їх можливість здійснювати захист прав та свобод у суді, як об'єднання, ставиться під сумнів. Окрім того, вони не можуть бути учасниками ні господарського, ні адміністративного судочинства. Разом з тим, вони вправі здійснювати захист прав та свобод, проте в такому випадку матиме місце представництво інтересів фізичної чи юридичної особи уповноваженим представником громадського об'єднання без статусу юридичної особи.

Зміни в законодавстві, які стосуються здатності громадських об'єднань здійснювати захист прав та свобод невизначеного кола осіб, зумовили потребу в аналізі цивільно – процесуальної правоздатності громадських об'єднань. Дослідивши її, акцентується увага на тому, що суб'єктами судового процесу можуть виступати тільки ті громадські об'єднання, які набули статусу юридичної особи, ті ж, які провадять свою діяльність без нього, вправі реалізовувати таку можливість через інститут представництва. Разом з тим, варто відмітити, що відсутність вказівки в Законі на захист прав та свобод членів конкретного громадського об'єднання не позбавляє його права здійснювати захист прав та свобод своїх членів.

4. У роботі досліджено різні наукові позиції щодо визначення ознак громадського об'єднання. Це дозволило виокремити наступні риси досліджуваного суб'єкта: *ознаки, притаманні громадському об'єднанню як неприбутковому товариству* : неприбутковий характер; спеціальна правоздатність; самоуправління; членський характер та *специфічні ознаки громадського об'єднання*: особлива мета - здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних та інших інтересів; члени громадського об'єднання не мають права на частку майна такого об'єднання та, за загальним правилом, не несуть відповідальності за його зобов'язаннями. Крім того, громадському

об'єднанню притаманні й загальноцивілістичні ознаки юридичної особи, проте вони не аналізувалися, оскільки більшої характеристики потребують саме вищезазначені.

5. Вивчення специфіки та ознак громадського об'єднання дозволило сформулювати цивілістичну дефініцію громадського об'єднання зі статусом юридичної особи як *непідприємницького товариства, яке створюється з метою здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних інтересів, члени якого не мають права на майно товариства та не несуть відповідальності за його зобов'язаннями*. Вважаємо, що саме таке визначення повинно бути закріплене в ЦК України. Пропонується законодавчо закріпити дефініції громадського об'єднання в залежності від наявності чи відсутності статусу юридичної особи.

6. Убачається доцільним введення терміну «системоутворюючий тип» під яким розуміємо корпорацію, в межах котрої мають бути об'єднанні юридичні особи засновані на засадах членства. Відповідно в рамках корпорації можна буде виокремлювати самостійні організаційно - правові форми юридичних осіб, що володіють значною специфікою.

7. На підставі проведеного аналізу стверджуємо, що громадське об'єднання є самостійною організаційно – правовою формою, яка об'єднує в собі різноманітні види громадських об'єднань.

8. Акцентується увага на тому, що закріплений законодавцем поділ громадських об'єднань за організаційно – правовою формою не має належного обґрунтування, оскільки єдиною відмінністю між ними виступає суб'єктний склад. Зазначається, що наявність такої підстави не може слугувати для виокремлення нових організаційно – правових форм. Зважаючи на це обґрунтовується, що громадська організація та громадська спілка є видами громадського об'єднання і аж ніяк не самостійними організаційно – правовими формами.

9. На основі проведених наукових пошуків вважаємо, що ЗУ «Про громадські об'єднання» повинен поширюватися на: громадські організації, громадські спілки, політичні партії, релігійні організації, саморегульвні організації, професійні спілки, об'єднання професійних спілок, організації роботодавців, об'єднання організацій роботодавців, творчі спілки, асоціації кредитних спілок, іноземні неурядові

організації, благодійні товариства та ін. (перелік є відкритим, тому що навряд чи правильним буде говорити про його виключність).

У зв'язку із цим вважаємо за необхідне *виключити з ст. 2 Закону п. 1, 2, 5 ч. 2.*

10. Відзначається доцільність визначення перчислених утворень у виді громадських організацій або громадських спілок, в залежності від суб'єктного складу засновників та учасників. На нашу думку, обравши такий підхід можна буде досягнути системності у визначенні видів громадського об'єднання.

11. Вважаємо, що законодавець при визначенні поняття громадського об'єднання як учасника цивільних правовідносин повинен дотримуватися такої послідовності:

1) у ЦК України мають бути закріплені визначення громадського об'єднання, його ознаки та види;

2) цивільно – правовий статус громадського об'єднання має бути деталізований у ЗУ «Про громадські об'єднання»;

3) закони, якими встановлюються особливості окремих видів громадських об'єднань, повинні відповідати ЦК України та ЗУ «Про громадські об'єднання».

Викладені теоретичні положення дозволяють сформулювати практичні висновки, які пов'язані з необхідністю внесення відповідних змін до діючого законодавства. Зокрема, це стосується ч. 2 ст. 2 ЗУ «Про громадські об'єднання» та потреби закріплення видів громадського об'єднання у цьому Законі.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДИНАМІКИ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ У ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

2.1. Порядок створення громадських об'єднань та способи їх припинення

Створення будь - якої юридичної особи приватного права - це багатостадійний процес, що охоплює фактичні дії засновників (розробку установчих документів) і держави в особі уповноважених органів (перевірку дій засновників) та юридичні дії зазначених осіб [9, с. 81]. У цивілістичній доктрині зазначається, що за загальним правилом юридична особа виникає з моменту її державної реєстрації, що, власне, підтверджується і нормами Основного акту цивільного законодавства (ч. 1 ст. 80 ЦК України). Однак акцентується увага на тому, що державній реєстрації передують дореєстраційна стадія створення юридичної особи, а саме: розробка та прийняття установчих документів, отримання дозволу, якщо це передбачено Законом тощо [113, с. 50].

У розрізі цього питання проаналізуємо, які дії становлять зміст так званої дореєстраційної стадії створення юридичної особи, а оскільки предметом нашого зацікавлення є громадські об'єднання, то зупинимо свою увагу на них.

Для створення громадського об'єднання насамперед проводяться установчі збори, під час яких засновники висловлюють своє бажання створити громадське об'єднання. Прийняття засновниками рішення про створення громадського об'єднання є актом волевиявлення громадян (при створенні громадської організації) або юридичних осіб (при створенні громадської спілки), на підставі якого і створюється громадське об'єднання [118]. Крім того, ще до початку зборів необхідним є підготувати проект статуту, вирішити деякі організаційні й кадрові питання, зокрема, визначити мету та завдання діяльності, найменування, фінансові питання тощо.

Варто сказати, що якщо раніше установчим документом для об'єднань було або положення, або статут, то тепер чітко визначено, що ним є виключно статут. У приватному праві під статутом розуміють установчий документ юридичної особи, який містить дані, що характеризують правовий статус відповідної організації [14, с. 847]. Статут громадського об'єднання – це установчий документ, що використовується для створення та здійснення діяльності, містить правила, що регулюють права та обов'язки членів, визначає порядок управління та здійснення діяльності громадського об'єднання [74, с. 31].

Відповідно до ст. 11 ЗУ «Про громадські об'єднання», статут має містити такі відомості:

- загальні положення;
- найменування громадського об'єднання та за наявності скорочене найменування;
- мету та напрями діяльності;
- порядок набуття і припинення членства (участі), права та обов'язки його членів;
- повноваження керівника, вищого органу управління, інших органів управління (далі - керівні органи) громадського об'єднання, порядок їх формування та зміни складу, термін повноважень;
- порядок звітування керівних органів громадського об'єднання перед його членами;
- порядок оскарження рішень, дій, бездіяльності керівних органів громадського об'єднання та розгляду скарг;
- джерела надходження і порядок використання коштів та іншого майна громадського об'єднання;
- порядок створення, діяльності та припинення діяльності відокремлених підрозділів громадського об'єднання;
- порядок внесення змін до статуту;

-порядок прийняття рішення щодо саморозпуску або реорганізації громадського об'єднання, а також щодо використання його коштів та іншого майна, що залишилися після саморозпуску.

Крім того, у статуті громадського об'єднання можуть бути передбачені додаткові положення щодо утворення, діяльності та припинення, що не суперечать Закону.

Оскільки ЗУ «Про громадські об'єднання» конкретно не визначаються органи управління такої юридичної особи, то можна зробити висновок, що це питання має знайти своє закріплення в локальному акті діяльності громадського об'єднання. Однак, потрібно враховувати цивілістичні засади щодо органів управління юридичної особи, які передбачені ЦК України.

Щодо вищого колегіального органу управління, то ним можуть бути Загальні збори, Конференція, З'їзд тощо. Для вищого колегіального органу управління, на якому присутні безпосередньо члени громадського об'єднання, притаманне визначення кваліфікованої більшості для прийняття рішень, виходячи з простої більшості (50+1), або 2/3 чи 3/4 від присутніх на засіданні. Часто в статутах вимагається 2/3 чи 3/4 голосів за ключові для організації рішення, наприклад, зміни в статуті чи припинення діяльності. Для скликання вищого органу управління виконавчий орган у своєму рішенні має визначити дату, час і місце проведення засідання Вищого органу управління. Вищий орган управління має право затверджувати внутрішні правила, регламенти, створювати й припиняти консультативні, дорадчі, постійні й тимчасові органи за напрямками діяльності, затверджувати положення про ці органи, а також обирати, призначати або заміщати членів цих органів.

Виконавчим органом може бути Рада, Правління, Дирекція тощо. Таких органів може бути декілька, наприклад, Рада і Президія Ради. Формування цих органів може відбуватися в різному порядку. Наприклад, Рада може складатись з певних осіб «за посадою»: керівників відокремлених підрозділів, керівника і його заступників. Потрібно звернути увагу, що якщо особа входить до виконавчого органу «за посадою», то не слід вказувати також про її обрання до цього органу. Інакше

виникне різне тлумачення статуту і повноважень цієї особи. Тому якщо в пунктах статуту про формування виконавчого органу прописується його формування «за посадою», то в пунктах статуту про вищий колегіальний орган управління не слід писати про обрання цих осіб. Членами Ради/Правління, а також інших постійних і тимчасових органів громадського об'єднання можуть бути особи, які не є членами громадського об'єднання, звісно, якщо це допускається статутом.

Керівник громадського об'єднання може називатися Президентом, Головою, Виконавчим директором тощо. Передбачається й можливість призначення декількох керівників (Співголів), але в цьому випадку, слід чітко визначити повноваження кожного з них для уникнення можливих конфліктів у майбутньому.

Можуть створюватися в громадському об'єднанні й контролюючі органи, якими вправі визнаватися: Контрольно - Ревізійна комісія, Ревізійна комісія, Ревізор, Наглядова рада [139]. Слід зауважити, що створення контролюючого органу громадського об'єднання є радше його правом, а не обов'язком. Варто відзначити, що ні ЦК України, ні ЗУ «Про громадські об'єднання» не передбачають обов'язку створювати певні контрольно - наглядові органи для громадських об'єднань. Водночас Закон і не забороняє такої можливості, яка визначається самостійно засновниками [3, с. 40]

Крім того, у статуті потрібно визначити мету (цілі) та напрями діяльності. На думку М. В. Менджул, у даному контексті, йде мова як про мету створення, так і про мету діяльності. Мета визначається засновниками самостійно, але вона повинна встановлювати межі діяльності та містити характерні риси, що дозволяють відрізнити громадські організації з подібними цілями [84, с. 86].

Новелами серед обов'язкової інформації, яка повинна бути вказана в статуті громадського об'єднання є порядок звітування керівних органів громадського об'єднання перед його членами, а також порядок оскарження рішень, дій, бездіяльності керівних органів громадського об'єднання та розгляду скарг.

Враховуючи, що громадські об'єднання здійснюють свою діяльність на принципах самоврядності, що передбачає право самостійно здійснювати управління громадським об'єднанням та невтручання органів державної влади, інших

державних органів, органів місцевого самоврядування в діяльність громадських об'єднань, то керівні органи зобов'язані періодично звітувати перед членами громадського об'єднання з питань, пов'язаних з реалізацією покладених на них повноважень та здійснення статутних завдань. Такий щорічний звіт про виконання статутних завдань підлягає оприлюдненню протягом 30 днів з дня звітування.

Згідно із законодавчими вимогами в статуті необхідно визначити й найменування громадського об'єднання. Основними актами, які визначають вимоги щодо формування найменування громадського об'єднання, є ЦК України, ЗУ «Про громадські об'єднання» та Вимоги щодо написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 5 березня 2012 року № 368/5 [3, с. 15].

Найменування громадського об'єднання складається з двох частин – загальної та власної назв. У загальній назві зазначається організаційно-правова форма громадського об'єднання («громадська організація», «громадська спілка») та може міститися інформацію про його вид («екологічне», «правозахисне» тощо). Наприклад, для новоутвореної молодіжної громадської організації найменування повинно звучати таким чином: «громадська організація «Молодіжне об'єднання ГУРТ». Громадське об'єднання зі статусом «дитяче» та «молодіжне» утворюється в порядку, визначеному Законом, з урахуванням чинного Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації». Якщо громадська організація вже при створенні планує набути всеукраїнського статусу, її засновники зобов'язані вказати слово «всеукраїнська» у власній назві. Тому найменування громадської організації повинно бути викладене таким чином : «Громадська організація «Всеукраїнська організація захисників безпритульних тварин» [139].

Варто також взяти до уваги, що найменування громадського об'єднання не повинно бути тотожним власним назвам інших зареєстрованих громадських об'єднань, або громадських об'єднань повідомлення про яких прийнято в установленому ЗУ «Про громадські об'єднання» порядку.

Громадське об'єднання також може мати скорочене найменування, яке визначається рішенням його установчих зборів або вищого органу управління –

зїзду, конференції, загальних зборів тощо. Якщо рішення про скорочене найменування прийнято вищим органом управління, то про це вказується у рішенні цього органу та статуті [3, с. 17-18].

Окрім того, у статуті варто визначити виключний перелік видів діяльності, які буде здійснювати громадське об'єднання, адже, якщо така юридична особа здійснюватиме позастатутну діяльність, це може стати предметом судового розгляду (це питання буде детальніше розглянуто в пункті 2. 3. даної роботи).

Якщо проект статуту вже підготовлено, і погоджено всі його положення між потенційними засновниками, вирішено інші організаційні питання (місце проведення зборів, майбутнє розміщення керівного органу), то пора скликати установчі збори. Збори обирають головуючого зборів, секретаря і затверджують порядок денний. До порядку денного включаються питання: про заснування об'єднання, про затвердження статуту та про обрання керівних органів.

За результатами установчих зборів складається протокол, який підписується головуючим та секретарем. Протокол установчих зборів повинен містити всі відомості, які передбачені ч. 2 ст. 9 ЗУ «Про громадські об'єднання». На установчих зборах слід обов'язково оформити ще один дуже важливий для реєстрації документ – відомості про засновників. Вони мають включати щодо фізичної особи - прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, місце постійного проживання, ідентифікаційний код кожного із засновників. Враховуючи той факт, що засновників може бути багато, то такі дані варто отримати хоча б про тих, які увійшли до складу керівних органів. Щодо юридичних осіб - повне найменування, ідентифікаційний код, юридична адреса, прізвище, ім'я та по батькові особи, яка уповноважена брати участь в установчих зборах. Ці дані засвідчуються підписом особи, уповноваженої брати участь в установчих зборах. З моменту проведення установчих зборів та підписання протоколу об'єднання вважається утвореним. Проте приступити до виконання своїх статутних завдань воно зможе лише після повної легалізації, яка здійснюється шляхом реєстрації або повідомлення про заснування [94, с. 108-109].

Відповідно до ч. 2 ст. 12 ЗУ «Про громадські об'єднання», реєстрація громадського об'єднання здійснюється безоплатно за принципом «єдиного

реєстраційного вікна», органами виконавчої влади, на які відповідно до законодавства покладені повноваження з питань реєстрації громадських об'єднань, за місцезнаходженням громадського об'єднання. Варто зазначити, що в деяких західноєвропейських країнах реєстрація громадських організацій здійснюється судами. На думку Є. Є. Додіної та М. В. Менджул, запровадження такої практики на даний момент в Україні неможливе через велику завантаженість судів та технічні труднощі [34, с. 135, 84, с. 97]. З чим однозначно варто погодитися.

А тепер розглянемо детальніше порядок реєстрації громадського об'єднання. Для реєстрації громадського об'єднання керівником або особою, яка має право представляти громадське об'єднання, протягом 60 днів з дня утворення громадського об'єднання подаються відповідні документи. У разі неподання (ненадсилання) документів для реєстрації громадського об'єднання протягом 60 днів з дня утворення таке громадське об'єднання не вважається утвореним [8, с. 9].

Для реєстрації громадське об'єднання зобов'язане подати наступні документи : заяву про реєстрацію, примірник протоколу установчих зборів, статут (два екземпляри), відомості про керівні органи громадського об'єднання та особу, яка має право представляти громадське об'єднання для здійснення реєстраційних дій, реєстраційну картку на проведення державної реєстрації юридичної особи.

Для реєстрації громадської спілки додатково подаються документи, які містять відомості щодо структури власності засновників - юридичних осіб та фізичних осіб - власників істотної участі цих юридичних осіб (готуються в довільному порядку залежно від структури власності засновників - юридичних осіб та фізичних осіб). Окрім того, у разі, якщо засновником (засновниками) громадської спілки є іноземна юридична особа, додатково подається легалізований у встановленому порядку документ про підтвердження реєстрації іноземної юридичної особи в країні її місцезнаходження - витяг із торговельного, банківського або судового реєстру [109].

На підставі поданих документів уповноважений орган з питань реєстрації протягом семи робочих днів з дня їх отримання приймає рішення про реєстрацію або про відмову в реєстрації громадського об'єднання. Крім того, Законом

передбачено й інші рішення, такі, як направлення документів на доопрацювання чи залишення їх без розгляду по суті [8, с. 9-10].

Рішення про відмову в реєстрації громадського об'єднання приймається у випадку порушення Конституції України чи ЗУ «Про громадські об'єднання». Тобто, мета діяльності такого об'єднання спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення; громадське об'єднання планує мати воєнізовані формування; громадському об'єднанню надаються владні повноваження, крім винятків, передбачених Законом; засновником об'єднання є неправомочна на те особа; найменування громадського об'єднання не відповідає встановленим ЗУ «Про громадські об'єднання» та визначеним порядком Кабінету Міністрів України правилам. Ці підстави для відмови в реєстрації є вичерпними. А відмова в реєстрації громадського об'єднання на інших підставах є неправомірною.

Варто зауважити, що попри визначення виключного переліку підстав, за якого можуть відмовити в реєстрації, кількість таких відмов все ж таки залишається дуже високою. За оцінками реєстраційної служби найбільше проблем виникає в організацій з визначенням назви організації та засновників організації. Видається, що необхідно вдосконалювати цю процедуру, оскільки очевидним є явно надмірно широке тлумачення підстав для відмови в реєстрації. Особливо, коли згадати, що по суті рішення про відмову в реєстрації прирівнюється до заборони організації, оскільки участь у такій організації тягне за собою адміністративну відповідальність [194]. Рішення про відмову в реєстрації оформляється наказом, невід'ємним додатком до нього є висновок за результатами правової експертизи, який повинен містити вичерпні підстави відмови [3, с. 45].

Якщо документи для реєстрації громадського об'єднання подаються з іншими порушеннями вимог ЗУ «Про громадські об'єднання», уповноважений орган приймає рішення про направлення документів на доопрацювання. Воно приймається

на основі однієї чи кількох таких підстав: невідповідність документів визначеним вимогам до членства в громадському об'єднанні. Наприклад, у своєму статуті громадське об'єднання передбачило, що членами громадської спілки можуть бути представники органів місцевого самоврядування; порушення під час утворення громадського об'єднання ст. 9 ЗУ «Про громадські об'єднання». Наприклад, у протоколі установчих зборів не зазначені всі необхідні відомості: не зазначено місце і дату проведення зборів та осіб, які брали участь; невідповідність статуту визначеним нормам Закону (порушення громадським об'єднанням ст. 11 ЗУ «Про громадські об'єднання») або виявлення положень, що суперечать законодавчим нормам; порушення порядку утворення громадського об'єднання як юридичної особи, встановленого законом [174].

Не менш важливим є рішення про залишення документів без розгляду. Дане рішення може бути прийняте, якщо документи подані не в повному обсязі; неповнота у поданих громадським об'єднанням документах, яку не можна усунути без прийняття рішення про залишення документів без розгляду по суті (наприклад, немає контактної інформації засновників організації); документи подані особою, яка не має на це повноважень; документи подано з порушенням строку подання документів для реєстрації громадського об'єднання. Висновок із зазначеними недоліками уповноважений орган може надсилати лише один раз. Якщо громадське об'єднання усуне всі зазначені недоліки, то уповноважений орган з питань реєстрації неправомочний здійснювати повторну правову експертизу того самого формулювання, та надсилати черговий висновок, і зобов'язаний зареєструвати громадське об'єднання. За результатами правової експертизи орган реєстрації вказує тільки невідповідності, проте не вказує, у який спосіб їх усунути (такого обов'язку орган реєстрації не має, що є правильним, адже такі дії є втручанням у самоврядність громадських об'єднань, що порушує закон) [74, с. 53].

Відповідно до ч. 20 ст. 12 ЗУ «Про громадські об'єднання» громадське об'єднання, яке усунуло всі визначені мотивованим висновком недоліки та подало повторно документи на реєстрацію, має бути зареєстроване уповноваженим органом з питань реєстрації протягом 5 робочих днів. Але якщо протягом 6 місяців

громадське об'єднання повторно не подасть до уповноваженого органу документи, таке об'єднання вважається неутвореним.

Наступним кроком є видача (надсилання рекомендованим листом з повідомленням про вручення) керівнику або особі (особам), яка має право представляти громадське об'єднання для здійснення реєстраційних дій, виписки з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, свідоцтва про реєстрацію громадського об'єднання як громадської організації чи громадської спілки, установленого КМУ зразка та один примірник статуту з відміткою про реєстрацію [3, с. 44].

Хоча в дисертації досліджуються громадські об'єднання зі статусом юридичної особи, варто все ж коротко зупинитися на легалізації громадських об'єднань шляхом повідомлення про заснування, адже у майбутньому вони також можуть набути статусу юридичної особи. Повідомлення про утворення, об'єднання повинно подати протягом 60 днів з дня його утворення, до уповноважених органів з питань реєстрації. Такими органами є районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції. До заяви також додаються: примірник оригіналу або нотаріально засвідчена копія протоколу установчих зборів; відомості про засновників громадського об'єднання із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (за наявності), дати народження, адреси місця проживання, а в разі якщо засновником є юридична особа приватного права, - її найменування, місцезнаходження, ідентифікаційний код; відомості про особу (осіб), уповноважену представляти громадське об'єднання, із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (за наявності), дати народження, контактного номера телефону та інших засобів зв'язку, до яких додається письмова згода цієї особи [57].

Заява підписується засновниками або особою (особами), які уповноважені представляти громадське об'єднання. Справжність підписів засновників або особи (осіб), які уповноважені представляти громадське об'єднання, засвідчується нотаріально та подається особисто чи надсилатись поштовим відправленням. Відповідно до ч. 3 ст. 16 ЗУ «Про громадські об'єднання», уповноважений орган з питань реєстрації протягом 5 робочих днів з дня отримання документів приймає

рішення про прийняття письмового повідомлення та вносить відомості про громадську організацію до Реєстру громадських об'єднань. Копія рішення про прийняття письмового повідомлення надається (надсилається рекомендованим листом з повідомленням про вручення) засновникам громадського об'єднання або особі (особам), уповноваженій представляти громадське об'єднання, не пізніше наступного дня після його прийняття [109].

Варто звернути увагу і на те, що попри скасування вимоги, якою передбачався поділ громадських об'єднань за територіальною ознакою, вони можуть набути всеукраїнського статусу в добровільному порядку. За раніше діючим законодавством громадські організації здійснювали свою діяльність із прив'язкою до території, і щоб набути всеукраїнського статусу, зобов'язані були створювати місцеві осередки в більшості адміністративно – територіальних одиницях нашої держави. Тепер же така вимога скасована, громадські об'єднання, які бажають діяти із всеукраїнським статусом, повинні вказати про це при реєстрації, а наявність чи відсутність цього статусу підтверджується пізніше [79]. Крім того, набути такий статус вони вправі й пізніше. Для його набуття громадське об'єднання надсилає до уповноваженого органу заяву, у якій зазначається волевиявлення отримати всеукраїнський статус. Уповноважений орган перевіряє наявність відокремлених підрозділів у більшості адміністративно-територіальних одиниць України (не менше, ніж 14) за даними Реєстру громадських об'єднань. Подання будь-яких документів, окрім заяви про підтвердження всеукраїнського статусу громадського об'єднання, не потребується. Уповноважений орган з питань реєстрації протягом семи робочих днів з дня надходження заяви за результатами перевірки в Реєстрі громадських об'єднань відповідності відокремлених підрозділів громадського об'єднання вимогам Закону, приймає рішення про підтвердження всеукраїнського статусу громадського об'єднання або про відмову в підтвердженні такого статусу.

Уваги потребує питання утворення відокремленого підрозділу громадського об'єднання, адже раніше замість них створювалися місцеві осередки всеукраїнських громадських організацій. Так, згідно з ст. 13 ЗУ «Про громадські об'єднання» громадські об'єднання зі статусом юридичної особи можуть мати відокремлені

підрозділи, котрі, відповідно до загальноприйнятих цивілістичних засад, не є юридичними особами. Рішення про створення відокремленого підрозділу приймається керівним органом громадського об'єднання. Після цього подається реєстраційна картка встановленого зразка та інші, передбачені Законом документи до Реєстраційної служби за місцезнаходженням громадського об'єднання. Відповідна Реєстраційна служба приймає рішення про реєстрацію, яке, між іншим, може бути, як позитивним, так і негативним. Якщо прийняте рішення схвальне, то відповідна Реєстраційна служба протягом трьох робочих днів вносить до Реєстру громадських об'єднань відомості про відокремлений підрозділ громадського об'єднання та забезпечує внесення цих відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Копія цього рішення надається громадському об'єднанню не пізніше наступного дня після його прийняття. Підставами для відмови в проведенні реєстрації відокремленого підрозділу громадського об'єднання є неподання всіх необхідних документів, наявність помилок у поданій реєстраційній картці та прийняття рішення про утворення відокремленого підрозділу неуповноваженим керівним органом громадського об'єднання. Громадське об'єднання так само може прийняти рішення про закриття відокремленого підрозділу [118].

Окрім того, як уже зазначалося, змінено поняття «місцеві осередки» на «відокремлені підрозділи». Важливим тут є те, що в правовому полі діяльності громадських організацій існує правова колізія, позаяк з одного боку місцеві осередки є частиною всеукраїнської організації, а з іншого - окремими юридичними особами, котрі правосильні приймати окремі рішення, що можуть суперечити рішенням всеукраїнської організації. Такий правовий статус місцевих осередків громадських організацій прямо суперечить цивілістичній доктрині, адже у вітчизняній цивілістиці не допускається створення всередині однієї юридичної особи ще однієї чи декількох. Положення ЗУ «Про громадські об'єднання», що стосується відокремлених підрозділів відповідає ч. 3. ст. 95 ЦК України, де зазначено, що філії (відокремлені підрозділи) не є юридичними особами [12]. При цьому, не володіючи статусом юридичної особи відокремлені підрозділи

громадського об'єднання матимуть достатньо повноважень для здійснення повноцінної діяльності на місцях, так, вищезазначені суб'єкти зможуть мати рахунок у банку, винаймати приміщення для здійснення своєї діяльності та найманих працівників [2].

Цілком логічно, що тепер необхідно привести діяльність місцевих осередків громадських об'єднань у відповідність до чинного законодавства. Це, власне, і передбачено п. 8 Прикінцевих та перехідних положень ЗУ «Про громадські об'єднання». У даному аспекті важливим є наголосити на тому, що правова колізія щодо місцевих осередків існуватиме ще біля трьох років, оскільки правовий статус місцевих осередків громадських об'єднань, які діяли зі статусом юридичної особи, має бути приведений у відповідність із ЗУ «Про громадські об'єднання» протягом п'яти років з дня введення його в дію. Рішення про припинення таких осередків як юридичних осіб має прийматися вищим органом управління громадського об'єднання. Іншими словами, це означає, що фактично загальні збори (конференція чи з'їзд) членів всеукраїнського громадського об'єднання мають ухвалити рішення про ліквідацію юридичної особи – місцевого осередку. Рішення про припинення повинно бути надіслане у відповідну Реєстраційну службу за місцезнаходженням всеукраїнського громадського об'єднання. Визначається в Прикінцевих та перехідних положеннях і доля майна, активів та пасивів таких осередків, правонаступником якого є відповідне громадське об'єднання [118].

Підводячи певний підсумок щодо створення громадського об'єднання як позитивне, слід відмітити спрощення процедури реєстрації та визначення виключного переліку підстав відмови в реєстрації. Крім того, схвально варто оцінити і те, що громадські об'єднання зі статусом юридичної особи мають право створювати відокремлені підрозділи, а не місцеві осередки, котрі наділялися правами юридичної особи.

Як і будь-який суб'єкт цивільних правовідносин, громадське об'єднання має свій специфічний «життєвий цикл», що включає в себе створення та припинення. Вказані процеси відбуваються безперервно, і їх динаміка залежить від волевиявлення чітко визначеного кола суб'єктів – учасників громадського

об'єднання, державних органів, органів місцевого самоуправління, суду, прокуратури. Тому законодавець визначає не лише процедуру утворення, а й процедуру припинення діяльності громадських об'єднань.

Особливістю припинення громадських об'єднань є те, що способи їх припинення, визначені ЗУ «Про громадські об'єднання», різняться від загальноприйнятих. Зокрема, ч. 1 ст. 104 ЦК України визначено два способи припинення юридичних осіб: реорганізація (злиття, приєднання, поділ, перетворення) та ліквідація. Натомість ч. 1 ст. 25 зазначеного Закону встановлюється, що припинення діяльності громадського об'єднання здійснюється шляхом саморозпуску, реорганізації та розпуску в примусовому порядку. Ці способи припинення в правовій літературі дістали поділ на припинення в добровільному та примусовому порядку. З'ясуємо, що є характерним для кожного із цих способів припинення.

У науковій літературі зазначається, що підставами для добровільної ліквідації некомерційних організацій можуть слугувати досягнення мети або неможливість досягнення тих цілей, заради яких їх було створено [113, с. 135]. Однією із можливих підстав саморозпуску може бути зменшення кількості членів нижче норми, адже громадське об'єднання засноване на принципі добровільності, а тому кожен із її членів має право вільно вийти з нього. У зв'язку із цим на практиці може виникнути ситуація, коли в об'єднанні залишається членів менше, ніж цього вимагає закон [35, с. 15].

Якщо звернутися до законодавчих реалій припинення громадських об'єднань, то згідно з положеннями ЗУ «Про громадські об'єднання» громадське об'єднання має право в будь-який час прийняти рішення про припинення своєї діяльності (саморозпуск). Рішення про саморозпуск громадського об'єднання приймається в порядку, передбаченому в Статуті цього об'єднання. На підставі аналізу установчих документів ми дійшли висновку, що кількість голосів, необхідних для набрання таким рішенням чинності, є досить різною, наприклад, Статутом громадської організації «Правдива країна» достатньо $\frac{3}{4}$ голосів членів організації, які беруть участь у Загальних зборах [65]. Це питання зовсім по-іншому визначається в Статуті

громадської організації «Творче об'єднання «Продіс», де необхідною є одноголосна згода всіх членів організації [166], а вже відповідно до Статуту громадської спілки «Українська Гельсінська спілка з прав людини» потрібною є одноголосна згода не всіх членів спілки, а лише Загальних зборів [169].

Вищий орган управління, яким було прийнято рішення про саморозпуск, створює ліквідаційну комісію або ж доручає керівному органу здійснювати повноваження ліквідаційної комісії для проведення припинення громадського об'єднання. Після цього громадським об'єднанням подається (надсилається) до уповноваженого органу з питань реєстрації рішення про саморозпуск громадського об'єднання, до якого додаються необхідні документи, визначені ч. 4 ст. 26 ЗУ «Про громадські об'єднання». Уповноважений орган з питань реєстрації розглядає подані документи протягом десяти днів та приймає одне з таких рішень: про визнання саморозпуску громадського об'єднання або ж відмову у визнанні саморозпуску. Якщо прийнятним є перший варіант, то уповноважений орган з питань реєстрації вносить у Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців (надалі – ЄДРПОУ) відомості про саморозпуск. З цього моменту розпочинається припинення громадського об'єднання та набуває повноважень ліквідаційна комісія. Важливим є те, що після внесення запису в ЄДРПОУ рішення про саморозпуск уже не може бути скасоване громадським об'єднанням. Якщо ж події розвиваються таким чином, що громадському об'єднанню відмовлено у визнанні рішення про саморозпуск, то має наслідком втрата чинності цим рішенням. При цьому рішення про відмову у визнанні саморозпуску громадського об'єднання, яке видається у формі наказу, має містити додаток – висновок, що повинен бути вмотивованим та містити вичерпні підстави відмови [118].

Ще однією підставою для припинення громадського об'єднання в добровільному порядку є реорганізація. Порівняно із ЗУ «Про об'єднання громадян», який не визначав конкретних шляхів реорганізації [176, с. 422], законодавець, прийнявши ЗУ «Про громадські об'єднання», пішов іншим шляхом та визначив, що реорганізація громадського об'єднання може відбуватися тільки через приєднання до іншого громадського об'єднання такого самого статусу. При цьому

не досить зрозумілим видається формулювання «приєднання до іншого громадського об'єднання такого самого статусу». За раніше діючим законодавством громадські об'єднання залежно від території діяльності могли утворюватися та діяти з міжнародним, всеукраїнським та місцевим статусом, однак цей припис законодавця втратив чинність. Тому такий вид статусу громадського об'єднання виключається. Можливо, з врахуванням того, що тільки громадське об'єднання, яке набуло статусу юридичної особи, може реорганізовуватися, то це означає, що воно може бути приєднане тільки до іншого громадського об'єднання зі статусом юридичної особи.

Оскільки громадське об'єднання є непідприємницьким товариством, то на нього поширюються загальні норми щодо припинення юридичних осіб, які передбачені ЦК України. Відтак ч. 1 ст. 104 ЦК України визначено, що реорганізація може здійснюватися шляхом злиття, приєднання, поділу та перетворення. Специфіка реорганізації громадського об'єднання полягає в тому, що вона може відбуватися тільки шляхом приєднання до іншого громадського об'єднання такого самого статусу. Тобто інші шляхи реорганізації Законом виключаються. Однак варто відмітити, що реорганізація окремих видів громадського об'єднання може відбуватися не тільки шляхом приєднання, але й шляхом злиття або поділу (ст. 16 ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації»). А деякими нормативними документами взагалі не визначаються конкретні шляхи реорганізації, а лише передбачається припинення шляхом реорганізації (ст. 23 ЗУ «Про політичні партії в Україні», ст. 18 ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»). Якщо ж проаналізувати міжнародний досвід з цього приводу, то слушним є зазначити, що в окремих країнах передбачаються такі способи реорганізації, як злиття, поділ та виділ, а серед них приєднання як спосіб реорганізації громадського об'єднання не передбачено [96, с. 109].

А зараз спробуємо розібратися в основних положеннях щодо цього способу припинення громадського об'єднання.

Згідно з національним законодавством реорганізація здійснюється на підставі рішення громадського об'єднання, яке приєднюється, про припинення діяльності з

приєднанням до іншого об'єднання та рішення громадського об'єднання, до якого приєднуються, про згоду на таке приєднання. Тобто юридична особа, що приєднує, реорганізовується, а юридична особа, що приєднується, припиняється. Саме тому при реорганізації юридичної особи у формі приєднання до неї іншої юридичної особи перша з них вважається реорганізована з моменту внесення в ЄДРПОУ запису про припинення діяльності приєднаної юридичної особи. На відміну від злиття, де припиняють дію всі організації, що зливаються, при приєднанні одна з організацій, яка реорганізовується, завжди зберігає свою правосуб'єктність. Іншими словами, результатом приєднання юридичних осіб є те, що одна організація мовби поглинає всі активи і пасиви інших організацій, стаючи універсальним правонаступником за їх зобов'язаннями.

У цивілістичній доктрині під приєднанням розуміють спосіб припинення однієї чи кількох юридичних осіб, майно, права та обов'язки яких переходять до іншої юридичної особи – правонаступника. Наголошується на тому, що під час приєднання нова юридична особа не створюється [95, с. 88]. Таким чином, правонаступництвом визначається перехід суб'єктивних цивільних прав та обов'язків у порядку похідного набуття прав та обов'язків, при якому правовідносини продовжують існувати в зміненому виді та з новим суб'єктом, а при зміні суб'єктного складу завжди відбувається правонаступництво [148, с. 133].

Порядок внесення відомостей до ЄДРПОУ щодо реорганізації майже такий самий, як при внесенні відомостей щодо саморозпуску. Відмінності полягають лише в поданні інших документів, потрібних для проведення реорганізації, та в тому, що в разі відмови у визнанні рішення щодо реорганізації громадське об'єднання, яке виявило намір реорганізуватися, продовжує свою самостійну діяльність.

У цьому аспекті необхідно зазначити, що особливістю припинення більшості непідприємницьких товариств є те, що спеціальними законами визначається лише один або декілька видів реорганізації [113, с. 134], що підтверджується і на прикладі громадського об'єднання. Та разом з тим, для окремих видів громадського об'єднання передбачаються й інші шляхи реорганізації. Наприклад, згідно з

нормами ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації», припинення релігійних організацій може відбуватися через реорганізацію та ліквідацію. При цьому реорганізація може відбуватися шляхом поділу, злиття та приєднання. Крім того, на нашу думку, до громадських об'єднань може застосовуватися і такий вид реорганізації, як перетворення. Наприклад, громадська організація може бути перетворена на політичну партію, однак при цьому мають бути визначені певні умови такого перетворення: у статутах громадських організацій повинен передбачатися порядок прийняття рішення про перетворення, а саме - має бути визначено мінімальну кількість голосів для прийняття такого рішення та повинно бути визначено на рівні законодавства питання про членів громадської організації, що не є громадянами України, адже вони не можуть стати членами політичної партії [113, с. 170 - 171]. Крім того, можливість перетворення громадської організації передбачається міжнародним законодавством, зокрема Законом Латвійської Республіки «Про громадські об'єднання та асоціації». Так, ст. 32 зі значком 1 передбачається можливість перетворення громадської організації у політичну партію. Цією нормою висуваються певні вимоги до такого перетворення: 1) рішення про перетворення може прийняти тільки вищий орган управління; 2) за це рішення має проголосувати не менше як 200 членів організації – громадян Латвійської Республіки; 3) перетворення повинно бути здійснено з дотриманням усіх вимог законодавства, яким визначається правове становище політичних партій; 4) новостворена політична партія повинна вказувати в статуті, що вона є правонаступником громадської організації. Також, при перетворенні громадської організації у політичну партію дозволено зберегти назву і символи відповідної громадської організації. При цьому аналізованим нормативно-правовим актом допускається можливість перетворення і політичних партій у громадські організації (вимоги щодо цього аналогічні вимогам перетворення громадської організації в політичну партію) [204].

Якщо вже зайшла мова про можливість реорганізації громадського об'єднання шляхом перетворення, то доцільним буде зазначити, що фактично національним законодавством унеможлиблюється перетворення громадського об'єднання в

підприємницькі товариства. Так, ст. 10 ЗУ «Про благодійництво та благодійні організації» благодійна організація не може бути реорганізована в юридичну особу, метою діяльності якої є одержання прибутку. Звісно, на сучасному етапі розвитку нашого суспільства обраний законодавцем шлях є виправданим. Це насамперед пов'язано з тим, що відбувається трансформація численних правових інститутів і цілком можливими є різноманітного роду зловживання, а відповідно обраний законодавцем підхід на сьогоднішній день є оптимальним. Однак, хочемо висловити припущення, що в майбутньому перетворення непідприємницьких організацій в підприємницькі є цілком реальним. Для підтвердження висловленої думки зазначимо наступні доводи: розвинуті системи корпоративного права вже пішли набагато далі і встановили в якості загального принципу правило про можливість реорганізації некомерційних організацій, в результаті якої створюються комерційні організації і навпаки [200]. Така реорганізація розглядається як прояв принципу свободи інкорпорації [203]. Крім того, у цивілістичній доктрині вже вказувалося на можливість перетворення непідприємницьких організацій у підприємницькі. Зокрема, О. І. Зозуляк говорить про те, що «поступова їх комерціалізація неминуче приведе до зміни їх правової моделі на підприємницьку юридичну особу у тих організаційно-правових формах, що передбачені для останніх» [50, с. 23]. Така тенденція, безумовно, не може залишатися поза увагою.

Поки що ж припинення непідприємницьких організацій повинно здійснюватися з урахуванням особливостей цих юридичних осіб, які передбачаються в спеціальному законодавстві, однією із яких є вказівка законодавця на те, що правонаступниками більшості некомерційних організацій є некомерційні особи такого самого статусу. Так, правонаступниками вже згадуваної благодійної організації в разі її реорганізації мають бути не будь – які юридичні особи, а лише одна чи декілька благодійних організацій. Реорганізація релігійних організацій згідно з нормами ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації» можлива лише в інші релігійні організації [113, с. 134].

Останнім способом припинення громадського об'єднання, який законодавчо закріплено, є примусовий розпуск. Також цей спосіб припинення громадського

об'єднання Законом визначений як «заборона громадського об'єднання». Воно може бути заборонено судом за позовом уповноваженого органу з питань реєстрації. Підставами для примусового розпуску є порушення Конституції України та ст. 4 ЗУ «Про громадські об'єднання». Крім того, судом може бути припинено діяльність громадського об'єднання з підстав, зазначених у ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців». Серед них: неподання протягом одного року органам державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності; наявність в ЄДРПОУ запису про відсутність юридичної особи за вказаним місцезнаходженням; визнання об'єднання банкрутом.

Особливістю примусового припинення громадського об'єднання є те, що в разі прийняття судом рішення про його припинення громадське об'єднання зі статусом юридичної особи може продовжити діяти як організація без статусу юридичної особи. Для цього громадське об'єднання протягом 6 місяців у довільній формі повідомляє уповноважений орган з питань реєстрації про продовження діяльності без статусу юридичної особи та надає відомості про особу (осіб), уповноважену представляти громадське об'єднання [74, с. 56-57].

У загальному подальші дії після прийняття судом рішення про примусове припинення громадського об'єднання є схожими як у двох попередніх способах припинення громадського об'єднання, тому зупинятися на їх характеристиці не будемо.

Новацією вітчизняного законодавства є те, що до громадського об'єднання, яке безпосередньо здійснює підприємницьку діяльність і щодо якого прийнято рішення про ліквідацію, може бути застосовано процедуру банкрутства. Вона може бути застосована до такого громадського об'єднання, якщо вартості майна громадського об'єднання недостатньо для задоволення вимог кредиторів. У такому випадку ліквідатор або ліквідаційна комісія зобов'язані звернутися до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство [118]. У цьому контексті слід додати, що ця новина є не надто приємною для громадських об'єднань, однак з

іншого боку, така зміна збільшує правові гарантії для кредиторів, а отже, доступ громадських об'єднань до капіталу та інвестицій [17].

Якщо ж звернутися до судової практики, то можливість застосування до громадських об'єднань ЗУ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» пов'язується із включенням відомостей про здійснення підприємницької діяльності громадським об'єднанням до Реєстру громадських об'єднань. У мотивації Постанови Вищого господарського суду України у справі № 904/396/13-г від 16 квітня 2013 року вказується, що відповідно до ст. 2 ЗУ «Про громадські об'єднання» громадські об'єднання утворюються й діють на принципах добровільності, самоврядності, вільного вибору території діяльності, рівності перед законом, відсутності майнового інтересу їх членів (учасників), прозорості, відкритості та публічності. Зокрема, відсутність майнового інтересу передбачає, що члени (учасники) громадського об'єднання не мають права на частку майна громадського об'єднання та не відповідають за його зобов'язаннями. Доходи або майно (активи) громадського об'єднання не підлягають розподілу між його членами (учасниками) і не можуть використовуватися для вигоди будь-якого окремого члена (учасника) громадського об'єднання, його посадових осіб (крім оплати їх праці та відрахувань на соціальні заходи). А з огляду на те, що Нікопольське районне товариство інвалідів війни в Афганістані не є суб'єктом підприємницької діяльності, то суди дійшли висновку про відмову в прийнятті заяви про порушення провадження в справі про банкрутство на підставі ст. 1, ч. 2 ст. 8 ЗУ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [110].

Отже, процедура банкрутства може застосовуватися тільки до тих громадських об'єднань, які займаються підприємницькою діяльністю, що відповідає загальноприйнятим цивілістичним засадам. З цього приводу влучним є висновок В. В. Кочина про те, що «процедура банкрутства може бути застосована до непідприємницьких товариств лише у випадку здійснення ними підприємницької діяльності» [65, с. 62].

Важливим є те, що при припиненні діяльності громадського об'єднання майно та інші активи не можуть розподілятися між членами такого об'єднання, а членські внески за загальним правилом не повертаються. Крім того, доля майна та інших активів залежить від способу припинення громадського об'єднання. Відтак, якщо воно припиняється в добровільному порядку, то майно й інші активи використовуються на цілі, визначені установчими документами, а якщо в примусовому порядку, то за рішенням суду спрямовуються до державного бюджету [118].

На підставі аналізу чинного законодавства та наукових поглядів можемо виокремити наступні особливості припинення громадських об'єднань :

- для громадських об'єднань, як і для інших непідприємницьких товариств, передбачаються добровільний та примусовий порядок припинення;

- процедура банкрутства вправі застосовуватися виключно до тих громадських об'єднань, які займаються підприємницькою діяльністю;

- законодавчо визначений припис, що майно громадського об'єднання після його припинення не розподіляється між членами, є виправданим, адже для громадського об'єднання є характерною відсутність майнового зв'язку між членом такого об'єднання та самою юридичною особою.

Стосовно реорганізації громадського об'єднання ми дійшли висновку, що приєднання до громадського об'єднання такого самого статусу не є єдиним можливим шляхом реорганізації громадського об'єднання, оскільки окремі його види можуть реорганізовуватися шляхом злиття та поділу. Крім того, вважаємо, що за умови дотримання певних умов можливим є й такий спосіб реорганізації, як перетворення. На підставі окресленого вище пропонуємо внести зміни в ЗУ «Про громадські об'єднання», виключивши положення, що реорганізація громадського об'єднання може здійснюватися лише шляхом приєднання до іншого громадського об'єднання такого самого статусу. Доцільним, на нашу думку, буде закріпити такий спосіб припинення громадського об'єднання, як реорганізація, не уточнюючи можливих шляхів її здійснення.

2.2. Членство в громадському об'єднанні та правовий режим членських внесків

Оскільки громадське об'єднання є непідприємницьким товариством, то цілком логічно, що йому притаманний членський характер. Ч. 2 ст. 83 ЦК України зазначається, що «товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві». Так само і в громадському об'єднанні, адже воно є добровільним об'єднанням фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права.

Правовими нормами ЗУ «Про об'єднання громадян» встановлювалося індивідуальне та колективне членство. Що стосується колективного членства, то під ним, в основному, вченими – правниками, розумілась участь юридичних осіб, оскільки саме з цим вони пов'язували можливість надання юридичним особам права участі в громадських об'єднаннях [73, с. 278]. Новим законодавчим актом, який визначає правове становище громадських об'єднань, інститут колективного членства не передбачається. Натомість надається можливість бути засновниками або учасниками громадських об'єднань юридичним особам приватного права. Слід зазначити, що в наукових розвідках уже наголошувалося на тому, що інститут колективного членства в громадських організаціях є недопустимим, позаяк членом громадської організації не може бути колектив іншої організації, оскільки це може призвести до порушення права на об'єднання (особа ставала членом однієї організації, а за рішенням органу управління чи більшості учасників стає членом зовсім іншої організації без особистого волевиявлення) [84, с. 52].

Слід зауважити, що оскільки ЗУ «Про громадські об'єднання» колективне членство не передбачено, то це повинно бути враховано при розробці Статутів громадських об'єднань. Крім того, громадські об'єднання, що були зареєстровані до моменту вступу в дію профільного Закону, повинні привести свої Статути у відповідність до його норм шляхом виключення з установчого документу положень, які стосуються колективного членства.

Треба додати, що негативною тенденцією, яка спостерігається на даному етапі, є невиконання Прикінцевих та перехідних положень ЗУ «Про громадські об'єднання» в частині приведення законодавства згідно з нормами спеціального Закону. Маємо на увазі, що було прийнято новий нормативно – правовий акт, а відповідно неодмінним є внесення змін до пов'язаних законодавчих документів. Попри те, що основним Законом не передбачається колективне членство в пов'язаних нормативно – правових актах відсутні необхідні зміни. Так, ЗУ «Про молодіжна та дитячі громадські організації» і дотепер встановлюється колективне членство, адже Законом визначено, що колективними членами молодіжних та дитячих громадських організацій можуть бути колективи інших молодіжних та дитячих громадських організацій [122]. Такі явні протиріччя між пов'язаними нормативно – правовими актами мають бути усунені.

Та разом з тим, у ВРУ є зареєстрований Проект Закону про внесення змін до статті 8 ЗУ «Про громадські об'єднання» щодо колективного членства № 4309 від 27. 02. 2014 року, який за результатами розгляду в першому читанні був повернутий на доопрацювання суб'єкту законодавчої ініціативи. У Висновку на проект цього Закону Головне науково – експертне управління наголошує на тому, що необхідно конкретизувати зміст терміну «колективний член», оскільки індивідуальні та колективні члени з огляду на свою різноманітність мають різний правовий статус та не можуть бути прирівняні в правосуб'єктності. Крім того, зазначається, що проблемним аспектом реалізації інституту «колективного членства» є загроза вирішення такого питання безпосередньо адміністрацією підприємств, установ, організацій, а відтак члени трудових колективів автоматично можуть набувати членство в тих чи інших громадських об'єднаннях, навіть не знаючи про це [119]. На останньому, власне, і наголошувала М. В. Менджул.

Уважаємо, що передбачена ЗУ «Про громадські об'єднання» можливість саме юридичних осіб приватного права, а не окремих колективів, бути засновниками та учасниками громадського об'єднання відповідає сучасним цивілістичним тенденціям. Так, засновником або учасником громадської спілки є юридична особа як окремий субстрат, відособлений від членів такого об'єднання, а відповідно не

може бути порушено право членів об'єднання, коли відбувається вступ цієї юридичної особи в громадську спілку, адже вони не стають учасниками якогось іншого об'єднання без згоди.

Крім того, вважаємо, що інститут колективного членства повинен залишитись у минулому. Адже колективне членство було притаманне радянському часу через те, що юридичні особи були значно обмеженні у свободі діяльності. З цього приводу доречною є позиція А. В. Зеліско, на думку якої виникає потреба в усуненні терміну колективне членство з норм законодавства [46, с. 59], щоправда, висловлена думка стосується споживчих товариств, однак є доцільною і щодо громадських об'єднань.

У цьому аспекті слід розглянути види членства, які передбачаються для громадських об'єднань. Зокрема, у більшості громадських об'єднань членство може бути індивідуальним та почесним. Індивідуальним членом громадського об'єднання вправі стати практично будь – яка особа, щодо почесного члена, то щоб претендувати на нього необхідною є наявність певних додаткових ознак. Наприклад, почесним членом громадської організації «Українська арбітражна асоціація» може бути фізична особа, яка має особливі досягнення в сфері арбітражу і надає вагому організаційну, матеріальну або іншу підтримку діяльності Асоціації. Крім того, деякими установчими документами передбачається наявність і такого виду членства, як «кандидат у члени». Так, кандидатом у члени зазначеного громадського об'єднання може бути фізична особа, яка здобуває юридичну освіту та цікавиться питаннями арбітражу [105]. Крім характеризованих видів членства, досить часто зустрічається і вже згадуване «колективне членство», що, на нашу думку, зумовлено тим, що раніше такий вид членства передбачався ЗУ «Про об'єднання громадян». Тому висловлюємо сподівання, що протягом п'ятирічного строку з дня набрання чинності ЗУ «Про громадські об'єднання» поняття такого членства відійде в минуле.

Ст. 8 ЗУ «Про громадські об'єднання» встановлено коло осіб, яке може виступати в якості членів громадського об'єднання. Так, до нього відносяться фізичні особи (громадяни України, іноземці та особи без громадянства, що перебувають на території України на законних підставах) та юридичні особи

приватного права. Розрізняється членський склад, у залежності від того, чи це громадська організація, чи громадська спілка. Відповідно членами першого є фізичні особи, що досягли 14 – річного віку, а членами другого - юридичні особи приватного права, у тому числі громадські об'єднання зі статусом юридичної особи та фізичні особи, які досягли 18 років. В аналізованій статті міститься відсилочна норма до ЗУ «Про молодіжні та дитячі громадські організації» тож, щоб зрозуміти, які вимоги ставляться до членів молодіжної та дитячої громадської організації, звернемося до цього нормативно – правового акту. Ним визначається, що членство в такій організації може бути індивідуальним та колективним. Щодо колективного членства свою позицію ми уже висловили, що стосується індивідуального, то Законом передбачається, що індивідуальними членами молодіжних громадських організацій можуть бути особи віком від 14 до 35 років, індивідуальними членами дитячих громадських організацій - особи віком від 6 до 18 років. Передбачається, що вступ неповнолітніх віком до 10 років до дитячих громадських організацій здійснюється за письмовою згодою батьків, усиновителів, опікунів або піклувальників. Окрім того, членами молодіжних та дитячих громадських організацій можуть бути особи старшого віку, проте за умови, якщо їх кількість у цих організаціях не перевищує 10 відсотків загальної кількості членів, а в складі виборних органів молодіжних та дитячих громадських організацій кількість осіб старшого віку не може перевищувати третину членів виборних органів [122].

Особливістю інституту членства в громадських об'єднаннях є те, що до членів певних видів громадських об'єднань можуть ставитися відмінні вимоги від тих, що передбачені в ЗУ «Про громадські об'єднання». Наприклад, ЗУ «Про політичні партії» встановлюється наступні особливості щодо членів: ними можуть бути тільки громадяни України, що мають право голосу на виборах, громадянин України вправі бути членом тільки однієї політичної партії, також є законодавчо закріплений перелік осіб, що не мають права вступати в політичної партії [126]. З аналізу правових положень ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» випливає, що членами профспілок можуть бути тільки ті особи, які працюють на підприємстві, в установі або організації чи в фізичної особи, яка використовує

найману працю, особи, які забезпечують себе роботою самостійно, особи, які навчаються в навчальному закладі. Передбачається законодавча можливість установлення обмеження на участь у декількох профспілках [128]. ЗУ «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» передбачено, що членами творчої спілки можуть бути професійні творчі працівники - громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які досягли 18 років [127]. Це ж саме стосується й такого виду членів як «юридичні особи приватного права», адже до них також висуваються спеціальні вимоги: по – перше, ними не можуть бути юридичні особи публічного права, а по – друге, вимоги встановлюються в залежності від конкретного виду громадського об'єднання. Наприклад, ЗУ «Про кредитні спілки» визначено, що кредитні спілки мають можливість створювати асоціації кредитних спілок, тобто необхідною є наявність спеціального суб'єкта – кредитної спілки. Так само і з організаціями роботодавців, об'єднаннями профспілок тощо.

На підставі окресленого вище можна зробити висновок, що членами громадських об'єднань вправі бути будь – які фізичні особи та/або юридичні особи приватного права, однак щодо членів деяких видів громадських об'єднань можуть висуватися певні якісні вимоги, як-от: працівники підприємства, кредитні спілки тощо.

Профільним Законом не визначаються особливості набуття та припинення членства в громадських об'єднаннях, тому з приводу цього звернемося до локальних актів діяльності громадських об'єднань. Зазвичай питання правового режиму членських внесків регулюється статутом громадського об'єднання, але поширеною є практика прийняття спеціальних положень, у яких визначаються основні засади членства в об'єднанні. Так, наприклад у Статуті громадської організації «Коломийський автоклуб «Вест Роудс Вілс» визначено, що вступити до нього можуть фізичні особи, які досягли 18 – річного віку, написавши заяву встановленого зразка. Окремо зазначається про права та обов'язки членів громадської організації та про порядок виходу із організації [163]. А в Положенні про членство в громадській організації «Коломийський автоклуб «Вест Роудс Вілс» деталізується правовий режим членства. У ньому додатково зазначається, що перед вступом у

таку громадську організацію особа повинна ознайомитися та визнати Статут організації й положення. Після цього претендент у члени громадської організації має написати заяву на ім'я Президента Правління, а також додати до заяви фотокартку, копію паспорта і анкету. Рішення про прийняття або відмову в прийнятті до Організації приймає Правління в місячний термін з дати подання відповідної заяви. Якщо особу приймають у члени організації, їй видають посвідчення члена організації, а в разі втрати передбачається можливість видачі дубліката. Конкретніше в Положенні визначаються права та обов'язки членів організації, так передбачаються такі права: обирати та бути обраними до складу керівних органів, брати участь у заходах Організації, вносити пропозиції в керівні органи Організації, звертатися до Організації за сприянням в захисті своїх прав та інтересів; одержувати повну інформацію про діяльність Організації, брати участь в голосуваннях, пов'язаних з Організацією, звертатися із запитом до керівних органів Організації, вільно виходити з Організації та ін.; а також обов'язки: брати безпосередню участь у діяльності Організації, дотримуватися положень Статуту й сприяти виконанню завдань Організації, брати участь в заходах, що проводяться Організацією, пропагувати мету та завдання Організації, виконувати рішення Загальних зборів та інших керівних органів Організації, коректно вести себе на засіданнях Організації і т.п.

Якщо розглянути особливості припинення членства, то воно може відбуватися в добровільному порядку шляхом виключення з організації та автоматичного припинення членства. У випадку добровільного припинення членства особа може повторно вступити в організацію, якщо ж особу виключено з організації, такого права вона позбавлена [104].

Порядок набуття членства в громадському об'єднанні та його припинення може бути й іншим, адже законодавчих вимог до цього немає. Проте з аналізу локальних актів діяльності характеризованих суб'єктів можна говорити про те, що в загальних рисах він є таким, як вищенаведено.

У цьому контексті варто зазначити про особливості членства в громадських об'єднаннях, якими є добровільність та відсутність майнового зв'язку між членом

об'єднання та самою юридичною особою. Стверджуємо, що недопустимим є встановлення будь – яких обов'язкових вимог щодо членства в такому об'єднанні, адже ці дії нівелюватимуть інститут об'єднань, основною засадою якого є добровільність. Що стосується відсутності майнового зв'язку, то це пов'язане з тим, що члени громадського об'єднання не мають права на частку в його майні та не відповідають за зобов'язаннями останнього [46, с. 132].

У розрізі цього питання доцільним є зупинитися на дослідженні правого режиму членських внесків, тому що вони є одними з основних джерел формування майна непідприємницьких товариств та, зокрема, громадських об'єднань. Слід додати, що нормативно – правове регулювання членських внесків вичерпується лише згадкою про них при характеристиці власності громадського об'єднання. А з аналізу ст. 11 ЗУ «Про громадські об'єднання» можна зробити висновок, що положення про членські внески повинні знайти своє закріплення в Статуті в тих пунктах, які передбачають порядок набуття та припинення членства, права та обов'язки членів, джерела надходження коштів та іншого майна. Власне, така позиція простежується і в Рекомендаціях щодо розробки статутів громадських об'єднань, які передбачають обов'язок сплати членських внесків [139].

Основні риси сплати членських внесків визначаються в Статуті, а також спостерігається практика прийняття спеціальних положень щодо сплати членських внесків [103, 106] та навіть, поодинокі випадки, укладення договорів про їх сплату [33]. Характерним для таких внутрішніх актів є повна свобода локальної правотворчості, що в деяких випадках призводить до порушень прав та свобод. Це пов'язано з тим, що такі положення не завжди побудовані з дотриманням норм чинного законодавства. Крім того, з аналізу судової практики очевидно, що суди неоднозначно застосовують норми законодавства, які стосуються проблем сплати членських внесків. Так, в одних випадках застосовується Закон України «Про кооперацію» [140], а в інших спростовується можливість його застосування [142]. У законодавстві не вирішуються питання правових наслідків несплати членських внесків та можливості примусової їх сплати. А це, вважаємо, вкрай важливо, тому що існують випадки стягнення з членів

громадських об'єднань досить таки значних коштів за заборгованістю щодо сплати членських внесків [140]. Проаналізуємо підняті питання.

До моменту набрання чинності ЗУ «Про громадські об'єднання» в засобах масової інформації була розгорнута активна кампанія з його дискредитації. Зокрема, поширювалася недостовірна інформація про основні норми Закону та його призначення. Така ситуація не залишилася поза увагою розробників Закону, тому фахівцями Українського національного центру політичних досліджень (одні з розробників Закону) було підготовлено аналіз найчастіше поширюваної недостовірної інформації про Закон та відповідні роз'яснення. Одним із аспектів такої неправдивої інформації постало питання членських внесків. Так, поширювалися відомості про те, що раніше чинним Законом «Про об'єднання громадян» наявність членських внесків була ключовою для отримання статусу неприбутковості, а внаслідок вступу в дію нового Закону громадські об'єднання, які отримують членські внески автоматично, стають прибутковими і будуть залишатися такими до перереєстрації; Закон не передбачає права отримувати членські внески та вводить податок на дохід від членських внесків. Ця дезінформація була спростована, а відтак у поясненнях Українського національного центру політичних досліджень зазначили, що членські внески ніколи не були визначальними для отримання статусу неприбутковості, а самі критерії отримання такого статусу не визначалися Законом «Про об'єднання громадян»; новий Закон передбачає можливість отримання членських внесків, що законодавчо підтверджується ст. 24 ЗУ «Про громадські об'єднання». Отже, можна стверджувати, що правовий режим членських внесків з питань сплати, оподаткування та неприбутковості не зазнав істотних змін.

Викликає науковий інтерес і питання: «Що ж може виступати членським внеском?». Законодавча дефініція членського внеску надається Законом України «Про кооперацію», у якому закріплено, що членський внесок – це грошовий неповоротний внесок, який періодично сплачується членом кооперативного об'єднання для забезпечення поточної діяльності кооперативного об'єднання. Тобто членський внесок у кооперативне об'єднання повинен бути грошовим, натомість вступний та цільовий можуть бути грошовими або майновими. Що ж до членських

внесків у громадське об'єднання, то з аналізу ст. 24 ЗУ «Про громадські об'єднання» випливає, що ними мають бути кошти або інше майно. Проаналізуємо, що ж з цього приводу говорять дослідники проблем приватного права. М. В. Менджул стверджує, що загалом членські внески являють собою грошові кошти, які обов'язково та регулярно сплачують члени організації в порядку і в розмірах, визначених статутом, та які складають частину доходів громадської організації [86, с. 191]. Вважаємо за потрібне навести визначення членських внесків із прив'язкою до такого виду громадського об'єднання, як політична партія. Так, Н. Ю. Філатова вважає, що членські внески політичної партії – це фіксована сума, визначена локальними внутрішніми актами політичної партії (як правило, статутом), яка сплачується членом партії у зв'язку зі вступом у партію (вступні членські внески) та/або в подальшому після такого вступу з певною періодичністю [113, с. 175]. Очевидно, що серед теоретиків цивільного права поширена думка про те, що членські внески сплачуються в грошовій формі, але, наприклад, у Статуті громадської організації «Об'єднання «Київське товариство незалежних шанувальників пива» закріплено, що членські внески можуть бути внесені у вигляді зразків оригінального пива високого гатунку [163], а в Статуті громадської організації «Асоціація кролівників України» визначено, що вступні та членські внески можуть прийматися в грошовій та майновій формі [162]. Отже, членські внески до громадського об'єднання можуть вноситися не тільки в грошовому, але й у майновому еквіваленті. Та навіть більше: членським внеском може бути і творча ідея, що відображено в Статуті Всеукраїнської громадської організації «Союз рятівників» [160], і цінні папери, як визначено Статутом громадської спілки «Всеукраїнський геологічний союз» [168]. Цілком зрозуміло, що членські внески до громадського об'єднання можуть вноситися в найрізноманітніших формах. Тому вважаємо, що членськими внесками повинні визнаватися ті самі об'єкти, які вправі бути вкладом до господарського товариства, а саме: гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку.

Питання про розмір та порядок сплати членських внесків вирішується самостійно керівними органами громадського об'єднання на рівні Статуту або ж

спеціальних положень про членські внески, а також у деяких випадках у договорі. Характерним для членських внесків є те, що члени громадського об'єднання можуть звільнитися від їх сплати і можуть встановлюватися певні пільги щодо їх сплати, наприклад, розстрочка, відстрочка, зменшення розміру членських внесків [33]. Окрім того, у деяких статутах закріплюється, що оплата вступних та членських внесків не є обов'язковою умовою для вступу та членства в громадській організації [160]. З цього випливає, що встановлення обов'язку щодо сплати членських внесків громадського об'єднання не є обов'язковим. Інша ситуація із членами споживчого товариства, які, як зазначає А. В. Зеліско, повинні сплатити передбачені законом внески для виникнення в них членства в такому товаристві [46, с. 63].

Також необхідно зупинити свою увагу на видах членських внесків. З цього приводу потрібно проаналізувати локальні акти щодо їх діяльності. Дослідивши їх, можна стверджувати, що вони можуть бути вступними, членськими, цільовими та додатковими (найменування внесків можуть змінюватися). З використанням Положення про внески до асоціації кредитних спілок України наведено визначення цих внесків. Так, Положенням передбачається, що вступний внесок – це разовий обов'язковий внесок засновника або члена асоціації, який сплачується при вступі до неї; членський внесок – це періодичний обов'язковий внесок, що сплачується членами асоціації; цільовий внесок – це разовий або періодичний обов'язковий внесок, який сплачується членами асоціації за цільовим призначенням для вирішення конкретних завдань, передбачених Статутом, у тому числі для фінансування певних програм; додатковий членський внесок – це разовий або періодичний необов'язковий внесок. Порядок, розмір та умови сплати внесків також визначаються вищенаведеним Положенням [103]. Хочемо зазначити, що сплата усіх цих внесків не є притаманною для кожного громадського об'єднання, оскільки статутами останніх та положеннями щодо сплати членських внесків не завжди передбачаються такі їхні види. Зазвичай характерними для всіх громадських об'єднань є вступні та членські внески, а от цільові та додаткові встановлюються не у всіх громадських об'єднаннях. Разом з тим потрібно зазначити, що поняття «членські внески» вживається як родове та спеціальне. Це спричиняє невизначеність

у правовій термінології, оскільки виходить, що членські внески бувають членськими. Для того щоб цього уникнути, вважаємо за необхідне використовувати поняття «членські внески» як родові, а поняття «членські внески», що вживається як спеціальне, замінити на регулярні. Власне такий варіант обрав і законодавець, який оперує поняттям «членські внески», не уточнюючи його видів, цим самим надаючи громадським об'єднанням свободу локальної правотворчості. Ще одним варіантом може бути використання поняття «внески» без приставки членські, так, як у вище аналізованому Положенні. Однак це видається доволі сумнівним, оскільки якщо використовувати поняття «внески», то не зовсім буде зрозуміло, яка природа цих внесків, що саме є таким внеском.

Найбільш дискусійним, на нашу думку, є питання відповідальності за несплату членських внесків. Дослідники одностайні в тому, що за несплату члена такого об'єднання може бути виключено із нього, але щодо того, чи може стягуватися членський внесок у примусовому порядку, єдність відсутня. Так, І. М. Кучеренко зазначає, що учасники не мають визначених законом об'єктів права власності та прав на майно таких непідприємницьких товариств, не несуть відповідальності за їх зобов'язаннями, та додає, що їх члени не зобов'язані брати майнової участі в діяльності таких непідприємницьких товариств, а встановлення деякими законодавчими актами та статутами цих товариств обов'язку їх членів сплачувати членські внески не надає права товариству вимагати їх сплати [73, с. 277]. Н. Б. Алєнкіна вважає, що сплата членських внесків не заснована на цивільно – правовому зобов'язанні, а відповідно позов про їх стягнення є неможливим [99, с. 106]. Абсолютно протилежну позицію висловлює О. В. Шашкова, на думку якої, член громадського об'єднання, добровільно вступаючи в нього, бере на себе обов'язок зі сплати всіх внесків, передбачених статутом, а таке волевиявлення є підставою для виникнення зобов'язання, і при несплаті цих внесків об'єднання вправі звернутися до суду за захистом свого права та законного інтересу [192, с. 80]. Іншу думку висловлює В. О. Чепурнов, який стверджує, що при внесенні членських внесків до благодійного товариства має місце цивільно – правовий договір приєднання [190, с. 12].

Як очевидно, у теорії цивільного права відсутній єдиний підхід щодо цього питання. Щоб роз'яснити, чи можуть зобов'язати членів громадського об'єднання сплачувати членські внески, необхідно проаналізувати внутрішні документи громадського об'єднання та, крім того, звернутися до судової практики.

Положенням про членські внески Всеукраїнської громадської організації «Асоціація адвокатів України» встановлюється, що у випадку несплати щорічного членського внеску до 1 лютого членство в асоціації припиняється, але надається можливість його поновлення [33]. Статутом громадського об'єднання «Союз рятівників» визначено, що за порушення положень Статуту член такої громадської організації може бути виключений із неї [160]. Положенням про членство та членські внески Всеукраїнської громадської організації «Асоціація суб'єктів первинного фінансового моніторингу» визначається, що членство автоматично припиняється при порушенні статутних вимог щодо сплати внесків. Знову ж таки однозначно вирішується питання про виключення зі складу товариства у разі несплати членських внесків.

Але залишається питання, чи можна стягнути їх у примусовому порядку. З цього приводу проаналізуємо судову практику. Так, громадська організація «Садівницьке товариство «Ельвіра» звернулося до суду з позовом про стягнення заборгованості за членськими та цільовими внесками в розмірі 94 865, 00 грн., але йому було відмовлено з тієї причини, що передбачений статутом обов'язок зі сплати членських внесків не є зобов'язанням у розумінні ст. 509 ЦК України [142], а відтак ці внески не підлягають примусовому стягненню. Натомість Дарницький районний суд м. Києва задовольнив позов того ж таки товариства про стягнення заборгованості по сплаті членських та цільових внесків у сумі 30 400 грн., визнаючи обов'язок по сплаті внесків цивільно – правовим зобов'язанням [140].

Проаналізувавши цивільно – правову доктрину, внутрішні акти діяльності громадських об'єднань та судову практику, можна ще раз наголосити на відсутності одностайності щодо обов'язку сплати членських внесків. Ми ж вважаємо, що недопустимо стягувати з членів громадських об'єднань членські внески в примусовому порядку. На нашу думку, сплата членських внесків не є цивільно –

правовим зобов'язанням. Інша справа, якщо між учасником та такою юридичною особою укладається договір про сплату членських внесків. Думається, що сплата членських внесків є добровільною, оскільки між членом громадського об'єднання та самим громадським об'єднанням відсутній майновий зв'язок, а тому член громадського об'єднання не зобов'язаний брати майнової участі в його діяльності. На підтвердження того, що членські внески такої юридичної особи є добровільним, свідчить те, що сплата внесків не є обов'язковою умовою для членства та й, окрім того, від їх сплати можуть звільнитися певні категорії осіб.

Однак закономірно, що при виході або припиненні членства внесені членські внески не повертаються. Проте бувають і винятки, так, Статутом Всеукраїнської громадської організації «Союз рятівників» визначено, що в разі припинення членства членські та інші внески не повертаються, якщо Голова Союзу не приймає іншого рішення [160].

Проведений аналіз правової природи членства дає можливість виокремити такі його характерні риси: виключно добровільний характер, відсутність майнового зв'язку між членом громадського об'єднання та юридичною особою; основними видами членства є індивідуальне та почесне членство, крім того, у деяких громадських об'єднаннях передбачається такий вид членства, як кандидат у члени; що стосується колективного членства, то підтримується позиція законодавця щодо виключення такого членства [46, с. 133 - 134].

На підставі проведених наукових пошуків можемо стверджувати: правовий режим членських внесків щодо сплати, оподаткування та неприбутковості не зазнав істотних змін; членським внеском можуть виступати гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку; внески до громадського об'єднання бувають вступні, членські, цільові та добровільні (внутрішніми актами діяльності можуть встановлюватися й інші види та їх найменування можуть змінюватися); від сплати членських внесків можуть звільнитися певні категорії осіб, а також щодо їх сплати можуть встановлюватися пільги.

З приводу використання поняття «членські внески» необхідно зазначити, що воно вживається як родове та спеціальне. Тому для виключення плутанини в

правовій термінології пропонується використовувати поняття «членські внески» тільки як родові, а поняття «членські внески», що вживається як спеціальне, замінити на регулярні.

Принципово важливим, на нашу думку, є те, що членські внески сплачуються в добровільному порядку та те, що громадське об'єднання не має права вимоги щодо чплати членських внесків, оскільки їх сплата не є цивільно – правовим зобов'язанням. Це пов'язано із тим, що між членом громадського об'єднання та самим громадським об'єднанням відсутній майновий зв'язок, а тому член громадського об'єднання не зобов'язаний брати майнової участі в його діяльності. Вважаємо, що добровільність сплати членських внесків має бути закріплена в ЗУ «Про громадські об'єднання». Це виключить ситуації неправомірного стягнення членських внесків у примусовому порядку.

2.3. Участь громадських об'єднань у майнових та особистих немайнових правовідносинах

Як зазначає Український незалежний центр політичних досліджень, Європейська практика визначає обсяг прав громадських об'єднань за принципом «дозволене все, що не заборонене законом», отже, громадські об'єднання вправі здійснювати будь-яку діяльність, якщо вона не обмежена відповідними законами. ЗУ «Про громадські об'єднання» відповідає європейській традиції, зауважуючи, що перелік прав громадських об'єднань не є вичерпним, і для досягнення своєї мети (цілей) громадське об'єднання має право здійснювати інші права, не заборонені законом [173].

Питання, пов'язані із обсягом цивільних прав та обов'язків громадських об'єднань, слід досліджувати через призму специфіки їх цивільної правосуб'єктності. Дослідження цивільної правосуб'єктності різних юридичних осіб належать до тих доктринальних проблем, які, незважаючи на проведені наукові розвідки, продовжують перебувати в центрі наукових дискусій, до розв'язку яких упродовж свого «наукового життя» звертаються цивілісти. Із урізноманітненням видів непідприємницьких юридичних осіб, особливо громадських об'єднань, та

розширені на рівні Закону їх прав у відносинах приватноправової сфери, специфіка їх цивільної правосуб'єктності потребує ретельного аналізу в частині змісту, структурних елементів, способів реалізації, до дослідження чого й перейдемо далі.

Серед різних підходів, які існують у літературі з приводу розуміння цивільної правосуб'єктності нами сприймається традиційне її розуміння, суть якого полягає в тому, що структурними елементами цивільної правосуб'єктності виступають цивільна правоздатність та дієздатність. Такий підхід сприймався як радянською цивілістикою, так і сучасною. Так, О. І. Зозуляк цілком вірно відзначає, що цивільна правосуб'єктність завжди включає в себе й цивільну правоздатність, і цивільну дієздатність, а тому в загальноцивілістичному аспекті цивільною правосуб'єктністю можна вважати таку характеристику особи, при якій правоздатність та дієздатність виступають передумовою формування цивільно-правового правового статусу останньої [53]. Саме до характеристики особливостей цивільної правоздатності та цивільної дієздатності громадських об'єднань перейдемо далі.

Хоча в ст. 91 ЦК України закріплене правило щодо загальної правоздатності всіх юридичних осіб, останнім часом у юридичній літературі такий підхід сприймається з окремими обмеженнями. В. І. Борисова, у цілому погоджуючись із необхідністю розширення обсягу цивільної правоздатності юридичних осіб, враховуючи те, що в ринкових умовах застосування принципу спеціальної правоздатності не відповідає умовам підприємницької діяльності, заперечує поширення універсальної правоздатності на всі юридичні особи [185, с. 129-130]. Більше того, на сьогодні розробленою є концепція щодо видів цивільної правоздатності юридичних осіб – загальної, спеціальної та виключної, які характерні для того чи іншого виду юридичної особи [53, с. 176].

Якраз щодо громадських об'єднань як непідприємницьких товариств і повинна застосовуватися спеціальна правоздатність. Цивілісти, які досліджували специфіку цивільної правоздатності окремих різновидів громадських об'єднань чи непідприємницьких юридичних осіб в цілому, уже висловлювалися щодо доцільності закріплення принципу спеціальної правоздатності за такими юридичними особами. Так, І. П. Жигалкін вірно зауважує, що введення

законодавцем загальної правоздатності юридичних осіб і відмова від інституту спеціальної правоздатності є прогресивним кроком, але недоцільним щодо непідприємницьких юридичних осіб [38, с. 183]. Подібну позицію відстоює й Ю. О. Літвіна, зазначаючи, що правоздатність благодійних організацій, в установчих документах яких не передбачено здійснення підприємницької діяльності, носить спеціальний характер [76, с. 6].

Ми абсолютно солідаризуємось із зазначеними позиціями та також відстоюємо погляди щодо закріплення за громадськими об'єднаннями та іншими непідприємницькими юридичними особами спеціальної правоздатності. У світлі наведених нами поглядів цивілісти останніми роками наголошують на потребі зміни ст. 91 ЦК України та закріпленні в ній тих підходів, які передбачають різні обсяги цивільної правоздатності щодо тих чи інших видів юридичних осіб. Законодавець, на жаль, не дослухався поки що до таких міркувань. Проте сприйняття поряд із загальною правоздатністю й спеціальної саме щодо непідприємницьких товариств (у тому числі громадських об'єднань) висловлюється в правових позиціях вищих судових інстанцій. Так, у Постанові Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» від 29.05.2013 року вказується, що цивільна правоздатність юридичної особи за загальним правилом є універсальною. Винятки із зазначеного правила встановлюються законом. Так, ст. 86 ЦК України передбачено, що непідприємницькі товариства (споживчі кооперативи, громадські об'єднання, включаючи релігійні організації, профспілки тощо) можуть поряд із своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність за умов, що інше не встановлено законом, і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню [112].

Значний теоретичний та практичний інтерес становлять питання, пов'язані зі змістом цивільної правосуб'єктності громадських об'єднань, елементи якого з урахування спеціальної правоздатності та правової природи громадських об'єднань у цілому відповідають тим елементам, що виокремлюються в юридичній літературі щодо юридичної особи, а саме: 1) правочиноздатність – здатність здійснювати

правочини; 2) деліктоздатність – здатність нести відповідальність за правопорушення; 3) трансдієздатність – здатність бути представником, обирати собі представника і бути тим, кого представляють; 4) бізнесдієздатність – здатність юридичної особи займатися підприємницькою діяльністю [183, с. 155]; 5) здатність мати особисті немайнові права [55]; 6) договороздатність – здатність укладати (змінювати або розривати) та виконувати договори, що відповідають виду цивільної правоздатності громадського об'єднання, а також нести відповідальність за їх невиконання [53, с. 181].

Наведені нами вище елементи змісту цивільної правосуб'єктності юридичної особи повною мірою сприйняті й щодо громадських об'єднань та отримали своє законодавче вираження в розділі III ЗУ «Про громадські об'єднання» під назвою «Права та обов'язки громадських об'єднань». Зміст ст. 21 даного Закону, у якій, власне, розкриваються права та обов'язки громадських об'єднань, дозволяє умовно виділити блок так званих конституційних прав, зокрема, право вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету (цілі); право звертатися в порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами; право одержувати в порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації; брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя; право проводити мирні зібрання; право здійснювати інші права, не заборонені законом (а це свідчить про те, що перелік є відкритим). Такі права характерні для всіх без винятку громадських об'єднань, у тому числі й тих, що діють без статусу юридичної особи.

Прогресивним кроком законодавця, який якраз і становить науковий інтерес з точки зору елементів змісту саме цивільної правосуб'єктності громадських

об'єднань є виділення в рамках Закону (ч. 2 ст. 21) блоку цивільних прав останніх, які й проаналізуємо детальніше.

Базовим є загальне право виступати учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові й немайнові права відповідно до законодавства. Ряд інших прав, що втілені в межах цієї статті, також є цивільно-правовими та, по суті, деталізують наведене вище основне право громадського об'єднання, що діє зі статусом юридичної особи щодо набуття ним майнових та особистих немайнових прав.

Право громадського об'єднання зі статусом юридичної особи бути учасником майнових відносин у загальному вигляді означає право бути власником, укладати різноманітні цивільно - правові договори, які тим не менш, повинні відповідати правовій природі громадського об'єднання та обсягу його цивільної правоздатності, успадковувати майно за заповітом та ряд інших базових прав. Звичайно, що законодавець не мав можливості (та й потреби в цьому не вбачаємо) в рамках статті деталізувати майнові чи особисті немайнові права, якими можуть наділятися громадські об'єднання. Але все ж вважаємо, що такі права повинні обмежуватися специфікою правової природи громадського об'єднання та відповідати сутності спеціальної (статутної) правоздатності, що для них характерна, відповідним чином закріпивши такі обмеження в рамках цієї ж статті.

Специфіка окремих майнових прав розкривається в подальших статтях Закону. Так, у ст. 24 йдеться про власність громадського об'єднання. Сама назва ст. 24 ЗУ «Власність громадського об'єднання» вже наперед говорить про те, що громадському об'єднанню притаманна так звана «тріада» правомочностей власника, адже у відповідності до ч. 2 ст. 317 ЦК України власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном.

Яке ж майно може бути у власності громадського об'єднання? Відповідь знаходимо в п. 1. ст. 24 вищезгаданого Закону: це кошти та інше майно, яке передане громадському об'єднанню його членами (учасниками) або державою, набуте як членські внески, пожертвуване громадянами, підприємствами, установами та організаціями, набуте в результаті підприємницької діяльності такого об'єднання, підприємницької діяльності створених ним юридичних осіб (товариств,

підприємств), а також майно, придбане за рахунок власних коштів, тимчасово наданим у користування (крім розпорядження) чи на інших підставах, не заборонених законом. З цього приводу Т. П. Рущинська відзначає, що об'єктом права власності громадських організацій виступає майно, яке потрібне для здійснення статутних завдань організації - це споруди з відповідним устаткуванням, санаторії, будинку відпочинку, клуби, будинки культури, стадіони, транспорт, кошти та інше майно. Дослідниця акцентує увагу на тому, що в сучасній практиці майнова база громадських організацій не завжди буває сформована на момент її створення. Майнова відокремленість у цьому випадку полягає в суб'єктивному праві, в абстрактній можливості для такої організації мати таке майно в майбутньому. Особливістю ознаки майнової відокремленості є те, що після передачі майна організації її засновники втрачають усі майнові права щодо нього [144, с. 803].

Звичайно, що питання участі громадських об'єднань у цивільних правовідносинах почали активно обговорюватися тільки протягом останніх років, тому й у законодавстві традиційно не ставиться законодавча вимога щодо мінімального розміру їх статутного капіталу, але останні маючи право на здійснення підприємницької діяльності (про це йтиметься далі), повинні бути надійними контрагентами в підприємницькій діяльності, повноцінними учасниками відносин цивільної відповідальності, а тому мають формувати відповідний статутний капітал. З огляду на зазначене, при активізації участі громадських об'єднань у майнових відносинах питання імперативного визначення мінімального розміру статутного капіталу на рівні Закону з часом постане неминуче. Громадське об'єднання як і кожна юридична особа має своє майно, котре є відокремленим від майна членів трудового колективу даної організації, держави чи територіальної громади, а також інших організацій, адже іншим чином просто не зможуть функціонувати в цивільному обороті. І це дійсно так, позаяк будучи майново відокремленою, юридична особа може вступати в цивільно-правові відносини, передусім, договірні. Проте майнова відокремленість не вичерпується лише здатністю вступати в цивільно – правові відносини, вона також виступає основою такого елемента цивільної правосуб'єктності юридичної особи, як її деліктоздатність [51, с. 123].

У цьому контексті слід звернути увагу і на той факт, що, будучи власником, наділяючись майновими правами (як впливає із Закону), у цьому нормативно-правовому акті нічого не сказано про особливості відповідальності за власними зобов'язаннями громадських об'єднань, що однозначно повинно бути усунено шляхом наповнення положень Закону базовими нормами щодо специфіки їх цивільно-правової відповідальності як юридичних осіб приватного права, які адекватно відображали б їх деліктоздатність як структурний елемент змісту цивільної правосуб'єктності.

І ще один момент, на який слід звернути увагу: у частині закріплення майнових прав за громадськими об'єднаннями на рівні Закону практично відсутні положення, якими б визначались особливості договірних зобов'язань, стороною яких виступає громадське об'єднання, що, вважаємо, не сприятиме належному врегулюванню договірних відносин за участі досліджуваних учасників. Особливо актуальним це є за умови зростання ролі договору як універсальної та найбільш доцільної правової форми опосередкування товарно-грошових та інших майнових відносин [80, с. 74]. Нами вбачається поділ договорів, стороною яких може виступати громадське об'єднання на ті, що спрямовані на реалізацію завдань, для досягнення яких створюється громадське об'єднання, та договори, спрямовані на збільшення майнової основи громадського об'єднання (договір пожертви, позички, банківський вклад тощо).

Крім загального положення щодо належності громадським об'єднанням майнових прав, окремо регламентовано їхнє право здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню. Відомості про здійснення підприємницької діяльності громадським об'єднанням включаються до Реєстру громадських об'єднань (п. 2 ч. 2 ст. 21 Закону «Про громадські об'єднання»). Таке право, особливо за відсутності належного фінансування з боку держави, нами сприймається позитивно, адже в такий спосіб вдасться спрямувати більше матеріальних зусиль на виконання завдань, що стоять перед громадським об'єднанням.

З цього приводу хочемо зауважити, що наведене право не суперечить спеціальній правоздатності громадських об'єднань, адже, по-перше, підприємницька діяльність повинна служити досягненню мети, для якої створювалося громадське об'єднання; по-друге, її характер повинен відповідати цій меті; по-третє, одержаний у результаті такої діяльності прибуток не розподіляється між членами громадського об'єднання.

Чинна редакція норми, якою визначається право громадських об'єднань на підприємницьку діяльність, передбачає положення, за яким така діяльність можлива, якщо це передбачено статутом останніх. Це означає, що статут громадського об'єднання повинен містити вичерпний перелік видів підприємницької діяльності, які будуть здійснюватись, а вказівка на такий елемент змісту статуту повинна бути закріплена у ст. 11 ЗУ «Про громадські об'єднання». Крім того, важливим є питання щодо правових наслідків здійснення громадськими об'єднаннями підприємницької діяльності тих видів та напрямів, які не зазначені в статуті та відповідно договорів за нею. Для підприємницьких юридичних осіб сама лише відсутність у статутних документах записів щодо можливості здійснення ними певної діяльності та відповідно вчинення тих чи інших правочинів не тягне за собою визнання таких правочинів за їх участю недійсними, адже вони наділяються загальною правоздатністю. Коли ж ідеться про позастатутну підприємницьку діяльність громадських об'єднань, то правочини, які вчинені в рамках такої діяльності, на нашу думку, повинні відноситись до оспорюваних.

У цивілістичній літературі вже висловлювалися міркування щодо впливу обсягу цивільної правоздатності громадських об'єднань на дійсність договорів, укладених ними. Так, зокрема, такі науковці, як М. В. Менджул та О. І. Зозуляк відзначали на доцільності доповнення ст. 91 ЦК України положеннями про те, що непідприємницька юридична особа може мати цивільні права та обов'язки, які відповідають меті, визначеній в її установчих документах та відповідно редагування ст. 227 ЦК України у тій частині, що правочин, вчинений всупереч цілям діяльності непідприємницької юридичної особи, визначених у її установчих документах, може бути визнаний судом недійсним [84, 89]. З такими міркуваннями та пропозиціями щодо редагування норм ЦК України солідаризуємось та підтримуємо їх у рамках нашого дослідження.

Варто також зазначити, що в Законі визначено право громадських об'єднань здійснювати підприємницьку діяльність безпосередньо або опосередковано (через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи), а от у яких випадках дозволяється безпосередня діяльність, а у яких необхідно створювати підприємницьку юридичну особу, не визначено, що також потребує деталізації в чинному Законі.

Нами вбачається можливість безпосереднього здійснення підприємницької діяльності, якщо йдеться про дрібне підприємництво в тих межах, у яких це буде допустимо спеціалізацією громадського об'єднання. Коли ж йдеться про підприємницьку діяльність громадських об'єднань, яка пов'язана із спеціальними професійними знаннями, залученням капіталів, то однозначно, що тут йдеться про опосередковану участь – шляхом створення відповідних підприємницьких юридичних осіб. З метою однозначності в даному питанні слід доповнити Закон відповідними конкретизуючими положеннями з цього приводу. У цьому контексті як приклад можна навести право, яке закріплене ч. 3 ст. 21 Закону з приводу того, що громадське об'єднання зі статусом юридичної особи, створена ним юридична особа (товариство, підприємство) може бути виконавцем державного замовлення відповідно до Закону. Звичайно, що таке положення Закону нами сприймається позитивно, адже в такий спосіб також розширюються права громадських об'єднань у цивільних правовідносинах, причому що створені громадські об'єднання уже скористалися зазначеним правом, закріпивши в статутах відповідні положення. Так, наприклад, п. 2.2.6. Статуту громадської організації «Українська гастроентерологічна асоціація» передбачено, що ця організація може бути виконавцем державного замовлення [167]. Вважаємо, що право бути виконавцем державного замовлення може реалізовуватися виключно опосередковано через діяльність створених юридичних осіб – суб'єктів підприємництва, адже відповідно до базових положень чинного законодавства виконавці державного замовлення — це суб'єкти господарської діяльності всіх форм власності, що виготовляють і поставляють продукцію для державних потреб. У світлі наведених міркувань громадське об'єднання безпосередньо навряд чи зможе належно виконати умови державного замовлення.

Крім того, вважаємо, за доцільне встановити певну градацію отриманого прибутку при визначенні чи громадське об'єднання може здійснювати підприємницьку діяльність безпосередньо, чи шляхом створення окремих юридичних осіб. Наприклад, якщо прибуток від такої діяльності не перевищує певної суми, то воно може здійснювати підприємницьку діяльність безпосередньо, а якщо ж перевищує цей ліміт, то громадське об'єднання має створювати окремі юридичні.

При розгляді права громадських об'єднань на здійснення підприємницької діяльності не можна не відзначити позитивність нововведення, яке стосується можливості займатися підприємницькою діяльністю, як опосередковано, так і шляхом створення інших юридичних осіб. Оскільки, раніше громадські об'єднання, які виявляли намір здійснювати підприємницьку діяльність зобов'язані були створювати госпрозрахункові організації та підприємства, що створювало численні бар'єри для реалізації такого права на практиці. У розрізі цього питання варто відмітити, що в національному законодавстві існує правова колізія пов'язана із здійсненням громадськими об'єднаннями підприємницької діяльності, оскільки профільним Законом передбачено прогресивне положення, а ст. 112 ГК України містяться застарілі норми щодо створення госпрозрахункових організацій та підприємств. На нашу думку, ця стаття зазначено нормативно – правового акта повинна бути приведена у відповідність із ЗУ «Про громадські об'єднання». Між тим, вітчизняними цивілістами вже наголошувалося на тому, що певні правові норми ГК України не відповідають цивілістичним засадам. Так, наприклад, А. Б. Гриняк веде мову про те, що норми ЦК України та ГК України досить часто «конфліктують», а в певних випадках призводять до колізій у законодавстві [24, с. 115]. Що, власне підтверджується й на вищенаведеному прикладі.

Серед прав громадських об'єднань закріплено також право засновувати засоби масової інформації з метою досягнення своєї статутної мети (цілей) (п. 3 ч. 2 ст. 21 Закону). Звичайно, що сфера діяльності того чи іншого громадського об'єднання обумовлює потребу бути засновником засобу масової інформації, проте, вважаємо, що в рамках цього пункту доцільно було б передбачити право громадського об'єднання бути засновником, у тому числі й підприємницьких юридичних осіб,

зокрема підприємницьких товариств чи виробничих кооперативів. Громадські об'єднання мають право створювати відокремлені підрозділи, що визначено ст. 13 діючого Закону (детально про це йтиметься у підрозділі 3.1. роботи).

Ще одне право, про яке не згадується в межах Закону, – це право разом із іншими, як підприємницькими, так непідприємницькими юридичними особами бути засновником (учасником) непідприємницького об'єднання юридичних осіб. Таке право, вважаємо, також потребує закріплення в чинному Законі.

Прогресивність положень Закону обумовлюється й тим, що в ньому закріплено й особисті немайнові права громадських об'єднань (ст. 21 Закону). У юридичній літературі цілком вірно вказується, що до загальних (універсальних) особистих немайнових прав, якими наділені однаковою мірою юридичні особи публічного та приватного права, належать такі права: на найменування; на доменне ім'я; на символіку (прапор, герб, гімн тощо); на ділову репутацію; на інформацію; на приватність; на зазначення найменування юридичної особи або на вимогу такого зазначення при будь-якому використанні об'єкта, створеного за замовленням або у зв'язку з виконанням трудового договору; на забезпечення недоторканності об'єкта, створеного за замовленням або у зв'язку з виконанням трудового договору. Такий перелік особистих немайнових прав характерний і для громадських об'єднань, більше того, для них як юридичних осіб приватного права, характерні також спеціальні права: а) на свободу об'єднання; б) на вибір місцезнаходження юридичної особи; в) на вибір видів діяльності [55, с. 6].

Такі права, як право на ділову репутацію, на інформацію регламентовано в рамках ЦК України без якоїсь деталізації на рівні Закону, застосовуються й до громадських об'єднань. З приводу ділової репутації юридичної особи в роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України, поданих у постанові «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 р. № 1 під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб — підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така

особа, як учасник суспільних відносин [111]. У цілому такий підхід щодо ділової репутації може бути сприйнятий і щодо громадських об'єднань.

Окрім того громадські об'єднання мають право на захист особистих немайнових інтересів. Зокрема у даному контексті слід наголосити на тому, що вони як юридичні особи приватного права мають правомочності щодо захисту своєї ділової репутації. Слід зазначити, що ідея цивільно-правового врегулювання питань захисту честі, гідності та ділової репутації виникла у наукових колах досить давно[64]. Відтак, у разі поширення відомостей, що принижують ділову репутацію громадського об'єднання, воно має право звернутися до суду з вимогою про їх спростування, незалежно від того, якою особою (фізичною чи юридичною) поширено ці відомості [184, с. 271].

Проте на рівні Закону досить детально прописані ті особисті немайнові права, що забезпечують індивідуалізацію юридичної особи в суспільстві. Йдеться про право на найменування та право на символіку (прапор, емблему, гімн, герб тощо). Як правильно відзначається в цивілістичній літературі, право юридичної особи на найменування – це особисте немайнове право юридичної особи, що має обов'язковий і виключний характер та передбачає правомочності з володіння, користування, зміни та захисту, і спрямоване на індивідуалізацію юридичної особи серед інших суб'єктів цивільно-правових відносин [51, с. 152].

Зазначене право громадських об'єднань абсолютно вписується в зміст визначення, наведеного нами вище. У ст. 10 ЗУ «Про громадські об'єднання» визначено, що найменування громадського об'єднання визначається рішенням установчих зборів під час його утворення, викладається державною мовою. Найменування громадського об'єднання складається з двох частин - загальної та власної назв. У загальній назві зазначається організаційно-правова форма громадського об'єднання («громадська організація», «громадська спілка»). Та попри законодавчо встановлену вимогу визначення в найменуванні юридичної особи організаційно – правової форми, враховувати, що громадська організація та громадська спілка не є організаційно - правовими формами непідприємницького товариства, зазнають порушення відповідні правові норми.

У Законі також визначено вимоги щодо власної назви (ч. 4-8 ст. 10 Закону). Так, зокрема, власна назва громадського об'єднання не може містити:

- 1) найменування органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, складових найменувань цих органів (міністерство, агентство, служба, інспекція, комітет, адміністрація, прокуратура, суд);
- 2) власну назву громадського об'єднання, діяльність якого заборонена в судовому порядку (протягом трьох років після набрання відповідним рішенням суду законної сили);
- 3) інші позначення, використання яких обмежено законом. Власна назва громадського об'єднання не може містити слова «державний», «комунальний» та похідні від них. Власна назва навчального закладу, установи чи організації у власній назві громадського об'єднання може використовуватися лише за згоди відповідного навчального закладу, установи чи організації. Забороняється використання у власній назві громадського об'єднання історичних державних найменувань, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України. Власна назва громадського об'єднання має містити інформацію про статус громадського об'єднання («дитяче», «молодіжне», «всеукраїнське») та може містити інформацію про його вид («екологічне», «правозахисне» тощо). Власна назва громадського об'єднання може містити ім'я (псевдонім) фізичної особи за умови попередньої письмової згоди цієї особи або її спадкоємців, засвідченої в установленому законом порядку, якщо інше не передбачено законом. Громадське об'єднання може також мати скорочене найменування, яке визначається рішенням його установчих зборів або вищого органу управління - з'їзду, конференції, загальних зборів тощо.

Серед особистих немайнових прав громадського об'єднання виділяється його право на символіку. Так, ч. 1 ст. 18 закону визначено, що громадське об'єднання зі статусом юридичної особи може мати власну символіку (емблему, інший розпізнавальний знак, прапор), яка затверджується відповідно до його статуту та підлягає реєстрації в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Детально особливості реєстрації символіки досліджуваних суб'єктів правовідносин визначені в Порядку реєстрації символіки громадського об'єднання, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 грудня 2012 р. № 1209 [108].

Символіка громадського об'єднання не повинна відтворювати: 1) державні символи України; 2) інші офіційні символи чи знаки, які використовуються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування, державні та інші нагороди, печатки та інші відмітні знаки цих органів; 3) державні герби, прапори або офіційні назви інших держав; 4) зареєстровану символіку іншого громадського об'єднання; 5) ім'я або зображення фізичної особи без письмової згоди такої особи або її спадкоємців, засвідченої в установленому законом порядку, якщо інше не передбачено законом; 6) інші символи та знаки, використання яких обмежено законом.

У юридичній літературі відзначається, що назва статті 18 Закону «Символіка громадського об'єднання» не повною мірою узгоджується з її змістом, оскільки в ній йдеться, що лише громадське об'єднання зі статусом юридичної особи може мати власну символіку (емблему, інший розпізнавальний знак, прапор). Натомість за ч. 5 ст. 1 цього ж Закону громадське об'єднання може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи або без такого статусу. При цьому в згаданій ст. 18 немає жодних заборон щодо можливості мати власну символіку для громадського об'єднання без статусу юридичної особи. Таким чином, вважаємо доцільним передбачити в ст. 18 Закону можливість мати власну символіку для громадського об'єднання без статусу юридичної особи. Таке доповнення надасть громадським об'єднанням без статусу юридичної особи рівні можливості із громадськими об'єднаннями, що мають такий статус, для популяризації серед громадськості мети своєї діяльності, використовуючи власну розпізнавальну символіку [18]. Очевидно, що з такими міркуваннями варто погодитися, адже громадське об'єднання без статусу юридичної особи може мати окремі особисті немайнові права, зокрема, право на найменування та право на символіку.

Підсумовуючи, слід зазначити, що в рамках Закону обрано курс на розширення обсягу прав та обов'язків у відносинах приватноправової сфери. Таке розширення повинно вписуватись у структуру спеціальної правоздатності, що їм притаманна. Обсяг цивільної правоздатності громадських об'єднань впливає на дійсність договорів, укладених ними. Такі висновки повинні супроводжуватися

відповідними змінами до ст. 91 та 227 ЦК України та деталізуватись у ЗУ «Про громадські об'єднання».

У рамках Закону подальшого вдосконалення потребують положення щодо договірного врегулювання відносин за участі громадських об'єднань; безпосередньої та опосередкованої підприємницької діяльності; наповнення положеннями щодо засад самостійності їх відповідальності за власними зобов'язаннями; детальної регламентації потребує також право разом з іншими (як підприємницькими та непідприємницькими юридичними особами) бути засновником (учасником) непідприємницького об'єднання юридичних осіб.

Обсяг окремих особистих немайнових прав повинен коригуватись з урахуванням приналежності окремих особистих немайнових прав і громадським об'єднанням без статусу юридичної особи.

Особливості власної назви громадського об'єднання слід коригувати з урахування того факту, що громадське об'єднання є непідприємницьким товариством, громадська організація та громадська спілка виступають його видами.

Висновки до Розділу 2

У ході дослідження питань, які складають розділ 2 дисертації, автор дійшов таких висновків:

1. Здійснений аналіз чинного законодавства щодо проведення реєстраційних дій, пов'язаних із створенням громадського об'єднання, дає змогу констатувати спрощення такої процедури, що однозначно є позитивним. Не менш важливим у цьому зв'язку є й те, що ЗУ «Про громадські об'єднання» визначено виключний перелік підстав для відмови в реєстрації такої юридичної особи.

2. Розгляд теоретико – правових аспектів створення відокремлених підрозділів громадського об'єднання дає можливість говорити про усунення протиріч, які існували, коли громадські об'єднання могли створювати місцеві осередки. Адже згідно з раніше діючим законодавством, місцевим осередкам надавалися права юридичної особи. Тепер же відокремлені підрозділи громадського об'єднання

здійснюють діяльність у відповідності до усталених концептуальних засад щодо юридичних осіб. Разом з тим, правова колізія, згідно з якою місцеві осередки володіють статусом юридичної особи, існуватиме ще до 2018 року (саме такий період надається громадським об'єднанням для приведення їх діяльності у відповідність до ЗУ «Про громадські об'єднання»).

3. Згідно із загальноприйнятими підходами громадське об'єднання, як і інші непідприємницькі товариства може припинятися в добровільному та примусовому порядку. Добровільний порядок припинення передбачає саморозпуск та реорганізацію, а примусовий порядок полягає в припиненні громадського об'єднання поза його волею на підставі рішення суду.

Науковий інтерес становить законодавче положення щодо визначення єдиного способу реорганізації громадського об'єднання шляхом приєднання до іншого громадського об'єднання такого самого статусу. Під час дослідження припинення громадського об'єднання акцентується увага на тому, що реорганізація окремих видів громадського об'єднання може здійснюватися не лишень через приєднання, але й через злиття, поділ та перетворення. На підставі цього обґрунтовується доцільність визначення можливості реорганізації громадського об'єднання не лише шляхом приєднання, але й через злиття, поділ та перетворення.

4. З урахуванням сучасних тенденцій щодо суб'єктного складу громадських об'єднань можемо стверджувати, що членами громадських об'єднань вправі бути будь – які фізичні особи та/або юридичні особи приватного права, однак щодо членів деяких видів громадських об'єднань можуть висуватися певні якісні вимоги, як-от : працівники підприємства, кредитні спілки тощо.

5. Аналіз локальних актів діяльності громадських об'єднань дозволив зробити висновок, що в більшості громадських об'єднань членство може бути індивідуальним та почесним. Індивідуальним членом громадського об'єднання вправі стати практично будь – яка особа, щодо почесного члена, то, щоб претендувати на нього, необхідною є наявність певних додаткових ознак. Наприклад, наявність особливих досягнень у певній сфері діяльності, що

пов'язана із діяльністю громадського об'єднання. Що стосується інституту колективного членства, то, на нашу думку, він є недопустимим, адже через використання такого членства може бути порушено право осіб на свободу об'єднання. Це пов'язано з тим, що особа без волевиявлення та згоди може стати учасником іншого громадського об'єднання. Відмінність між колективним членством та членством юридичних осіб приватного права в громадському об'єднанні полягає в тому, що юридична особа приватного права набуває членства в громадській спілці як окремий субстрат, який відокремлений від членів такої юридичної особи. Відповідно, членом громадського об'єднання стає не колектив, а юридична особа.

У зв'язку із цим, необхідно, виключити із ЗУ «Про молодіжні та дитячі громадські організації» положення які стосуються колективного членства. Відтак редагування потребує ст. 5 цього легального акту.

6. Акцентується увага на особливостях членства в громадських об'єднаннях, якими є добровільність та відсутність майнового зв'язку між членом об'єднання та самою юридичною особою. Стверджується, що недопустимим є встановлення будь-яких обов'язкових вимог щодо членства в такому об'єднанні, адже ці дії нівелюють інститут об'єднань, який побудований на засадах добровільності. Що стосується відсутності майнового зв'язку, то це пов'язане з тим, що члени громадського об'єднання не мають права на частку майна громадського об'єднання та не відповідають за його зобов'язаннями.

7. Висловлено міркування, що для уникнення плутанини в правовій термінології необхідно використовувати поняття «членські внески» тільки як родові, а поняття «членські внески», що вживається як спеціальне, замінити на «регулярні». Серед членських внесків можна виокремити такі їх види : вступні, членські, цільові та додаткові (найменування внесків можуть змінюватися). Проведений аналіз внутрішніх актів діяльності громадського об'єднання дозволив зробити висновок, що членськими внесками можуть бути ті об'єкти, які вправі бути вкладом до господарського товариства, а саме: гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку.

8. На підставі того, що сплата членських внесків не є цивільно – правовим зобов'язанням, обґрунтовується, що недопустимо стягувати з членів громадських об'єднань членські внески в примусовому порядку. Думається, що сплата членських внесків є добровільною, оскільки між членом громадського об'єднання та громадським об'єднанням відсутній майновий зв'язок, а тому член громадського об'єднання не зобов'язаний брати майнової участі в його діяльності. На підтвердження того, що членські внески такої юридичної особи є добровільними, свідчить те, що сплата внесків не є обов'язковою умовою для членства та й, окрім того, від їх сплати можуть звільнитися певні категорії осіб.

9. Пропонується поділ договорів, стороною яких може виступати громадське об'єднання на ті, що спрямовані на реалізацію завдань, для досягнення яких створюється громадське об'єднання та договори, спрямовані на збільшення майнової основи громадського об'єднання (договір пожертви, позички, банківський вклад тощо).

10. Дослідження правоздатності громадських об'єднань ще раз підтверджує необхідність закріплення за ними спеціальної правоздатності. Вважаємо, що надання права громадським об'єднанням займатися підприємницькою діяльністю не суперечить їх спеціальній правоздатності, оскільки така підприємницька діяльність має служити досягненню мети, для якої створювалося громадське об'єднання, характер такої діяльності повинен відповідати цій меті, а одержаний прибуток від здійснення підприємницької діяльності не розподіляється між членами громадського об'єднання.

Варто також, зазначити, що в Законі визначено право громадських об'єднань здійснювати підприємницьку діяльність безпосередньо або опосередковано. Вбачається можливість безпосереднього здійснення підприємницької діяльності, якщо йдеться про дрібне підприємництво, а коли ж йдеться про значну підприємницьку діяльність, то однозначно, що йде мова про опосередковану участь – шляхом створення відповідних підприємницьких юридичних осіб. Окрім того, доводиться необхідність встановлення певного грошового бар'єру при визначенні питання безпосереднього здійснення підприємницької діяльності, чи то створення

окремих юридичних осіб.

У цьому зв'язку слід зауважити, що право бути виконавцем державного замовлення може реалізовуватися виключно опосередковано через діяльність створених юридичних осіб, тому що відповідно до базових положень чинного законодавства виконавці державного замовлення — це суб'єкти господарської діяльності всіх форм власності, які виготовляють і поставляють продукцію для державних потреб відповідно до умов укладеного державного контракту.

11. Доводиться необхідність закріплення в статуті виключного переліку видів підприємницької діяльності, які будуть здійснюватись. У випадку ж якщо йде мова про позастатутну підприємницьку діяльність громадських об'єднань, то правочини, які вчинені в рамках такої діяльності, повинні відноситись до оспорюваних. Варто наголосити на тому, що правочин, вчинений у супереччя цілям діяльності непідприємницької юридичної особи, визначених у її установчих документах, може бути визнаний судом недійсним

12. Доцільно було б передбачити право громадського об'єднання бути засновником і підприємницьких юридичних осіб. Ще одне право, про яке не згадується в Законі, — це право бути засновником (учасником) непідприємницького об'єднання юридичних осіб. Така здатність громадського об'єднання також потребує закріплення в чинному Законі.

13. Робиться висновок про необхідність закріплення за громадськими об'єднаннями деяких особистих немайнових прав, що дозволить громадським об'єднанням без статусу юридичної особи мати рівні можливості із громадськими об'єднаннями, що мають такий статус. Зокрема, до таких прав слід віднести право на найменування та право на символіку.

Для реалізації запропонованого положення редагування потребує ч. 1 ст. 18 ЗУ «Про громадські об'єднання», яка має бути викладена наступним чином:

« 1. Громадське об'єднання може мати власну символіку (емблему, інший розпізнавальний знак, прапор), яка затверджується відповідно до його статуту та підлягає реєстрації у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України».

14. На підставі аналізу Прикінцевих та перехідних положень ЗУ «Про громадські об'єднання» і нормативно – правових актів, якими регулюється діяльність окремих видів громадського об'єднання, наголошується на тому, що вони мають бути приведені у відповідність до новоприйнятого Закону.

Однак на практиці цей процес відбувається, не надто активно, яскравим прикладом чого є ст. 112 «Підприємства об'єднань громадян, релігійних організацій» ГК України, в якій містяться застарілі норми законодавства. Тому, пропонуємо викласти ст. 112 ГК України у новій редакції:

«Стаття 112. Товариства, підприємства громадських об'єднань

1. Громадські об'єднання зі статусом юридичної особи мають право засновувати товариства та підприємства для здійснення господарської діяльності з метою виконання своїх статутних завдань.

2. Розподіл прибутку між засновниками та учасниками товариств та підприємств громадських об'єднань зі статусом юридичної особи, забороняється та спрямовується на досягнення мети заради якої створено таке товариство чи підприємство».

РОЗДІЛ 3

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДІВ ГРОМАДСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ

3.1. Підстави класифікації громадських об'єднань

Безперервне зростання участі юридичних осіб у цивільному обороті, виникнення нових їх видів виносять на порядок денний проблему класифікації останніх та приведення в цілісну, логічно побудовану систему. І якщо ще кілька десятиліть тому проблема класифікації юридичних осіб у порівнянні з проблемами визначення сутності юридичної особи, її ознак, теорій, через які розкривається феномен юридичної особи, знаходилася на другому плані, то сьогодні вона потребує нагального вирішення як у цивілістичній доктрині, на законодавчому рівні, так і в правозастосовній практиці [48, с. 79].

Безумовно, що вищенаведене стосується як загального інституту юридичної особи, так й окремих видів, зокрема непідприємницьких організацій. У цьому аспекті можна констатувати, що саме тепер відбувається їх всебічне вивчення та удосконалення. А одним із перспективних напрямів дослідження є здійснення класифікації, адже саме вона «... надає можливості групувати та порівнювати об'єкти, що належать до однієї системи, але відрізняються за певними характеристиками» [113, с. 153].

На сьогодні маємо такий стан речей, за якого існує безліч непідприємницьких юридичних осіб, але не повністю зрозуміло, як вони співвідносяться одна з одною, чи є певні організації окремими організаційно – правовими формами, чи окремими видами якоїсь однієї організаційно - правової форми. Показовою є ситуація, пов'язана з громадськими об'єднаннями. Так, серед теоретиків не тільки цивільного, але й конституційного права відсутній єдиний підхід щодо видів громадського об'єднання. Їх коло є практично невизначеним, а це створює перешкоди у виробленні єдиних законотворчих засад правового регулювання. Крім того, при

визначенні видів громадського об'єднання в наукових колах досить поширеною є теза про те, що якщо правове становище певного суб'єкта визначається спеціальним Законом, то відповідно він не є видом громадського об'єднання. Повністю погодитися із наведеною думкою немає можливості, адже, наприклад, банки, холдингові компанії у своїй діяльності також керуються спеціальними Законами. Для банків таким є ЗУ «Про банки та банківську діяльність» від 07. 12. 2000 року, а для холдингових компаній ЗУ «Про холдингові компанії в Україні» від 15. 03. 2006 року, та все ж це не змінює того, що вони є акціонерними товариствами.

Наведене вище свідчить про необхідність проведення відповідних наукових досліджень, пов'язаних із класифікацією громадських об'єднань.

У Великому енциклопедичному юридичному словнику під класифікацією розуміють (класифікація - від лат. *classis* – розряд і *...ficatio*, від *facio* – роблю) систему субпідрядних понять (класів об'єктів) тієї або іншої галузі знань чи діяльності людини, що використовується як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями чи класами об'єктів [14, с. 357]. Якісна класифікація, вважаємо, спрямована на вироблення єдиної системи щодо певних класів, а конкретно в даному аспекті щодо громадських об'єднань. Спробуємо її здійснити.

Передусім варто проаналізувати міжнародний досвід щодо класифікації. Загальновідомо, що громадські об'єднання в міжнародному праві визначаються як неурядові організації, і цілком зрозуміло, що розмаїття неурядових організацій ускладнює здійснення їх класифікації. Та попри це такі спроби здійснюються. Так, Лестером Саломоном та Гельмутом Анхеїром в університеті Джона Гопкінса (США) було розроблено класифікацію, яка отримала назву Міжнародної класифікації неприбуткових організацій ООН (ICNPO). Відповідно до неї, неурядові організації розподіляються за такими категоріями:

- культура і відпочинок;
- освіта і наукові дослідження;
- охорона здоров'я;
- соціальні служби;
- довкілля;

- розвиток і житлова сфера;
- політична, правозахисна та інша громадська діяльність;
- філантропія та заохочення добровільної діяльності;
- міжнародна діяльність;
- бізнес і професійні асоціації, союзи [202].

В Україні ця класифікація поки що не використовується, незважаючи на те що рекомендації, котрі містяться в цьому документі, є корисними та широко використовуються у світі. Однак, у нашій державі широкого розповсюдження набула класифікація за сферою діяльності, яка є певною мірою спорідненою із вищенаведеною.

Британські дослідники пропонують дещо іншу класифікацію та виокремлюють шість видів діяльності неурядових організацій за метою:

- філантропія – форма благочинної діяльності, яка передбачає певну соціальну відстань між надавачем та отримувачем допомоги;
- посередництво – бюрократичні функції розвитку, надання послуг іншим організаціям, встановлення та підтримка зв'язків, представницькі функції;
- мобілізація – визначення фінансових джерел або добровольців для виконання певних справ;
- соціальна солідарність – надання допомоги цільовій аудиторії;
- зміна – метою діяльності є зміна поведінки або ставлення до інших; самовираження – мета: висловлення власної позиції посеред інших [97, с. 11].

Ще одну класифікацію неурядових організацій пропонує британська «Фундація Співдружності». У її рамках громадянське суспільство трактується як своєрідний стартовий пункт із поділом неурядових організацій на п'ять основних видів:

- неурядові організації, що займаються доглядом і соціальною допомогою;
- трудові спілки, котрі займаються умовами праці;
- релігійні організації, у фокусі діяльності яких – віра, людська поведінка, особистісні стосунки та моральність;
- політичні групи, мета діяльності яких – загальне управління і прогрес суспільства;

- організації, що займаються бізнесом [26, с. 53].

Далі ж звернемося до вітчизняних реалій класифікації громадських об'єднань. У ЗУ «Про громадські об'єднання» здійснюється класифікація громадських об'єднань за організаційно – правовою формою на громадську організацію та громадську спілку. Варто відзначити, що такий законодавчий підхід був оцінений критично в наукових колах. Так, В. В. Кочин стверджує, що цей поділ є недоцільним, оскільки єдиною відмінністю між такими юридичними особами є вимоги до їх засновників [66, с. 245], а І. В. Спасибо – Фатєєва зазначає, що «таким регулюванням підміняється поняття організаційно – правової форми на вид товариства» [157, с.75]. У наших публікаціях ми також наголошували на невиправданості цього поділу за таким критерієм як «організаційно – правова форма». На нашу думку, громадська організація та громадська спілка є видами громадського об'єднання. Оскільки вони відрізняються тільки суб'єктним складом, то очевидно, що виокремлення їх як самостійні організаційно - правові форми є невиправданим.

Залежно від можливості участі в цивільному обороті громадські об'єднання класифікуються на такі, які мають статус юридичної особи або його не мають. Громадські об'єднання, які мають намір здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи, підлягають реєстрації, згідно з положеннями ЗУ «Про реєстрацію юридичних осіб та фізичних – осіб підприємців», а громадські об'єднання, котрі не бажають набувати статусу юридичної особи, повідомляють про своє утворення уповноважений орган з питань реєстрації. Критерій наявності чи то відсутності статусу юридичної особи є своєрідним «первоначальним», який відкриває інші критерії для систематизації. Так, громадські об'єднання поділяються на такі, що можуть бути учасниками цивільно-правових відносин та не можуть; мають право на створення відокремлених підрозділів і не мають; правосильні здійснювати підприємницьку діяльність та неправосильні; вправі виконувати державні замовлення і такі, яким таке право не надається тощо. І тільки ті громадські об'єднання, які отримали статус юридичної особи, наділені більшими можливостями, позаяк саме вони і є учасниками цивільно – правових відносин,

мають право створювати відокремлені підрозділи, можуть займатися підприємницькою діяльністю, виконувати державні замовлення [118].

У світлі вищенаведеного можна констатувати, що аналізований закон істотно змінює правове становище громадських об'єднань та пропонує нові критерії для їх класифікації.

Основою будь – якого дослідження завжди стають попередні наукові розвідки. Щодо класифікації громадських об'єднань, то з цього приводу існують різні точки зору в національній юридичній літературі. Класифікація громадських об'єднань може проводитися за численними критеріями. Це й мета створення та функціонування, територія, на яку поширюється діяльність громадського об'єднання, засоби фіксації членів, вік, з якого можна стати учасником громадського об'єднання, тип членства, завдання, галузі діяльності, рівень політизованості та місце в політичній системі, сфера інтересів, рівень комерціалізації тощо [41, с. 356].

Серед іншого найбільш поширеними є класифікації, які в основному здійснені на основі сфери чи напрямів діяльності. Зазвичай така систематизація пропонується дослідниками конституційного та адміністративного права. Наприклад, див. Слінько Т. М. [149, с. 119], Кравчук В. М. [68, с. 48], Авер'янов В. Б. [1, с. 248 - 249].

У цивільному праві поширеною є класифікація саме за метою діяльності. Відповідно до положень ЦК України товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі. Основними відмінностями між ними є те, що підприємницькі товариства мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками, а непідприємницькі не мають на меті одержання прибутку для його розподілу між учасниками. Громадські об'єднання відносяться саме до непідприємницьких товариств, адже згідно з принципами утворення та діяльності їх учасники не мають права на частку майна громадського об'єднання, доходи та майно громадського об'єднання не підлягають розподілу між ними. У цьому аспекті не зайвим буде навести п. 5 ст. 1 ЗУ «Про громадські об'єднання», де вказано, що «громадське об'єднання зі статусом юридичної особи є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку». Тобто мета

діяльності громадського об'єднання не матеріальне збагачення, а щось інше, а саме: певне нематеріальне благо [118].

Значний науковий інтерес становлять доктринальні дослідження класифікації громадських об'єднань у галузі цивілістики. Зокрема, питанням класифікації досліджуваного суб'єкта займалася М. В. Менджул. Як один із класифікаційних критеріїв науковець виокремлює «мету створення та діяльності». Відповідно до цього критерію вони поділяються на:

- суспільнокорисні (створені і діють із різними суспільнокорисними цілями, зокрема: охорони прав людини, розвиток науки, мистецтва, культури, надання соціальних послуг та ін.);

- приватнокорисні (створені й діють з метою досягнення цілей та в інтересах виключно своїх членів) [85, с. 185].

Доречним буде сказати, що цей критерій класифікації є ключовим у систематизації В. В. Кочина, який у монографії «Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права» класифікує всі непідприємницькі товариства на приватнокорисні та суспільнокорисні [65, с. 146]. Безумовно, така класифікація щодо непідприємницьких юридичних осіб є актуальною, однак для громадських об'єднань вона не є основною, адже практично всі громадські об'єднання відносяться до суспільнокорисних. Це впливає з того, що згідно з останніми законодавчими змінами щодо громадських об'єднань вони створюються для здійснення та захисту прав і свобод не тільки своїх учасників, але невизначеного кола осіб.

М. В. Менджул проводить класифікацію ще й за іншими класифікаційними критеріями, але в силу того, що вітчизняне законодавство щодо громадських об'єднань зазнало істотних змін, деякі з них (наприклад, територія діяльності, спосіб обліку членів) є застарілими. Та разом з тим, є й такі класифікаційні критерії, які є актуальними на сьогоднішній день. Зокрема, до них відносяться систематизація за сферою діяльності на правозахисні, освітні, культурні тощо; за суб'єктним складом (громадські організації поділяються за певною ознакою, що об'єднує їх членів, наприклад, вік, професія, стать) [85, с. 185]. У той же час до деяких класифікаційних

критеріїв додаються нові, так, тепер за суб'єктним складом громадські об'єднання поділяються на громадські організації та громадські спілки. Основна їх відмінність полягає в тому, що засновниками та учасниками громадської організації є фізичні особи, а засновниками громадської спілки виступають юридичні особи приватного права, учасниками громадської спілки вправі бути як фізичні, так і юридичні особи приватного права.

Зважаючи на величезну кількість громадських об'єднань та відсутність єдиних виважених критерії їх класифікації, систематизація в залежності від того, хто може бути засновником та учасником громадського об'єднання, видається досить перспективною. Вважаємо, що саме за допомогою такого критерію можна буде внести ясність у систему громадських об'єднань та систематизувати їх.

Не відзначаються єдністю розуміння в цьому напрямі й різноманітні реєстри. Серед них варто назвати Реєстр юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, Єдиний реєстр громадських формувань, Реєстр громадських об'єднань. Не вносить ясності в ситуацію і Класифікатор організаційно – правових форм господарювання. У них не закладено єдиних підходів щодо класифікації та видів громадського об'єднання, що призводить до додаткової плутанини в правозастосуванні. Такий стан речей пов'язаний з відсутністю на рівні ЗУ «Про громадські об'єднання» виважених класифікаційних критеріїв поділу громадських об'єднань. Детальніше зупинимося на їх характеристиці.

У Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців здійснюється класифікація за організаційно – правовою формою. Серед іншого виділяють такі організаційно – правові форми, які стосуються теми нашого дослідження, як:

- громадська організація;
- об'єднання громадян, профспілки, благодійні організації та інші подібні організації (при цьому принципово незрозумілим видається те, які ж це інші подібні організації; можна було би припустити, що це політичні партії чи то організації роботодавців, проте і вони виокремлюються як окремі організаційно – правові форми);

- об'єднання підприємств;
- об'єднання профспілок;
- організація (установа, заклад) об'єднання громадян;
- організація роботодавців;
- підприємство об'єднання громадян (релігійні організації, профспілки);
- політична партія;
- профспілка (яка також виокремлюється нарівні з об'єднаннями громадян, благодійними організаціями та іншими подібними організаціями);
- релігійна організація;
- спілка об'єднань громадян;

творча спілка (інша професійна організація) [28]. Практично ідентичним до цієї систематизації є підхід, закріплений у Класифікаторі організаційно – правових форм господарювання. Необхідно звернути увагу на те, що в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, Класифікаторі організаційно – правових форм господарювання продовжує вживатися застаріла термінологія. Вважаємо, що такий недолік необхідно виправити, адже неможе використовувати термінологію законодавчих актів, які втратили чинність, при цьому нехтуючи чинними нормативно – правовими актами. Наприклад, ЗУ «Про громадські об'єднання» введено нові поняття: «громадське об'єднання» та «громадська спілка», проте продовжує вживатися термін «об'єднання громадян».

Ще одним реєстром, який варто проаналізувати, є Єдиний реєстр громадських формувань. Згідно з цим Реєстром до громадських формувань віднесено:

- політичну партію;
- благодійну організацію;
- творчу спілку;
- торгово – промислову палату;
- постійно діючий третейський суд;

асоціацію органів місцевого самоврядування. Вважаємо, що політична партія, благодійна організація (а саме благодійне товариство), творча спілка та торгово –

промислові палати включені в цей Реєстр помилково, адже вони є громадськими об'єднаннями, а не громадськими формуваннями.

Ще більше незрозумілою є позиція Державної реєстраційної служби України, позаяк на їхньому офіційному сайті до громадських формувань віднесено не тільки суб'єкти, котрі зазначені в Єдиному реєстрі громадських формувань, але й організації роботодавців та їх об'єднання, профспілки та їх об'єднання [27]. На нашу думку, зазначені вище суб'єкти повинні бути виключені із переліку громадських формувань, адже вони також є громадськими об'єднаннями.

Реєстром, який мав би внести ясність у ситуацію, є Реєстр громадських об'єднань, котрий був створений на виконання положень ЗУ «Про громадські об'єднання». У ньому зовсім по – іншому здійснюється класифікація громадських об'єднань. Класифікаційними критеріями тут виступають «статус», «спрямованість» та «види». Відповідно за статусом громадське об'єднання може бути:

- всеукраїнським;
- міжнародним;
- місцевим;
- обласним;
- первинним;
- регіональним;
- республіканським.

За спрямованістю громадські об'єднання бувають:

- дитячими;
- жіночими;
- із захисту населення від наслідків аварії на ЧАЕС;
- козацького спрямування;
- молодіжна;
- науково – технічне товариство;
- національних та дружніх зв'язків;
- об'єднання інвалідів;
- об'єднання ветеранів;

- об'єднання охорони пам'ятників історії та культури;
- об'єднання охорони природи;
- освітньо або культурно – виховна;
- правозахисна;
- професійна;
- творче об'єднання;
- фізкультурно – спортивна та інші, тобто перелік є відкритим.

А за видом громадські об'єднання класифікуються на:

- асоціації кредитних спілок;
- відокремлені підрозділи іноземної неурядової організації;
- громадську організацію, громадську спілку;
- об'єднання організацій роботодавців;
- об'єднання профспілок;
- організації профспілок;
- організації роботодавців;
- профспілка [137].

Слід додати, що класифікація громадських об'єднань за статусом та спрямованістю має більше значення для конституційного права, а для цивілістики науковий інтерес становить саме класифікація за видом. У даному контексті треба сказати, що класифікація за видом здійснена не зовсім вдало, позаяк у Реєстрі громадських об'єднань громадські об'єднання за цим класифікаційним критерієм розташовані хаотично та не повністю зрозуміло, чому сюди включені певні суб'єкти, а інші залишилися поза увагою (наприклад, творча спілка).

Така різноманітність породжує певні проблеми під час практичного застосування, адже розібратися в Реєстрах та Класифікаторі організаційно – правових форм господарювання для пересічного громадянина вкрай важко. Можливо, ця неузгодженість зумовлена різними часовими рамками їх започаткування, та все ж такий хаотичний підхід, вважаємо, не може бути виправданим.

З огляду на зазначене варто сказати, що існує необхідність в усуненні цих протиріч. Це, вважаємо, можна зробити, обравши наступний шлях: у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців визначити громадське об'єднання як окрему організаційно – правову форму, тобто в цьому Реєстрі поняття «громадське об'єднання» буде узагальнюючим для усіх видів, а в Реєстрі громадських об'єднань має здійснюватися їх детальніша класифікація за видами на громадську організацію та громадську спілку. Відповідно усі громадські об'єднання будуть визначатися або як громадська організація, або як громадська спілка в залежності від суб'єктного складу засновників. Ця класифікація буде розглянута та характеризується розлогіше в наступних підрозділах.

Підводячи певний підсумок наведеному вище, можна зазначити, що до сьогодні відсутній єдиний підхід щодо класифікації громадських об'єднань, а відтак залишається незрозумілим, які конкретно об'єднання є громадськими. Особливістю національного законодавства є те, що правове становище громадських об'єднань визначається новоприйнятим ЗУ «Про громадські об'єднання». У цьому нормативно – правовому акті пропонуються нові критерії для класифікації громадських об'єднань. При чому наявність статусу юридичної особи є визначальною для класифікації, позаяк тільки ті громадські об'єднання, що володіють статусом юридичної особи, мають право бути учасниками цивільно – правових відносин, створювати відокремлені підрозділи, займатися підприємницькою діяльністю, виконувати державні замовлення.

Проведений аналіз класифікації громадських об'єднань дає можливість у перспективі говорити про необхідність законодавчого закріплення їх класифікації. Тільки тоді можна буде систематизувати всі громадські об'єднання. Така класифікація, на нашу думку, має бути закріплена в ЗУ «Про громадські об'єднання». Класифікація повинна відбуватися в напрямі поділу громадських об'єднань за суб'єктним складом на громадську організацію та громадську спілку. Вважаємо, що саме за допомогою такого критерію можна буде внести ясність у систему громадських об'єднань та систематизувати їх.

Єдина класифікація є вкрай необхідною, що ще раз підтверджується на прикладі Реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, Єдиного реєстру громадських формувань та Реєстру громадських об'єднань, котрі функціонують у правовому полі автономно. Насамперед необхідно узгодити термінологію та закріпити в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців єдине узагальнююче поняття «громадське об'єднання», а в Реєстрі громадських об'єднань здійснити їх деталізацію.

3.2. Громадська організація як різновид громадського об'єднання

Цивільно – правове становище громадських організацій та їх видів, зокрема, уже неодноразово піддавалося науковому аналізу, проте їхня багатогранність та діяльність у найрізноманітніших сферах суспільного життя, все знову й знову приводить дослідників до їх вивчення. Слід зауважити, що, починаючи з перших років незалежності нашої держави, фізичним особам гарантувалося право на свободу об'єднань. І саме через заснування громадської організації та участь у ній відбувається реалізація цього особистого немайнового права фізичної особи.

Законодавчо закріплено, що громадська організація є громадським об'єднанням, а з цього випливає, що громадській організації притаманні ознаки останнього та особливості порядку створення і припинення. Крім того, громадські організації володіють членським характером, вони є повсякденними учасниками цивільно – правових відносин, позаяк набувають цивільної правосуб'єктності, володіють майновими та особистими немайновими правами. Ці правові питання розглядалися нами в попередніх розділах у відношенні до громадського об'єднання, а оскільки громадська організація є громадським об'єднанням, то не вважаємо за потрібне ще раз зупинятися на характеристиці цих особливостей стосовно до громадських організацій, адже фактично вони будуть повторюватися. За необхідне вважаємо зробити акцент на тих питаннях, які не висвітлювалися раніше.

У попередніх розділах ми не зосереджували уваги на дефініції громадської організації, тому зробимо це зараз. «Громадською організацією є об'єднання

громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно – культурних, спортивних та інших інтересів», таке визначення було закріплено в ЗУ «Про об'єднання громадян» [123]. Натомість ЗУ «Про громадські об'єднання» запропоновано наступну дефініцію: «Громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи» [118]. У новому легальному визначенні не зазначається того, що громадська організація створюється для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів, оскільки це закріплено у визначенні громадського об'єднання. Слід зауважити, що позитивним у новій дефініції є те, що в ньому визначено засновників та учасників - фізичних осіб, а не громадян. Поняття «фізична особа» є ширшим, ніж «громадянин», а це означає, що засновниками та членами громадської організації вправі бути не тільки громадяни України, але й іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах. Хоча ЗУ «Про об'єднання громадян» право на об'єднання надавалося не тільки громадянам, однак у позиції законодавця спостерігалася певна непослідовність, позаяк у дефініції поняття було визначено тільки громадяни, а далі Законом право на об'єднання надавалося ще й іноземцям та особам без громадянства.

Разом з тим встановлюються й вікові обмеження щодо засновників громадської організації, так, для «дорослої» громадської організації фізична особа повинна досягти 18 років, а щоб бути правосильним стати засновником молодіжної та дитячої громадської організації, – 14 років. У цьому аспекті варто зазначити, що встановлення 14 – річного віку для засновників молодіжної та дитячої громадської організації відповідає цивілістичним засадам щодо надання права фізичним особам, яким виповнилося 14 років, можливості бути засновниками та учасниками юридичних осіб.

Безумовно, що прийняття нового закону завжди супроводжується низкою питань щодо його застосування і ЗУ «Про громадські об'єднання» не є винятком. Так, у багатьох виникало питання, чи потрібно здійснення перереєстрації громадських організацій. На це була дана відповідь у Листі Укрдержреєстру «Щодо

перереєстрації громадської організації» від 04 квітня 2013 року № 926/8-13-8. Зокрема, у ньому йде мова про те, що громадські організації, їх спілки (союзи, асоціації, інші об'єднання громадських організацій) легалізовані на день введення ЗУ «Про громадські об'єднання» в дію шляхом реєстрації або повідомлення про заснування, не потребують відповідно перереєстрації або повторного подання документів для повідомлення. Разом з тим указується, що Статути (положення) громадських організацій, спілок громадських організацій мають бути приведені у відповідність із цим Законом протягом п'яти років з дня введення його в дію, а реєстрація змін до статуту (положення), пов'язаних із введенням його в дію, здійснюється без справляння плати за реєстраційні дії протягом п'яти років з дня введення цього Закону в дію [95]. Між іншим, процес приведення Статутів громадських об'єднань у відповідність до Закону відбувається не надто активно. Це, вважаємо, є наслідком того, що не передбачена відповідальність громадських об'єднань за невиконання цього припису законодавця. Негативний наслідок, що може настати через невиконання правових норм, полягатиме тільки в тому, що громадським об'єднанням, які не привели свої Статути у відповідність до ЗУ «Про громадські об'єднання» протягом п'яти років з дня набрання ним чинності, треба буде заплатити за внесення змін до статуту після закінчення відведених п'яти років. Якщо ж поцікавитися тим, якою буде така сума, то скажемо наперед, що незначною. Оскільки за державну реєстрацію змін (доповнень) до установчих документів суб'єктів підприємницької діяльності справляється плата у розмірі 30 відсотків реєстраційного збору (51 грн.) [150], то для громадських об'єднань вона, мабуть, не буде суттєво більшою. Тому щоб активізувати цей процес, потрібно передбачити суворіші санкції за недотримання вимог законодавства, наприклад, установити, що громадські об'єднання, які не привели свої Статути у відповідність до ЗУ «Про громадські об'єднання» у встановлений період, зобов'язані будуть сплатити штраф.

У цьому аспекті слід додати, що окремі теоретики цивільного права вказують на те, що залишається невирішеною практична проблема, тому що створені до набрання чинності ЗУ «Про громадські об'єднання» приватнокористні громадські організації позбавляються нормативно – правового регулювання. Крім того,

зазначається, що вони мають привести свої статuti у відповідність до ЗУ «Про громадські об'єднання», в результаті чого ці громадські організації повинні або ліквідуватися, або перетворитися на суспільнокорисні [156, с. 111]. З цього приводу зазначимо наступне: на шпальтах наукових видань, позитивно відгукуються про те, що громадські об'єднання тепер вправі здійснювати захист прав та свобод невизначеного кола осіб, однак те, що вони можуть це здійснювати, не впливає на можливість здійснювати захист прав та свобод своїх членів. У наданому законодавцем визначенні відсутня пряма заборона на захист прав та свобод своїх учасників, коло осіб, щодо яких може здійснюватися певний захист, є необмеженим, і включає, в тому числі, учасників громадського об'єднання.

Невирішеним у Законі є питання фінансової підтримки та звітності громадських організацій, оскільки воно не є належним чином врегульовано. Ще в 2007 році Комітет Міністрів Ради Європи в Рекомендації СМ/Rec(2007)14 (п. 58) вказував про необхідність існування чітких та об'єктивних критеріїв для надання будь-якої державної допомоги та підтримки неурядовим організаціям. Так, ст. 23 ЗУ «Про громадські об'єднання» передбачено можливість фінансової підтримки громадських об'єднань зі статусом юридичної особи за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів відповідно до закону. Однак, у Законі не визначено порядку та умов залучення такої фінансової допомоги, критеріїв, на які вказувала Рада Європи не розроблено, не передбачено жодної процедури подання заявок громадським об'єднанням на отримання відповідної допомоги. Це, безумовно, створюватиме можливість для зловживань при прийнятті рішення про надання тої чи іншої підтримки діяльності з боку держави [98].

У цьому зв'язку досить неоднозначною є ситуація щодо надання фінансової допомоги з державного бюджету українському молодіжному аерокосмічному об'єднанню «Сузір'я». Ст. 87 БК України визначено, що з Державного бюджету здійснюються видатки на державну підтримку молодіжних та дитячих громадських організацій на виконання загальнодержавних програм і заходів стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України. Перелік таких програм затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29

червня 2011 року № 778, і серед них заходів, які проводяться українським молодіжним аерокосмічним об'єднанням «Сузір'я», немає. Крім того, п. 201 ч. 1 ст. 87 БК України визначено, що з Державного бюджету здійснюються видатки на фінансову підтримку громадських об'єднань на конкурсних засадах для виконання завдань державної політики. Проте, Порядком проведення конкурсу, затвердженим постановою КМУ від 12. 10. 2011 року № 1049, визначено, що дія цього Порядку не поширюється на надання фінансової підтримки для виконання програм і здійснення заходів аерокосмічного профілю серед дітей та молоді.

Попри це протягом 2007 - 2012 років фінансова підтримка українському молодіжному аерокосмічному об'єднанню «Сузір'я» надавалась без конкурсу в обсязі 2 - 3 млн. гривень щорічно відповідно до законів про Державний бюджет на відповідний рік, у яких такі видатки передбачались окремим рядком або враховувалися додатково відповідно до доручень керівництва Уряду чи пропозицій народних депутатів.

На щастя, внесено зміни до постанов КМУ «Про сприяння діяльності Українського молодіжного аерокосмічного об'єднання «Сузір'я» від 20. 09. 1993 року №753 та «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка» від 12. 10. 2011 р. №1049, які передбачали надання фінансової підтримки з державного бюджету Українському молодіжному аерокосмічному об'єднанню «Сузір'я» без проведення конкурсу. А отже, надання фінансової підтримки Українському молодіжному аерокосмічному об'єднанню «Сузір'я» в подальшому стане можливим лише за результатами конкурсу проектів молодіжних та дитячих громадських організацій, який щорічно проводиться Міністерством молоді та спорту України [19].

Наведений приклад наочно показує, настільки важливим є розроблення прозорого та ефективного механізму надання фінансової допомоги громадським організаціям з державного чи місцевого бюджетів. Тому, вважаємо, що найближчим часом повинні відбутися напрацювання такого механізму. На нашу думку, необхідно визначити умови проведення конкурсу на отримання державної

підтримки, порядок визначення переможців, окрім того, детально повинно бути врегульовано питання звітування про використання отриманих коштів. У Законі лише зазначається, що громадські організації, які отримали додаткове фінансування з державного чи місцевого бюджетів, зобов'язані подавати та оприлюднювати звіти про цільове використання цих коштів. Але незрозумілим залишається, де мають бути оприлюднені такі звіти. Можливо, якщо в організації є офіційний сайт, то на ньому, але якщо немає, то, мабуть у засобах масової інформації, але знову ж таки неясно, у яких саме. Крім того, не закріплено й те у якій формі повинні бути ці звіти та які дані мають у них відображатися.

Одним із найбільш недосліджених є визначення видів громадського об'єднання. Треба сказати, що єдиного підходу щодо переліку видів громадського об'єднання немає. Оскільки все відбувається в певному взаємозв'язку, то така ситуація не є несподіваною, адже у всій системі непідприємницьких товариств, відсутня єдність у даному аспекті. Одне, про що можна зараз з певністю говорити, це те, що видами громадського об'єднання є громадська організація та громадська спілка, проте які конкретно суб'єкти є видами відповідно громадської організації та громадської спілки, знову ж таки неясно. На підставі окресленого вище вважаємо за необхідне дослідити та на основі проведеного аналізу виокремити види громадської організації та громадської спілки. У межах цього пункту проаналізуємо види громадської організації.

Останні наукові дослідження щодо вказаної проблеми здійснили М. В. Менджул, яка стверджує, що сучасна система громадських організацій в Україні має достатньо розгалужену структуру та включає:

- професійні спілки;
- молодіжні та дитячі громадські організації;
- організації роботодавців;
- творчі спілки;
- громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості;

- громадські організації жертв нацистських переслідувань та ін. [85, с. 187]. Схожий перелік наводить й І. М. Кучеренко, але додатково до громадських організацій вона відносить політичні партії та релігійні організації [72, с. 236].

Одне із найновіших досліджень непідприємницьких організацій було проведено В. В. Кочином. У контексті розгляду непідприємницьких організацій він досліджував і правове становище громадських об'єднань. Згідно з підходом автора, до громадських об'єднань належать

- громадські організації;
- громадські спілки;
- політичні партії;
- релігійні організації;

благодійні товариства та фонди [172, с. 145]. Потрібно зазначити, що останнє дослідження становить особливий науковий інтерес, оскільки було проведено в той час, коли вже набув чинності ЗУ «Про громадські об'єднання», а тому в ньому були враховані нещодавні зміни щодо правового становища громадських об'єднань.

Не будемо заперечувати висловлених позицій теоретиків цивільного права, адже кожна із них є правильною, за винятком того, що тепер, наприклад, організації роботодавців є не громадськими організаціями, а громадськими спілками в силу особливостей свого суб'єктного складу.

А тепер спробуємо з'ясувати, які ж об'єднання фізичних осіб є громадськими організаціями. Починати, вважаємо, варто із професійної спілки, тому що професійна спілка визначена як вид громадської організації в основному акті нашого законодавства – Конституції України. У правовій літературі висловлюється позиція, згідно з якою поширення ЗУ «Про громадські об'єднання» на професійні спілки ставиться під сумнів, та все ж ми вже наголошували на тому, що цей Закон має поширюватися на професійні спілки, адже ним визначається, що його дія поширюється на суспільні відносини в сфері реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань, а професійні спілки є громадськими об'єднаннями. Н. Ю. Філатова наголошує на тому, що сукупність ознак, притаманних профспілкам (утворення їх без мети одержання прибутку на підставі індивідуального членства),

свідчить про те, що вони належать до непідприємницьких товариств та є різновидом громадських об'єднань [113, с. 187].

Правове становище професійних спілок визначається ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». Зокрема, цим Законом надається така дефініція професійної спілки – це добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання). Необхідно додати, що визначення неприбутковості більш характерне для податкового права, для цивілістики ж є важливим, що це є непідприємницьке товариство. Між іншим, варто звернути увагу на те, що в цьому визначенні звужено коло осіб які можуть бути учасниками професійної спілки, позаяк ними вправі бути не тільки громадяни, але й іноземці та особи без громадянства, що передбачено п. 2 ст. 6 Закону. Вони не можуть бути засновниками громадської спілки, однак здатні виступати їхніми учасниками. У цьому вбачається деякий зв'язок із визначенням громадської організації, яке надавалося ЗУ «Про об'єднання громадян», і у якому було закріплено, що громадська організація – це об'єднання громадян, проте об'єднуватися могли не тільки громадяни, але й іноземці та особи без громадянства. Вбачається логічним вказувати в такого роду дефініціях не громадян, а фізичних осіб.

Профспілки вже ставали предметом аналізу сучасних цивілістів, зокрема це стосується О. М. Соловйова. У центрі його уваги опинилися питання, пов'язані із особливостями права власності професійних спілок України. Він наводить визначення поняття суб'єктивного права власності профспілок як найбільш необмеженого й повного суб'єктивного речового права, що являє собою юридично забезпечену можливість здійснення специфічним видом непідприємницьких товариств – профспілкою будь - якого поводження у відношенні до свого майна (в тому числі – з володіння, користування і розпорядження таким) за своєю волею і незалежно від волі інших осіб, обмеження якого допускається лише у випадках і порядку, передбачених законом. Дослідник проводить класифікацію професійних спілок на такі, які мають статус юридичної особи й такі в яких такий статус відсутній. У дисертації доводиться, що тільки ті професійні спілки, які набули

статусу юридичної особи, є суб'єктами права власності [152, с. 6 – 7], що, власне, відповідає загальним положенням щодо громадських організацій. Мається на увазі, що тільки ті громадські організації, які набули статусу юридичної особи, можуть бути повноправними власниками, і це стосується також професійних спілок.

Одним з найобговорюваніших питань щодо професійних спілок є питання, пов'язане із моментом отримання статусу юридичної особи. Спеціальним Законом визначається, що профспілка набуває прав юридичної особи з моменту затвердження статуту, однак це не узгоджується із загальноцивілістичними засадами, адже відповідно до п. 4 ст. 87 ЦК України юридична особа вважається створеною з моменту її реєстрації. Тому погоджуємося із науковцями, які висловлюють думку, що до ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» повинні бути внесені зміни в частині необхідності проходження профспілками державної реєстрації відповідно до ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» [113, с. 190].

ЗУ «Про громадські об'єднання» встановлено, що цей нормативно – правовий акт не поширюється на політичні партії. У цьому зв'язку варто погодитися із тим, що політичні партії фактично нічим не відрізняються від громадських організацій і є їхнім різновидом. А тому законодавче визначення «...непоширення ЗУ «Про громадські об'єднання» на політичні партії є непоміркованим та призводить до цілковитої безсистемності у сфері встановлення непідприємницьких товариств» [113, с. 169].

У вільній енциклопедії «Вікіпедія» політична партія визначається як «...особлива громадська організація...» [102]. «Особлива», мабуть, через те, що має певні відмінні риси від громадської організації при створенні та діяльності. Такі особливості визначаються ЗУ «Про політичні партії». Згідно з правовими нормами цього законодавчого документу, більш суворими є вимоги щодо членства, адже ними можуть бути тільки громадяни України, які мають право голосу на виборах. Окрім того, громадянин може бути одночасно членом тільки однієї партії, а також визначаються певні категорії осіб, які не можуть вступати в політичні партії. Ще однією додатковою вимогою щодо утворення політичної партії є те, що рішення про її створення має бути підписано не тільки учасниками, але й підтримано підписами

не менше десяти тисяч громадян України, які, відповідно до Конституції України, мають право голосу на виборах, зібраними не менш, як у двох третинах районів, не менш, як двох третин областей України, міст Києва і Севастополя та не менш, як у двох третинах районів Автономної Республіки Крим. ЗУ «Про політичні партії» закріплена вимога про те, що на установчому з'їзді попри Статут повинна бути затверджена програма політичної партії та обрані керівні й контрольні – ревізійні органи. З приводу затвердження програми політичної партії, то слід сказати, що в сучасній цивілістиці пропонується законодавчо передбачити як обов'язковий установчий документ суспільнокорисних товариств не лише статут, але й документ, що передбачає їх суспільну користь (програми) [81, с. 167]. А оскільки майже всі громадські об'єднання є суспільно корисними, не виключено, що, можливо, у майбутньому вони також будуть затверджувати свої програми.

На відміну від громадських організацій, політичні партії діють виключно з всеукраїнським статусом, але перші також можуть ним володіти. Встановлюється законодавча вимога щодо створення обласних, міських, районних організацій політичної партії, що швидше за все є обов'язком, а не правом політичної партії, оскільки не створення таких організацій тягне за собою настання негативних наслідків для політичної партії у формі анулювання її свідоцтва. Між іншим, організації політичної партії можуть набувати статусу юридичної особи, що однозначно суперечить усталеним концептуальним підходам щодо юридичних осіб [126]. З цього приводу слушним є твердження Л. М. Мандрики, який обґрунтовує свою позицію тим, що одноособовим суб'єктом права власності політичної партії на майно, в т.ч. майно її територіальних організацій, повинна визнаватися політична партія як цілісна, організаційно єдина та майново відокремлена юридична особа, а правове становище територіальних організацій має бути зведено до становища філій та представництв [81, с. 6].

З окресленого вище можна зрозуміти, що політичним партіям притаманна своя специфіка, яка, втім, не є перешкодою для визнання їх громадськими організаціями. Попри наявність певних додаткових вимог до політичних партій, вони мають спільні риси із громадськими організаціями, адже їх засновниками та учасниками можуть бути тільки фізичні особи (громадяни України), учасники політичних партій не мають

права на частку в майні таких організацій у зв'язку з їх виходом зі складу членів, а також з ліквідацією організації в цілому [113, с. 169]. На підставі окресленого вище стверджуємо, що політичні партії є видом громадської організації.

Політичні партії не є єдиними суб'єктами, на яких ЗУ «Про громадські об'єднання» нібито немає поширюватися, до цього кола входять також релігійні організації та саморегульовані організації.

Ні в законодавця, ні серед науковців немає єдиного підходу щодо визначення місця релігійних організацій у системі юридичних осіб. Серед українських учених-правників більш поширеною є думка про те, що релігійні організації є функціональним різновидом непідприємницького товариства [11, 100]. Проте є й прихильники інших точок зору. Наприклад, І. М. Кучеренко відносила релігійні організації до об'єднань громадян [73, с. 256], таку ж думку, з урахуванням діючого законодавства, підтримує В. В. Кочин, відносячи релігійні організації до громадських об'єднань [197, с. 145].

У дефініції поняття громадське об'єднання вказано, що воно створюється для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів. Саме вказівка на «інші інтереси» й означає, що коло цих інтересів не є закритим, а тому може полягати і в здійсненні специфічної мети – сповідувати й поширювати віру або сприяти досягненню цьому [113, 230]. Крім того, релігійній організації притаманні ознаки громадського об'єднання. Тому вважаємо, що релігійні організації, які володіють статусом юридичної особи, та засновниками й учасниками котрих виступають фізичні особи, повинні визнаватися громадськими організаціями.

На рівні доктрини права існує точка зору, відносно до якої саморегульовані організації можуть бути утворені у формі громадської організації [177, с. 373 - 374]. Зокрема, це передбачено такими нормативно – правовими актами : ЗУ «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність» від 12. 01. 2001 року, ЗУ «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» від 17. 06. 2004 року, ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17. 02. 2011 року. Так, першим законодавчим актом визначено, що саморегульованими організаціями оцінювачів є

всеукраїнські громадські організації, що об'єднують фізичних осіб, які визнані оцінювачами в порядку, встановленому Законом, отримали свій статус відповідно до встановлених вимог та здійснюють повноваження з громадського регулювання оціночної діяльності [125]. Другим нормативно – правовим актом закріплено, що всеукраїнській громадській професійній організації, яка об'єднує суб'єктів дорадчої діяльності, може бути надано статус саморегулівної організації [130], а третім встановлено, що статус саморегулівної організації можуть набути неприбуткові об'єднання фізичних та юридичних осіб, що провадять підприємницьку та професійну діяльність [129]. З аналізу нормативних положень можна зробити висновок, що саморегулівні організації дійсно можуть утворюватися у формі громадської організації, та навіть більше, громадським організаціям, які є уже створені, може бути надано статус саморегулівної організації. Це підтверджується на прикладі саморегулівних організацій в сфері архітектурної діяльності. Якщо звернутися до Державного реєстру саморегулівних організацій у сфері архітектурної діяльності, то можна побачити, що саморегулівними організаціями визнаються Всеукраїнська громадська організація «Гільдія проєктувальників у будівництві», громадська організація «Гільдія інженерів технічного нагляду за будівництвом об'єктів архітектури», Всеукраїнська громадська організація «Асоціація експертів будівельної галузі» [30].

Наведене означає, що, справді, саморегулівні організації є громадськими організаціями, якщо звісно, їх суб'єктний склад відповідає цьому.

Однак, у науковій літературі сформувалися дві позиції щодо місця саморегулівних організацій у системі юридичних осіб. Одну із них ми навели вище, інша ж полягає в тому, що саморегулівні організації не є громадськими організаціями, а окремими суспільнокорисними непідприємницькими товариствами нарівні із громадськими об'єднаннями [65, с. 166]. Крім того, в окремих законодавчих актах визначено, що саморегулівні організації можуть створюватися у формі асоціації або у формі інших об'єднань підприємств [165, с. 374]. Але на розгляді цієї точки зору, вважаємо, доцільно зупинитися в рамках наступного пункту, адже мова йтиме про об'єднання юридичних осіб.

Основним аргументом на користь того, що саморегулівні організації не є громадськими, наводиться таке: їм може бути делеговано публічно – владні повноваження, наявність яких, між іншим, не вважається обов’язковою ознакою таких організацій [178, с. 11]. На нашу думку, те, що саморегулівні організації можуть отримувати певні владні повноваження, не є вагомим аргументом на користь того, що вони не можуть визнаватися громадськими організаціями. До цього висновку ми приходимо на підставі того, що певним громадським об’єднанням, як-от: молодіжним та дитячим громадським організаціям також, вправі делегуватися певні владні повноваження, адже ст. 10 ЗУ «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 01. 12. 1998 року встановлено, що органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування можуть делегувати молодіжним та дитячим громадським організаціям повноваження, щодо реалізації програм молодіжних та дитячих громадських організацій [122]. Звісно, правомочності, котрі делегуються саморегулівним організаціям та молодіжним і дитячим громадським організаціям не однакові, проте наявний сам факт делегування. Крім того, ознаки, які притаманні саморегулівним організаціям (утворення для досягнення цілей, не пов’язаних із отриманням прибутку і подальшим його розподілом між членами) [178, с. 10] ще раз підтверджує їх тяжіння до непідприємницьких товариств, а саме громадських об’єднань.

На основі здійсненого синтезу вважаємо, що саморегулівні організації, засновниками та учасниками яких є фізичні особи, мають визнаватися громадськими організаціями. У даному контексті підтримуємо Н. Ю.Філатову, яка пропонує внести зміни до законодавства шляхом виключення з ЗУ «Про громадські об’єднання» положення про непоширення цього Закону на саморегулівні організації та організації, які здійснюють професійне самоврядування, що надасть можливість утворювати їх у формі громадських організацій або громадських спілок [178, с. 12].

Ми зясували, що саморегулівні організації є громадськими організаціями, але тепер виникає питання. Які ж структури відносяться до саморегулівних? Із заданого питання слід проаналізувати наукову позицію В. В. Кочина. Зокрема, до саморегулівних організацій дослідник відносить творчу спілку, Торгово –

промислово палату, біржі та зазначає про перспективу віднесення до них організацій адвокатського самоврядування та кваліфікаційної комісії нотаріату [65, с. 156 - 158]. Слід погодитись із наведеною точкою зору, але застерегти, що до саморегульвних організацій – громадських організацій повинні відноситися тільки ті саморегульвні, членство в яких побудовано на добровільних засадах. На нашу думку, підтримавши позицію, відповідно до якої об'єднання, у яких встановлено обов'язковість членства, є громадськими об'єднаннями, негативно відобразатиметься на принципі свободи об'єднання й цим самим нівелюватиме добровільність членства у всіх громадських об'єднаннях. Вважаємо, що саморегульвними організаціями – громадськими організаціями, мають визнаватися творчі спілки, торгово – промислові палати (які будуть розглянуті у відношенні до громадської спілки) та ті саморегульвні організації, у котрих встановлено добровільність членства. Відповідно до саморегульвних організацій – громадських організацій не відносяться організації адвокатського самоврядування та кваліфікаційна комісія нотаріату.

Оскільки науковці ще радянського періоду відзначали ознаки творчих спілок, зокрема специфіку їхніх членів та спеціальну сферу діяльності, що вирізняють творчі спілки від інших видів об'єднань громадян і водночас об'єднують в одну групу, проте вважали їх самостійним видом громадських організацій [84, с. 58], вважаємо за потрібне зупинитися на основних положеннях щодо них.

Творча спілка - добровільне об'єднання професійних творчих працівників відповідного фахового напрямку в галузі культури та мистецтва, яке має фіксоване членство і діє на підставі статуту. Правовий статус названих спілок регулюється ЗУ «Про професійних творчих працівників та творчі спілки». Творча спілка діє на засадах добровільного об'єднання її членів, які належать до одного фахового напрямку культури та мистецтва (музики, архітектури, дизайну, журналістики, кінематографії, композиторів, майстрів народного мистецтва, письменників, театральних діячів, фотохудожників, художників, кобзарів, рекламистів), самоврядування, взаємодопомоги й співробітництва, невтручання у творчий процес, вільного вибору форм і методів творчої діяльності, визнання авторських прав. У кожному фаховому напрямі може бути створено одне або більше добровільних

творчих об'єднань. Творчі спілки можуть мати всеукраїнський та регіональний (місцевий) статус. До всеукраїнських спілок належать ті, діяльність яких поширюється на територію всієї України, і котрі мають місцеві творчі осередки в більшості її областей. До регіональних (місцевих) творчих спілок належать спілки, діяльність яких поширюється на територію відповідної адміністративно - територіальної одиниці чи регіону.

Діяльність творчої спілки припиняється згідно з рішенням її загальних зборів (з'їзду, конференції), або на підставі рішення суду в разі порушення законодавства. У випадку ліквідації спілки майно, яке їй належало на праві власності, передається організації - правонаступнику, а коли вона відсутня – реалізується в установленому законом порядку. Кошти, отримані від реалізації майна, можуть бути використані лише на цілі, пов'язані з розвитком відповідної галузі культури та мистецтва [186, с. 123–124].

До громадських організацій також відносяться благодійні товариства. ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05. 07. 2012 року визначається, що благодійна організація може бути створена як благодійне товариство, благодійна установа та благодійний фонд. Видом громадської організації є благодійне товариство, яке «створене не менш як двома засновниками та діє на підставі статуту» [115], тобто благодійне товариство діє на засадах членства, а тому воно є громадською організацією. Благодійна установа та благодійний фонд не можуть визнаватися громадськими організаціями в силу того, що всі громадські об'єднання є членськими. Але в перспективі можна говорити про те, що й вони можуть бути громадськими об'єднаннями, адже Фундаментальними принципами щодо статусу неурядових організацій у Європі від 05 липня 2002 року закріплено, що неурядові організації, звичайно, але не обов'язково є членськими організаціями [179].

Видом громадської організації є саме благодійне товариство, адже воно створюється на засадах членства. Н. Ю. Філатова наголошує на тому, що було б логічним застосування організаційно – правових форм громадської організації та громадської спілки до благодійних організацій, котрі утворюються на підставі членства та є товариствами, а на рівні Закону про благодійну діяльність

урегулювання особливостей створення, діяльності та припинення благодійних організацій які утворюються у формі установи [113, с. 217], з чим варто погодитися.

Оскільки відсутній сталий концептуальний підхід щодо благодійних організацій, то цілком закономірно, що вони стають предметом наукового дослідження. Так, їх здійснювали В. О. Чепурнов та Н. Ю. Літвіна. Зокрема, перший теоретик цивільного права в дисертаційному дослідженні пропонує наступне визначення: «Благодійне товариство – це благодійна юридична особа, створена шляхом об'єднання осіб, що мають право участі в цій організації (яка не має на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками) з метою здійснення благодійної діяльності» [190, с. 5]. А Н. Ю. Літвіна наводить наступні ознаки членської благодійної організації : наявність членства; засновники – тільки фізичні особи; обов'язковість сплати вступних і членських внесків; виключно грошова форма для вступних і членських внесків; добровільний вступ у члени організації і вихід із неї; відсутність майнових прав у членів на майно (тобто внески), передане ними в членську благодійну організацію; особиста участь в управлінні благодійною організацією [76, с. 5]. Наведені ознаки в запропонованому визначенні В. О. Чепурнова та ознаки, які виокремлює Н. Ю. Літвіна, ще раз свідчать, що благодійні товариства є громадськими організаціями.

У сьогоденних умовах особливого поширення набула волонтерська діяльність, яка здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги. Предметом нашого зацікавлення є саме волонтерські організації. У ЗУ «Про волонтерську діяльність» від 19. 04. 2011 року надається таке визначення волонтерської організації – це юридична особа, яка здійснює свою діяльність без мети одержання прибутку і отримала статус волонтерської згідно з вимогами цього Закону [117]. Вважаємо, що волонтерська організація є громадською організацією. Це ж саме підтверджується Міністерством соціальної політики України [195]. Крім того, про те, що волонтерські організації є громадськими організаціями, свідчить Реєстр громадських об'єднань та їх найменування: громадська організація «Волонтерська спільнота «Разом

переможемо», Громадська організація «Волонтерська група «Тетіїв», Громадська організація «Всеукраїнська громадська волонтерська організація «Єдність та сила».

Разом з тим, види громадських організацій не вичерпуються вище переліченими. Значну їх кількість становлять безпосередньо громадські організації, які діють із різною спрямованістю, це дитячі, молодіжні, жіночі, правозахисні, охорони природи, освітньо – виховні тощо.

У ЗУ «Про громадські об'єднання» згадуються молодіжні та дитячі громадські організації, засновниками яких можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, ще перебувають на території України на законних підставах та досягли 14 – річного віку. Вимоги щодо членів молодіжної та дитячої громадської організації визначаються ЗУ «Про молодіжні та дитячі громадські організації». Згідно з нормами цього Закону індивідуальними членами молодіжних громадських організацій можуть бути особи віком від 14 до 35 років, індивідуальними членами дитячих громадських організацій - особи віком від 6 до 18 років. Вступ неповнолітніх віком до 10 років до дитячих громадських організацій здійснюється за письмовою згодою батьків, усиновителів, опікунів або піклувальників. Особи старшого віку можуть бути членами молодіжних та дитячих громадських організацій за умови, якщо їх кількість у цих організаціях не перевищує 10 відсотків загальної кількості членів; у складі виборних органів молодіжних та дитячих громадських організацій кількість осіб старшого віку не може перевищувати третину членів виборних органів [12]. Загалом же правові питання щодо віку членства в молодіжних та дитячих громадських організаціях є єдиними відмінностями порівняно із громадськими організаціями.

Відповідно до правових норм ЗУ «Про захист прав споживачів» споживачі мають право об'єднуватися в громадські організації споживачів з метою захисту своїх законних прав та інтересів. У Законі закріплено, що об'єднання споживачів провадять свою діяльність відповідно до ЗУ «Про об'єднання громадян», однак цей Закон втратив чинність, а тому такими приписами порушується законодавство, що, на жаль, є непоодиноким випадком, та все ж не змінює того, що вони є громадськими організаціями.

Непідприємницькі фізкультурно – спортивні організації також є громадськими організаціями. Їх правовий статус визначається ЗУ «Про фізичну культуру та спорт» від 24. 12. 1993 року. У ст. 1 цього Закону закріплено, що громадська організація фізкультурно - спортивної спрямованості - об'єднання громадян, яке створюється з метою задоволення потреб його членів у сфері фізичної культури і спорту [133]. Здійснювалися дослідження щодо організацій фізкультурно – спортивної спрямованості і в сучасній доктрині цивільного права. Так, М. А. Тіхонова в дисертації надає авторське поняття «непідприємницької фізкультурно-спортивної організації» як непідприємницької організації, що створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, яка має майно, може ним відповідати за своїми зобов'язаннями, від свого імені набуває майнові права та юридичні обов'язки, діє в сфері фізичної культури та спорту, не має на меті одержання прибутку і не розподіляє отриманий дохід між засновниками (членами, учасниками) організації, спрямована на задоволення та захист законних спортивних та інших спільних інтересів своїх членів (учасників, засновників), на розвиток фізичної культури та спорту, залучення до регулярних занять фізичною культурою і спортом населення України та розповсюдження різноманітних видів спорту зі створенням або без створення юридичної особи.

Дослідниця пропонує коло ознак, що розкривають юридичну сутність непідприємницької фізкультурно-спортивної організації: 1) засновники не мають права отримувати та розподіляти отриманий дохід між собою; 2) непідприємницька фізкультурно-спортивна організація має непідприємницьку мету, що визначена завчасно волею засновників та спрямована забезпечувати суспільні інтереси та інтереси окремих приватних осіб у сфері фізичної культури та спорту. Мета діяльності непідприємницької фізкультурно-спортивної організації є загальною для визначеного кола осіб, їх вільним волевиявленням, яке виражене в їх установчих документах. Вони можуть мати певні податкові пільги; 3) у непідприємницької фізкультурно - спортивної організації відсутні внутрішні інвестори - особи, які в обмін на вкладене майно в організації отримують права вимоги до юридичної особи, пропорційні вкладенням, які дозволяють здійснювати управління організацією; 4) до особливостей правового становища та індивідуалізуючих ознак непідприємницької

фізкультурно-спортивної організації, які мають статус юридичної особи, відносяться і особливості порядку їх створення, реєстрації, реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) та (або) ліквідації, та пов'язані з цим такі ознаки, як найменування, місцезнаходження; 5) також до особливостей правового становища та індивідуалізуючих ознак відносяться функції та завдання непідприємницької фізкультурно-спортивної організації [170, с. 3 - 5].

М. О. Ткалич здійснює класифікацію організаційно - правових форм спортивних клубів. На його думку, усі спортивні клуби організовані у вигляді підприємницьких товариств, а саме – господарських товариств та непідприємницьких товариств - громадських організацій [171, с. 7].

У цьому пункті можна наводити майже безкінечне число громадських організацій, особливо якщо характеризувати громадські організації за спрямованістю. Крім наведених вище, до громадських організацій також відносяться різноманітні організації науковців, адвокатів, нотаріусів, жіночі об'єднання і т.д. Проте на бачимо нагальної потреби характеризувати кожен громадську організацію. Вважаємо, що громадськими організаціями повинні визнаватися ті, котрі володіють ознаками громадського об'єднання, а саме: особлива мета - здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, неприбутковий і членський характер, спеціальна правоздатність та самоуправління, члени громадської організації не мають права на частку майна такого об'єднання, члени громадської організації не несуть відповідальності за його зобов'язаннями. Безперечно, що засновниками та учасниками таких об'єднань повинні бути тільки фізичні особи. Попри специфіку деяких видів громадських організацій вважаємо, що вони є видами громадської організації, адже наділені вищеперерахованими ознаками.

На підставі аналізу чинного законодавства та наукових поглядів вважаємо, що видами громадської організації є:

- професійні спілки;
- політичні партії;
- релігійні організації;

- саморегульвні організації (творчі спілки та інші, які утворюються на добровільних засадах);
- благодійні товариства;
- волонтерські організації;
- молодіжні та дитячі громадські організації;
- громадські організації споживачів;
- фізкультурно – спортивні організації;
- організації науковців, адвокатів, нотаріусів;
- жіночі об'єднання та ін.

Ці види, на нашу думку, повинні бути відображені в Реєстрі громадських об'єднань.

У висновку слід зазначити, що на сьогодні спостерігається негативна тенденція, за якої продовжує використовуватися застаріла термінологія та ссилка на нормативно – правові акти, котрі вже втратили чинність, що повинно бути усунено. Між іншим, додаткового врегулювання потребує й механізм надання державної допомоги громадським організаціям та звітування за використану матеріальну допомогу. Разом з тим, попри певні недоліки ЗУ «Про громадські об'єднання» варто відзначити й позитивні моменти, зокрема, вживання терміну не «громадянин», а «фізична особа», та те, що Законом закріплюється здійснення громадською організацією захисту прав та свобод невизначеного кола осіб, що, втім, не суперечить провадженню аналогічних дій щодо учасників такої організації. Наприкінці додамо, що вищенаведене стосується не тільки громадської організації, але й громадської спілки.

3.3. Громадська спілка як різновид громадського об'єднання

Одним із нововведень ЗУ «Про громадські об'єднання» є впровадження в національне законодавство незнані дотепер юридичної конструкції громадської спілки, особливістю якої є те, що засновниками та членами такого об'єднання можуть бути юридичні особи приватного права. У цьому аспекті варто погодитися із І. В. Спасибо – Фатєєвою на рахунок того, що «надання можливості юридичним

особам приватного права засновувати громадські об'єднання є новацією вітчизняного законодавства, на яку давно очікувало суспільство» [113, с. 154].

Крім того, у вітчизняній цивілістичній доктрині вже висловлювалися пропозиції щодо потреби в наданні юридичним особам можливості виступати засновниками та учасниками громадських об'єднань. Та й взагалі, у правовій літературі зазначається, що юридичні особи могли бути учасниками громадських організацій і раніше. Так, Законом України «Про об'єднання громадян» передбачався інститут колективного членства, під яким розумілася участь колективних суб'єктів, тобто юридичних осіб. Це можна побачити на прикладі Союзу адвокатів, який допускав можливість участі в цій громадській організації колегіальних членів – юридичних осіб [73, с. 278].

Треба сказати, що інститут об'єднання юридичних осіб у вітчизняній науковій думці є майже не досліджений. Єдиною роботою з цього приводу є дисертація І. В. Бейцун «Об'єднання юридичних осіб у цивільному праві : порівняльно – правовий аналіз». Проаналізувавши її можна побачити, що в основному, наукового аналізу, в цій роботі зазнають саме об'єднання підприємницьких юридичних осіб. Хоча і не залишились поза увагою непідприємницькі об'єднання юридичних осіб, зокрема, авторкою сформульовано поняття непідприємницького об'єднання юридичних осіб (асоціації), як «непідприємницького товариства, створеного юридичними особами з метою координації та сприяння діяльності учасників». Також, нею висловлюється думка про те, що непідприємницьке об'єднання юридичних осіб (асоціація) є окремим видом непідприємницького приватнокорисного товариства, виходячи з мети та характеру членства в об'єднанні [6, с. 5,6]. Погоджуємося із тим, що мета діяльності є спорідненою із метою діяльності громадських об'єднань, адже не містить у собі елементів майнової зацікавленості. Проте, не можемо схвально відгукнутися на те, що непідприємницьке об'єднання юридичних осіб (асоціація) є окремим видом непідприємницького приватнокорисного товариства, оскільки, наприклад, громадська спілка як об'єднання юридичних осіб приватного права, є видом громадського об'єднання. Тому, вважаємо, що у зв'язку із тим, що дослідження

проводилось тоді, коли не було законопроекту «Про громадські об'єднання» і питання можливості юридичних осіб бути засновниками та учасниками громадських об'єднань активно не розглядалося, проведених наукових пошуків недостатньо та існує потреба в здійсненні додаткових досліджень.

Як завжди, при створенні чогось нового, внесенні змін є ті, хто це підтримує, та ті, хто проти таких нововведень. Це загальновідома істина, так, ще римський драматург Теренцій Публій Арф говорив: «Скільки людей, стільки й думок». Тому цілком закономірно, що є дослідники, які позитивно ставляться до можливості юридичних осіб бути засновниками та учасниками громадських об'єднань, а також є й ті науковці, котрі не погоджуються з такою їх здатністю.

Ще до прийняття ЗУ «Про громадські об'єднання» М. М. Слюсаревський наголошував на тому, що позиція щодо обмеження права юридичних осіб виступати учасниками громадських організацій є хибною та потребує змін. Автор апелює до того, що за своєю суттю право виступати засновником та бути учасником юридичної особи притаманне не тільки фізичним особам, і якщо навіть така їх здатність заперечується, то доводи про це не мають під собою належного і достатнього обґрунтування. Дослідник звертає увагу на те, що з перших років незалежності юридичні особи не обмежувалися в праві бути засновниками та учасниками підприємницьких товариств, а тому незрозумілим є підхід, згідно з яким юридичним особам забороняється участь в громадських організаціях та вони не можуть бути їх засновниками [150, с. 8].

Про потребу в наданні права юридичним особам бути членами та створювати громадські організації наголошувала і М. В. Менджул у дисертації «Громадські організації як суб'єкти цивільного права» [84, с. 52].

Такі думки висловлювалися ще до того, як юридичним особам було надано право виступати засновниками та учасниками одного із видів громадського об'єднання - громадської спілки. Важливим є те, що законодавець дослухався до пропозицій науковців з приводу аналізованої тематики. Та й чималу роль тут відіграла обставина, відповідно до якої новий Закон про об'єднання мав відповідати європейським стандартам щодо неурядових організацій, а Рекомендаціями Комітету

Міністрів Ради Європи державам – членам стосовно статусу неурядових організацій у Європі № CM/Res(2007)14 та Фундаментальними принципами щодо статусу неурядових організацій у Європі від 05 липня 2002 року передбачається, що «будь – яка особа, юридична або фізична, вітчизняна чи іноземна, або група таких осіб, не повинна обмежуватися у створенні такої організації» [138, 179].

Варто зазначити наступне: наша держава прагне до встановлення в межах національної території правового поля, яке відповідає європейським стандартам, а в більшості країн ЄС юридичним особам надається право бути засновниками та учасниками неурядових організацій. Виняток становлять лише Словаччина та Чехія, де юридичні особи наділені можливістю вступати в неурядові організації, проте не можуть бути їх засновниками. Ще жорсткішим є законодавство Словенії, котре позбавляє юридичних осіб можливості бути як засновниками, так і членами неурядових організацій.

На підставі окресленого вище можна стверджувати, що надання права юридичним особам приватного права бути засновниками та учасниками громадських об'єднань є позитивним явищем та відповідає сучасним європейським тенденціям.

Та все ж, як зазначалося раніше, вислів «Скільки людей, стільки й думок» спрацьовує тут беззаперечно. Так, А. М. Пономарьов звертає увагу на те, що тільки фізичні особи мають бути учасниками та засновниками громадських організацій [107, с. 50].

Проаналізувавши думки з цього приводу, приходимо до висновку, що основною підставою, на основі якої дослідники стверджують, що юридичні особи не можуть бути засновниками та учасниками громадських об'єднань, є невідповідність цього положення ЗУ «Про громадські об'єднання» Конституції України.

Погоджуємося, що юридична норма Конституції України, яка передбачає право на свободу об'єднання, Розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» не передбачає такої здатності для юридичних осіб. Та й з назви розділу зрозуміло, що про юридичних осіб мова не йде. У розрізі даного питання варто звернутися до Основного акта цивільного законодавства. Так, п. 1 ст. 94 ЦК

України визначається, що юридична особа має особисті немайнові права, які можуть їй належати. Не бачимо вагомих підстав для ствердження, що право на свободу об'єднання не може належати юридичним особам. Безперечно, що такий законодавчий підхід іде в розріз з Конституцією України, проте вважаємо, що правові положення Розділу II варто тлумачити в широкому розумінні, адже право на свободу об'єднання юридичних осіб приватного права реалізується фізичними особами. Крім того, на сьогоднішній день на шпальтах наукових видань активно обговорюється необхідність проведення конституційної реформи [191, 198], у зв'язку з цим висловлюємо сподівання, що в новій Конституції нашої держави буде закріплено право юридичних осіб на свободу об'єднання та усунено розходження в юридичній термінології.

На вищенаведеному наголошує й Н. П. Гаєва. Науковець указує на те, що Основний Закон України не закладає конституційно – правової основи для наділення юридичних осіб приватного права правом на свободу об'єднання. Дослідниця вважає, що це стало б можливим, якби в Конституції України було закріплено положення про поширення основних прав та свобод людини і громадянина на юридичних осіб, у протилежному випадку має місце явне протиріччя між Конституцією України та новацією ЗУ «Про громадські об'єднання» [20, с. 91 - 92].

Варто зазначити, що у висновку Головного експертного управління Верховної Ради України від 31. 01. 2011 року закріплено, що за загальним правилом законодавчої техніки юридичні терміни не повинні використовуватися в законі в іншому значенні, ніж вони використовуються в Конституції України [15]. Проте, на це можна відповісти наступне: правові відносини постійно зазнають якісних змін, відбувається вдосконалення чинного законодавства та напрацювання нового правового поля в напрямку найкращих європейських традицій, а зважаючи на те, що Основний акт був прийнятий ще в 1996 році, не завжди являється можливим дотримання усіх правил законодавчої техніки. Звісно, ми ні в якому разі не хочемо сказати, що правилами законодавчої техніки можна легковажити, однак інколи може допускатися певне відступлення від них.

А от Т. В. Соїфер, даючи відповідь на питання «Чи допустимим є розширене тлумачення і чи можуть юридичні особи володіти відповідними конституційними правами в цілому чи деякими з них?», також констатує, що однозначного підходу в юридичній науці з цього приводу нема. Так, одні автори вважають, що всі конституційні права й свободи в юридичної особи відсутні, оскільки вони належать виключно фізичним особам. А інша група авторів вважає, що деякі права можуть належати юридичним особам, якщо їхня сутність допускає таку можливість, що, власне, підтверджується положеннями чинного ЦК України.

Цікавим є той факт, що надання можливості юридичним особам приватного права виступати засновниками та учасниками громадських об'єднань не зустріла й однозначної підтримки у Верховній Раді України. Проект Закону, котрий був внесений до законодавчого органу в першій його редакції, називався ЗУ «Про громадські організації», і в ст. 8 цього проекту зазначалося, що юридичні особи можуть бути засновниками громадських організацій. Причому не тільки юридичні особи приватного права, а всі юридичні особи, у тому числі органи державної влади та місцевого самоврядування, а це, як констатується експертами у Висновку на проект ЗУ «Про громадські організації», є неправильним [120].

Комітетом Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування у висновку від 30. 03. 2011 року заперечується право юридичних осіб бути засновниками громадських організацій, позаяк це не узгоджується з Конституцією України [198]. Ще раз повторимося: так, відповідно до ст. 36 Конституції України саме громадяни мають право створювати організації для здійснення захисту своїх прав і свобод, задоволення політичних, економічних, соціальних та культурних потреб, але таку потребу мають не тільки фізичні, а й юридичні особи. На цьому, зокрема, наголошує й І. М. Кучеренко [73, с. 278].

У зв'язку з усім вищенаведеним притримуємося думки, що надання юридичним особам можливості виступати засновниками та учасниками громадських об'єднань є правильним та служитиме для кращої реалізації ними мети діяльності.

Та все ж ,які б не висловлювалися думки з приводу доречності чи недоречності надання юридичним особам таких можливостей, маємо справу із якісно новим

учасником цивільно – правових відносин. А оскільки правове становище таких суб'єктів є практично невивченим, необхідно дослідити правову природу громадської спілки та визначити, якими особливостями наділена громадська спілка порівняно з іншим, законодавчо передбаченим видом громадського об'єднання - громадською організацією. Потрібно проаналізувати й те, які конкретно об'єднання юридичних осіб вправі визнаватися громадськими спілками.

Дослідження варто почати із легального визначення громадської спілки, котре надається ЗУ «Про громадські об'єднання». Відповідно до п. 4 ст. 1 цього Закону, «громадська спілка – це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи» [118]. Із законодавчої дефініції громадської спілки можна вивести суб'єктний склад. Відповідно засновниками та учасниками можуть бути юридичні особи приватного права, а фізичним особам надана можливість бути тільки учасниками громадської спілки. Крім того, не здійснюється поділу юридичних осіб – засновників та учасників громадської спілки на підприємницькі та непідприємницькі, а отже, їх засновниками та учасниками можуть бути як перші, так і другі. Детальніше вникнути в особливості засновницького складу громадської спілки можна, звернувшись до Реєстру громадських об'єднань. Проаналізувавши дані цього Реєстру, можна говорити про те, що найпоширенішим суб'єктом, який на даному етапі виступає засновником громадської спілки, є товариство з обмеженою відповідальністю, але взагалі коло засновників є дуже різноманітним. Вищезазначене підтверджується тим, що серед засновників громадської спілки зустрічаються акціонерні товариства, корпорації, приватні підприємства, адвокатські об'єднання, благодійні організації, громадські організації, громадські спілки, професійні спілки, іноземні юридичні особи та коло їх є необмеженим [137].

Разом з тим, не всі юридичні особи можуть бути засновниками громадських спілок. ЗУ «Про громадські об'єднання» передбачається категорія осіб, яким забороняється бути засновниками громадської спілки. Зокрема, до них відносяться: політичні партії; юридичні особи, щодо яких прийнято рішення про їх припинення

або які перебувають у процесі припинення; юридичні особи, єдиним засновником яких є одна і та ж особа; юридичні особи, якщо її засновник або власник істотної участі внесені до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності, чи щодо яких застосовано міжнародні санкції.

Варто наголосити й на тому, що засновниками громадської спілки не можуть виступати юридичні особи публічного права, адже в Законі зазначено, що ними можуть бути тільки юридичні особи приватного права. Це пов'язано із тим, що в інституті об'єднання природньо закладено свободу вибору та добровільність, а юридичні особи публічного права створюються в розпорядчому порядку, тобто свобода вибору та добровільність у такого виду юридичних осіб відсутня.

Щоб краще зрозуміти правову природу громадської спілки, необхідно проаналізувати правові норми щодо громадських спілок, які закріплені в ЗУ «Про громадські об'єднання». Законом визначається, що юридична особа бере участь в утворенні громадської спілки через свого керівника або іншого уповноваженого представника, який діє на підставі довіреності для вчинення дій щодо утворення громадської спілки. Під час здійснення реєстраційних дій до переліку необхідних документів, які подає громадська організація, громадська спілка додатково подає документи, що містять відомості щодо структури власності засновників. А якщо засновниками громадської спілки є іноземна юридична особа, подається ще й легалізований у встановленому порядку документ про підтвердження реєстрації іноземної юридичної особи в країні її місця знаходження.

Законом не виокремлюються конкретні права та обов'язки щодо громадських спілок, вони є загальними для всіх громадських об'єднань. Громадські спілки, як і громадські організації, які набули статусу юридичної особи, можуть бути учасниками цивільно – правових відносин, набувати майнові й немайнові права, займатися підприємницькою діяльністю тощо. Тільки в п. 2 ст. 24 Закону закріплено, що окремі функції щодо управління майном громадського об'єднання можуть передаватися громадським спілкам, які утворені громадськими об'єднаннями, що передають їм такі правомочності [118].

Такими є особливості правового статусу громадських спілок, встановлені в ЗУ «Про громадські об'єднання». Нами не зачіпалися загальні положення щодо створення, здійснення окремих реєстраційних дій, провадження ними своєї діяльності, у т.ч. й підприємницької, оскільки вони нічим не відрізняються від загальних положень щодо усіх громадських об'єднань.

Отже, вищенаведене ще раз підтверджує думку, яка побутує в наукових колах - основною відмінністю громадської спілки від громадської організації є суб'єктний склад. Звісно, до громадських спілок висуваються певні додаткові вимоги в процесі їх реєстрації та провадження діяльності, однак в основному вони пов'язані знову ж таки із суб'єктним складом, тому виокремлювати їх як окремі відмінності недоцільно.

Свідченням того, що надання можливості юридичним особам приватного права виступати засновниками та учасниками громадських об'єднань є об'єктивною вимогою цього часу, є те, що з моменту набрання чинності Законом України «Про громадські об'єднання» в Реєстрі громадських об'єднань зареєстровано приблизно 500 громадських спілок [137].

Вважаємо за необхідне вже вкотре звернутися до даних Реєстру громадських об'єднань у частині аналізу інформації, яка стосується громадських спілок. Можна стверджувати, що все – таки більша частина громадських спілок при створенні приймає рішення здійснювати свою діяльність зі статусом юридичної особи, адже це надає більший спектр можливостей. Відповідно набувши статусу юридичної особи, вони можуть займатися підприємницькою діяльністю. Та попри надання їм цієї можливості, вони не надто активно її використовують, оскільки, як зазначено в Реєстрі, більшість громадських спілок не бажають здійснювати підприємницької діяльності. Та все-таки є громадські спілки, котрі бажають займатися підприємницькою діяльністю. Наприклад, громадська спілка «Асоціація нафтопереробних підприємств України» може провадити таку діяльність, як-от: діяльністю посередників у торгівлі паливом, рудами, металами та промисловими хімічними речовинами; надавати в оренду машини, устаткування, товари; займатися оптовою торгівлею твердим, рідким, газоподібним паливом; здійснювати

міжнародну діяльність [31]. Також непоодинокими є громадські спілки, які мають відокремлені підрозділи [137].

Важливими питаннями, на які потрібно дати відповідь, є такі: «Що саме має визнаватися громадською спілкою?», «Чи усі об'єднання, засновниками яких виступають юридичні особи, будуть визнаватися громадськими спілками?» Адже, наприклад, в організаціях роботодавців, асоціаціях кредитних спілок, об'єднаннях страховиків засновниками та учасниками також є юридичні особи. На нашу думку, це можна дізнатися, звернувшись до загальних правових положень, котрі визначають основні засади їх діяльності.

Одними з найбільш поширених громадських об'єднань є організації роботодавців та об'єднання організацій роботодавців, які, на нашу думку, є видами громадської спілки. Згідно з нормами ЗУ «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності», організація роботодавців – це «...неприбуткова, громадська організація, яка об'єднує роботодавців», а об'єднання організацій роботодавців – це «... неприбуткова громадська організація, яка об'єднує організації роботодавців, їх об'єднання». Погоджуємося із тим, що ці об'єднання є неприбутковими, але не згодні, що вони є громадськими організаціями, оскільки за своїм суб'єктним складом вони такими бути вже не можуть. Водночас потрібно додати наступне: членами організацій роботодавців відповідно до Закону можуть бути тільки роботодавці. У розумінні Закону роботодавцями є юридичні особи та фізичні особи - підприємці. Тож, якщо об'єднуються юридичні особи, то з приводу того, що це громадська спілка, питань не виникає, але якщо об'єднується фізичні особи - підприємці між собою або з юридичними особами, то як бути тоді? Якщо об'єднуються фізичні особи – підприємці, тоді це буде громадська організація, але якщо склад засновників змішаний? Найбільш оптимальним варіантом, гадаємо, буде надання права фізичним особам – підприємцям бути тільки учасниками громадських спілок. Метою діяльності організацій роботодавців виступає представництво, захист прав та законних інтересів роботодавців в економічній, соціальній, трудовій та інших сферах [124], яка відповідає загальній меті діяльності громадських об'єднань. Окрім того, громадською спілкою є й

об'єднання профспілок, які утворюються з метою виконання статутних завдань профспілки, якими є здійснення представництва та захисту трудових, соціально – економічних прав та інтересів членів профспілки [128].

Громадськими спілками вправі визнаватися й деякі саморегулівні організації, засновниками яких є юридичні особи приватного права. Одними із таких є торгово – промислові палати. Треба зазначити, що громадськими спілками є торгово – промислові палати, які створені в добровільному порядку, а відтак Торгово – промислова палата, яка створюється в розпорядчому порядку Указом Президента України, не буде визнаватися громадською спілкою. У юридичній літературі наводяться наступні особливості торгово-промислових палат як неприбуткових організацій: 1) торгово-промислова палата є недержавною організацією; 2) самоврядною організацією, що об'єднує юридичних осіб, які створені і діють відповідно до законодавства України, та громадян України, зареєстрованих як підприємці, а також їх об'єднання; 3) є неприбутковою організацією, однак вона може займатися підприємницькою діяльністю лише у тому обсязі, в якому це необхідно для виконання її статутних завдань, а одержаний прибуток не розподіляється між членами торгово-промислової палати, а спрямовується на виконання її статутних завдань. 4) є юридичною особою і тому торгово-промислова палата відповідає за своїми зобов'язаннями всіма коштами та майном, що належать їй. 5) Торгово-промислові палати не відповідають за зобов'язаннями своїх членів, так само як члени торгово-промислової палати не відповідають за її зобов'язаннями. Власне, такі ознаки наводяться й в ЗУ «Про торгово – промислові палати» від 02. 12. 1997 року [31, с. 13]. Вищенаведені ознаки свідчать про правильність віднесення таких саморегулівних організацій, як торгово – промислових палат до громадських спілок.

Відповідно до ЗУ «Про страхування» страховики можуть утворювати спілки, асоціації та інші об'єднання для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм [132]. Ще одним видом громадської спілки є асоціації кредитних спілок, які створюються з метою координації діяльності кредитних спілок, надання взаємодопомоги та захисту спільних інтересів [121].

Вищезазначені суб'єкти є громадськими об'єднаннями, позаяк не ставлять перед собою як основну ціль отримання прибутку. Специфіка цих громадських спілок полягає в тому, що до їх засновників висуваються певні якісні вимоги, так, засновниками організацій роботодавців є роботодавці, а об'єднань організацій роботодавців самі організації роботодавців, засновниками об'єднань професійних спілок є професійні спілки, об'єднань страховиків – страховики, асоціацій кредитних спілок – кредитні спілки. Тобто засновниками в цьому випадку можуть бути не всі юридичні особи приватного права, а саме ті, які володіють певним статусом. Та разом з тим, є й такі громадські спілки, засновниками яких, як уже велася мова раніше, можуть бути будь – які юридичні особи приватного права. Основним, що об'єднує ці утворення, є мета діяльності, адже практично всі вони спрямовують свою діяльність на захист прав та інтересів, представництво, співпрацю в певних визначених сферах тощо.

Визначаючи, чи можуть об'єднання підприємств за ГК України визнаватися громадськими спілками, варто дати негативну відповідь. Хоча вони утворюються з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань, тобто мета не наповнена майновим субстратом. Проте, оскільки ГК України встановлює право кожного члена об'єднання одержати частину прибутку від діяльності, а в разі ліквідації об'єднання – взяти участь у розділі майна, яке залишається після задоволення вимог кредиторів, то у зв'язку із цим об'єднання підприємств не може бути видом громадської спілки. Це пов'язано з тим, що за загальним правилом, в учасників такого різновиду громадського об'єднання відсутній майновий зв'язок із самою юридичною особою.

Та попри мету діяльності громадські спілки повинні володіти загальними ознаками громадського об'єднання. Серед них виокремлюємо: особливу мету - здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, неприбутковий і членський характер, спеціальну правоздатність та самоуправління, члени громадської спілки не мають права на частку майна такого об'єднання, члени громадської спілки не несуть відповідальності за його зобов'язаннями [49, с. 70].

На підставі проведеного аналізу можемо стверджувати, що громадськими спілками є організації роботодавців, об'єднання організацій роботодавців, об'єднання профспілок, об'єднання страховиків, асоціації кредитних спілок та ті об'єднання, до засновників яких не висуваються спеціальних вимог, тобто ними можуть бути будь – які юридичні особи приватного права. Крім того, варто наголосити, що це не є виключним переліком видів громадської спілки .

Видається логічним окремо зупинитися на питанні цивільно – правової відповідальності засновників та учасників громадських спілок, що пов'язано з специфікою їх суб'єктного складу. За загальним правилом засновники та учасники громадського об'єднання не несуть відповідальності за його зобов'язаннями і відповідно громадське об'єднання не несе відповідальності за зобов'язаннями його засновників та учасників. Це відповідає основним засадам інституту непідприємницьких юридичних осіб. Доречним з цього приводу буде навести доводи Д. В. Примака, який стверджує, що майнова відокремленість непідприємницьких юридичних осіб та відсутність у засновників права брати участь в управлінні ними «...виключає допустимість законодавчого запровадження будь – якої форми їх додаткової відповідальності» [134, с. 12]. Однак є й винятки щодо цивільно – правової відповідальності засновників та учасників деяких видів непідприємницьких товариств, таких, як, наприклад, споживчих кооперативів, члени якого несуть субсидіарну відповідальність у межах вартості паю [47, с. 6]

Разом з тим, варто навести ч. 3 ст. 96 ЦК України: «Учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника), *крім випадків, встановлених установчими документами та законом*». І хоча ЗУ «Про громадські об'єднання» встановлюється, що учасники громадського об'єднання не відповідають за зобов'язаннями такої юридичної особи, у деяких випадках застосовуються загальні засади цивільного законодавства. Мається на увазі, що попри законодавче встановлення відсутності цивільно – правової відповідальності в учасників громадського об'єднання трапляються й винятки із правил. Так, п. 8. 7. Статуту громадської спілки «Українська Гельсінська спілка з прав людини»

встановлено, що «спілка не відповідає за зобов'язаннями своїх членів, а члени спілки не відповідають за зобов'язаннями Спілки чи один одного, якщо інше не передбачено їхніми Статутами (Положеннями) або договорами, укладеними між ними» [169]. Видається, що такий стан речей спричинений притаманністю добровільності та свободи вибору в громадських об'єднаннях, для яких характерно, що, попри існування загально встановленого правила зазвичай від нього можна відступити.

Тому, цілком можливим є застосування до учасників громадської спілки субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями юридичної особи. Однак, це може стосуватися тільки тих громадських спілок, які займаються підприємницькою діяльністю, але і при здійсненні такої діяльності субсидіарна відповідальність може застосовуватися тільки до тих учасників які беруть участь в управлінні нею.

На підставі окресленого вище можна зробити наступні висновки:

- надання права юридичним особам бути засновниками та учасниками громадських спілок є виправданим кроком та служитиме для кращої реалізації ними мети діяльності;

- засновниками та учасниками громадської спілки можуть бути як підприємницькі, так і непідприємницькі юридичні особи, в т.ч. громадські об'єднання зі статусом юридичної особи, а також іноземні юридичні особи. Крім того, засновниками може бути будь-яка юридична особа приватного права;

- основною відмінністю громадської спілки від громадської організації є суб'єктний склад. Звісно, до громадських спілок висуваються певні додаткові вимоги в процесі їх реєстрації та провадження діяльності, однак в основному вони пов'язані з суб'єктним складом;

- громадськими спілками є:

- організації роботодавців;

- об'єднання організацій роботодавців;

- об'єднання профспілок;

- саморегулівні організації (торгово - промислові палати та інші, котрі створюються на добровільних засадах);

- об'єднання страховиків;
асоціації кредитних спілок;

- об'єднання, до засновників яких не висуваються спеціальні вимоги, тобто ними можуть бути будь – які юридичні особи приватного права. Крім того, варто наголосити, що це не є виключним переліком видів громадської спілки;

- засновники та учасники громадської спілки за загальним правилом не несуть субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями юридичної особи, однак в Статуті можуть встановлюватися винятки, коли на учасників громадської спілки може покладатися додаткова цивільно – правова відповідальність.

Зрозуміло, що навколо нового учасника цивільно – правових відносин будуть і надалі проводитися наукові розвідки, але на цьому етапі їхнє створення є виправданим та таким, що задовольняє сучасні вимоги, а підтвердити чи спростувати це зможе тільки практика їхньої діяльності.

Наприкінці ще раз хочемо нагадати, що вже неодноразово наголошували на тому, що встановлений у ЗУ «Про громадські об'єднання» поділ на окремі організаційно – правові форми є невиправданим, адже єдиною відмінністю між громадською організацією та громадською спілкою є суб'єктний склад, а це, вважаємо, не є достатнім критерієм, щоб виокремлювати на цій підставі окремі організаційно – правові форми.

Висновки до Розділу 3

У ході дослідження питань, які складають розділ 3 дисертації, автор дійшов таких висновків:

1. Зважаючи на наявність величезної кількості видів громадських об'єднань та їх безсистемне функціонування, наголошується на необхідності пошуку об'єктивних критеріїв класифікації, за допомогою яких можна було б систематизувати всі види громадських об'єднань. У цивілістичній доктрині наводяться різноманітні критерії класифікації, але, з їх використанням неможливо систематизувати всю систему суб'єктів дослідження. Зазначається, що одним із найпоширеніших критеріїв

класифікації є критерій «сфери діяльності», однак він є надто «широким», адже аналізовані суб'єкти здійснюють свою діяльність практично у всіх сферах суспільних відносин, а тому неможливо на підставі цього критерію здійснити якісну класифікацію.

Як наслідок, убачається перспективним в цілях єдиної класифікації обрання критерію «суб'єктний склад», а саме: поділу всіх громадських об'єднань залежно від особи засновників та учасників на громадські організації та громадські спілки. Зважаючи на величезну кількість громадських об'єднань та відсутність єдиних виважених критеріїв класифікації, систематизація в залежності від того, хто може бути засновником та учасником громадського об'єднання, видається досить перспективною. Вважаємо, що саме за допомогою такого критерію можна буде внести ясність у систему громадських об'єднань та систематизувати їх.

2. На підставі аналізу норм ЗУ «Про громадські об'єднання» робиться висновок, що критерій наявності чи то відсутності статусу юридичної особи є своєрідним «первоначальним», який відкриває інші критерії для систематизації. Так, громадські об'єднання поділяються на такі, що можуть бути учасниками цивільно-правових відносин, та не можуть; мають право на створення відокремлених підрозділів, та не мають; правосильні здійснювати підприємницьку діяльність, та ні; вправі виконувати державні замовлення, та такі, яким таке право не надається тощо. І тільки ті громадські об'єднання, які отримали статус юридичної особи, наділені більшими можливостями, позаяк саме вони і є учасниками цивільно – правових відносин, мають право створювати відокремлені підрозділи, можуть займатися підприємницькою діяльністю, виконувати державні замовлення.

3. Аналіз Реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та Реєстру громадських об'єднань дозволяє стверджувати про необхідність приведення їх у злагоджене функціонування, адже зараз воно відбувається автономно. Одними із напрямів їх оптимізації вбачається:

- визначення в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців єдиного узагальнюючого поняття «громадське об'єднання»;
- деталізації видів громадського об'єднання в профільному реєстрі.

4. Категорично не погоджуємося із міркуваннями, що мають місце в науковій літературі, з приводу того, що якщо правове становище певного суб'єкта визначається окремим нормативно - правовим актом, то на цій підставі можна виокремлювати його як окремий вид непідприємницького товариства. Такий підхід, на нашу думку, є нелогічним, окрім того, не сприятиме виробленню єдиної цілісної та логічної системи непідприємницьких товариств. Щоб краще зрозуміти позицію автора, паралель можна провести із акціонерними товариствами. Так, банки, холдингові компанії у своїй діяльності також керуються спеціальними Законами. Для банків таким є Закон України «Про банки та банківську діяльність» від 07. 12. 2000 року, а для холдингових компаній Закон України «Про холдингові компанії в Україні» від 15. 03. 2006 року та все ж це не змінює того, що вони є акціонерними товариствами. Так само і з видами громадського об'єднання.

5. Дослідження сутності громадської організації та громадської спілки як різновидів громадського об'єднання дозволило говорити про наступне :

- оскільки процес приведення статутів у відповідність до ЗУ «Про громадські об'єднання» просувається не надто активно, пропонується встановити штрафні санкції за невиконання цього припису законодавця;

- на підставі аналізу визначення громадського об'єднання робиться висновок, що відсутність у дефініції поняття вказівки на здійснення та захист «своїх» прав і свобод не означає заборони, здійснення та захисту прав і свобод членів такого об'єднання;

- за прикладом ЗУ «Про громадські об'єднання» пропонується використовувати термін «фізичні особи», а не «громадяни» в пов'язаних законодавчих актах;

- через те що не визначено ефективного та прозорого механізму надання громадським об'єднанням фінансової підтримки з державного та місцевого бюджетів, це може призводити до різноманітних зловживань з боку недобросовісних громадських об'єднань. Пропонується розробити механізм надання фінансової допомоги, порядку проведення конкурсу, визначення переможців та детально прописати питання звітування за використані державні кошти.

6. Вивчення окремих особливостей громадської організації та громадської спілки ще раз підтверджує думку, яка побутує в наукових колах, - основною відмінністю між ними є суб'єктний склад. Звісно, до громадських спілок висуваються певні додаткові вимоги в процесі їх реєстрації та провадження діяльності, однак в основному вони пов'язані знову ж таки із суб'єктним складом, тому виокремлювати їх як окремі відмінності недоцільно.

7. Видами громадської організації є:

- професійні спілки;
- політичні партії;
- релігійні організації;
- саморегулювні організації (творчі спілки та інші, які утворюються на добровільних засадах);
- благодійні товариства;
- волонтерські організації;
- молодіжні та дитячі громадські організації;
- громадські організації споживачів;
- фізкультурно – спортивні організації;
- організації науковців, адвокатів, нотаріусів, жіночі об'єднання та ін.

8. Щодо окремих видів громадської організації, то хочемо зазначити наступне:

- до ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» повинні бути внесені зміни в частині необхідності проходження профспілками державної реєстрації відповідно до ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», адже надання їм статусу юридичної особи з моменту затвердження Статуту суперечить концептуальним засадам цивільного права;

- враховуючи законодавчі тенденції щодо надання «відокремленим підрозділам» окремих видів громадських об'єднань статусу юридичної особи, стверджується про доцільність внесення змін до законодавства в напрямку зведення їх становища до філій та представництв без надання їм статусу юридичної особи;

- на основі здійсненого синтезу вважаємо, що саморегульвні організації, які створюються на добровільних засадах, засновниками та учасниками яких є фізичні особи, мають визнаватися громадськими організаціями.

9. Видами громадської спілки є:

- організації роботодавців;
- об'єднання організацій роботодавців;
- об'єднання профспілок;
- об'єднання страховиків;
- асоціації кредитних спілок;
- об'єднання, до засновників яких не висуваються спеціальні вимоги, тобто ними можуть бути будь – які юридичні особи приватного права.

Громадськими спілками можуть визнаватися й інші об'єднання юридичних осіб.

10. Наголошується, що надання права юридичним особам приватного права бути засновниками та учасниками громадських об'єднань є позитивним явищем та відповідає сучасним європейським тенденціям. Окрім того, це служитиме для кращої реалізації ними мети діяльності.

11. Як впливає із законодавчо наданої дефініції, засновниками громадських спілок можуть виступати тільки юридичні особи приватного права. У результаті аналізу Реєстру громадських об'єднань констатується, що найпоширенішим суб'єктом, який виступає засновником громадської спілки, є товариство з обмеженою відповідальністю, але коло засновників є дуже різноманітним. Вищезазначене підтверджується тим, що серед засновників громадської спілки зустрічаються акціонерні товариства, корпорації, приватні підприємства, адвокатські об'єднання, благодійні організації, громадські організації, громадські спілки, професійні спілки, іноземні юридичні особи та коло їх є необмеженим

12. Засновники та учасники громадської спілки за загальним правилом не несуть субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями юридичної особи, однак у Статуті можуть встановлюватися винятки, коли на учасників громадської спілки може покладатися додаткова цивільно – правова відповідальність.

Крім того, вважаємо, що учасники громадської спілки, котра займається підприємницькою діяльністю мають нести субсидіарну відповідальність за її зобов'язаннями. Однак, тільки тоді, якщо такі учасники беруть участь в управлінні нею.

13. На підставі викладених теоретичних положень пропонуємо закріпити систему видів громадського об'єднання в ЗУ «Про громадські об'єднання» та внести відповідні зміни до Реєстру громадських об'єднань.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні цивільно-правового статусу громадських об'єднань як учасників приватноправових відносин.

У результаті дослідження вітчизняного законодавства, наукової доктрини, судової практики та державних реєстрів, які безпосередньо пов'язані із досліджуваною тематикою, стало можливим сформулювати такі основні теоретичні та практичні висновки.

1. Громадським об'єднанням притаманні загальноцивілістичні ознаки громадського об'єднання, ознаки, якими воно володіє як непідприємницьке товариство (неприбутковий характер; спеціальна правоздатність; самоуправління; членський характер) та специфічні ознаки громадського об'єднання (особлива мета – здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних та інших інтересів; члени громадського об'єднання не мають права на частку майна такого об'єднання та не несуть відповідальності за його зобов'язаннями (виняток становлять лише учасники громадської спілки, що беруть участь в управлінні нею, та якщо така громадська спілка займається підприємницькою діяльністю). Наголошується на тому, що саме сукупність цих ознак характеризує громадське об'єднання.

Сформульоване авторське визначення, яке доцільно закріпити в ЦК України та Законі України «Про громадські об'єднання» і повинно диференціюватися залежно від наявності або відсутності статусу юридичної особи.

2. Громадським об'єднанням надається значна свобода локальної правотворчості, яка проявляється в тому, що попри існування загальновстановлених законодавчих вимог щодо громадських об'єднань, зазвичай їм надається можливість відступлення від них через встановлення інших правил у своїх статутах чи положеннях.

3. Громадська організація та громадська спілка є видами громадського об'єднання. У зв'язку із цим необхідно ч. 2 ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» викласти в такій редакції:

«2. Видами громадського об'єднання є громадська організація та громадська спілка».

4. Закон України «Про громадські об'єднання» має поширювати свою дію на об'єднання, які володіють ознаками громадського об'єднання незалежно від того, чи притаманне їм законодавче врегулювання в спеціальному нормативно-правовому акті. Відтак дія цього Закону повинна поширюватися на громадські організації, громадські спілки, політичні партії, релігійні організації, саморегулювні організації, професійні спілки, об'єднання професійних спілок, організації роботодавців, об'єднання організацій роботодавців, творчі спілки, асоціації кредитних спілок, іноземні неурядові організації, благодійні товариства тощо.

5. Громадське об'єднання є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб.

6. У зв'язку із тим, що реорганізація громадського об'єднання може відбуватися не тільки шляхом приєднання до іншого громадського об'єднання такого самого статусу, але й через злиття, поділ та перетворення, необхідно п. 1 ч. 1 ст. 25 Закону України «Про громадські об'єднання» викласти в такій редакції:

«За рішенням громадського об'єднання, прийнятим вищим органом управління громадського об'єднання, шляхом саморозпуску або реорганізації».

Крім того, необхідно внести зміни до ст. 27 Закону, зокрема ч. 1 ст. 27 викласти в такій редакції:

«Реорганізація громадського об'єднання, яке має статус юридичної особи, здійснюється шляхом приєднання, злиття, поділу та перетворення, якщо інше не передбачено нормами законодавства».

7. Членство в громадських об'єднаннях є виключно добровільним, а якщо воно не є таким, то це утворення не може бути визнано громадським об'єднанням. Ще однією особливістю є те, що членами громадського об'єднання можуть бути як будь-які фізичні та/або юридичні особи приватного права, так і ті суб'єкти, до яких висуваються певні спеціальні вимоги (тільки громадяни України для політичних партій, працівники підприємств, самозайняті особи та особи, що навчаються, для профспілок тощо).

8. Оскільки громадські об'єднання володіють спеціальною правоздатністю, доцільно закріпити на законодавчому рівні вказівку про визначення виключного переліку видів підприємницької діяльності в статуті. На основі вищесказаного слід доповнити ч. 1 ст. 11 Закону п. 2.1. такого змісту:

«2.1. переліку виключних видів підприємницької діяльності».

9. Нормативно-правові акти, якими визначається правове становище окремих видів громадського об'єднання, повинні бути приведені у відповідність із Законом України «Про громадські об'єднання».

Зокрема, Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» в частині внесення змін до ст. 16 «Профспілка, об'єднання профспілок набувають прав юридичної особи з моменту державної реєстрації», Закон України «Про політичні партії» і Закон України «Про творчі спілки, їх права та гарантії діяльності» враховуючи законодавчі тенденції щодо надання «відокремленим підрозділам» окремих видів громадських об'єднань статусу юридичної особи, доцільним є внесення змін до законодавства в напрямку зведення їх становища до філій та представництв без надання їм статусу юридичної особи.

10. Необхідно внести такі зміни до ЦК України стосовно визначення поняття, ознак та видів громадського об'єднання в рамках окремої глави, якою має визначатися правове становище непідприємницьких юридичних осіб:

Поняття громадського об'єднання зі статусом юридичної особи

«1. Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи – це непідприємницьке товариство, яке створюється з метою здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних інтересів, члени якого не мають права на майно товариства та не несуть відповідальності за його зобов'язаннями.

2. Громадські об'єднання зі статусом юридичної особи мають право здійснювати підприємницьку діяльність як самостійно, так і шляхом створення окремих юридичних осіб, за умови, що ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню.

3. Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи не може діяти з метою отримання прибутку (незалежно від джерела його надходження) для наступного розподілу між учасниками.

4. Окремими законами можуть установлюватися особливості правового статусу окремих видів громадських об'єднань».

Види громадського об'єднання

«1. Видами громадського об'єднання є громадська організація (засновники та учасники – фізичні особи) та громадська спілка (засновники – юридичні особи приватного права, а учасники – юридичні особи приватного права та фізичні особи).

2. Громадською організацією є професійні спілки, політичні партії, релігійні організації, саморегульвні організації (творчі спілки та інші, які утворюються на добровільних засадах), благодійні товариства, волонтерські організації, молодіжні та дитячі громадські організації, громадські організації споживачів, фізкультурно-спортивні організації, організації науковців, адвокатів, нотаріусів, жіночі об'єднання та ін.

3. Громадською спілкою є організації роботодавців, об'єднання організацій роботодавців, об'єднання профспілок, об'єднання страховиків, асоціації кредитних спілок та ті об'єднання, до засновників яких не висувається спеціальних вимог.

4. Спеціальними законами можуть передбачатися інші види громадського об'єднання».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України: Академічний курс: [підручник] : у 2 т. Т. 1 Загальна частина / [ред. Колегія : В. Б. Авер'янов (голова) та ін.]. – К. : Юрид. Думка, 2005. - 536 с.
2. Аналіз судової практики щодо року застосування Закону України «Про громадські об'єднання». – Центр громадської адвокатури // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.cga.in.ua/index.php?itemid=1285>
3. Багній М., Яцків Т. Практичний посібник «Державна реєстрація громадських об'єднань та благодійних організацій». – Львів, 2014. – 176 с.
4. Белов В. А., Пестерева Е. В. Хозяйственные общества. – М.: «ЮрИнфоР», 2002. – 333 с.
5. Беляев К. П. О делении юридических лиц на коммерческие и некоммерческие в гражданском законодательстве [Текст] / К. П. Беляев // Актуальные проблемы гражданского права / под ред. С.С. Алексеева. – М.: Статут, 2000. – С. 35 – 49
6. Бейцун І. В. Об'єднання юридичних осіб у цивільному праві : порівняльно – правовий аналіз [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / І. В. Бейцун – Київ, 2006.- 20 с.
7. Бикмурзина Д. М. К вопросу оптимизации организационно – правовых форм некоммерческих организаций [Текст] / Д. М. Бикмурзина // Проблемы права. – 2012. - № 6. – С. 85 – 87.
8. Блажко Н.І., Доленко В.І., Проценко Н.К. Основні засади Закону України «Про громадські об'єднання». – Кременчук, 2013. – 20 с.
9. Борисова В. І. До проблем створення юридичних осіб [Текст] / В. І. Борисова // Вісник Академії правових наук України. - 2002. - № 2 (29). - С. 79 – 88.
10. Борисова В. И Корпорация - организационно-правовая форма корпоративных отношений // Альманах цивилистики, вип. 1. - Правова єдність. - Київ, 2008. - С. 258 - 264.

11. Борисова В. І. Релігійні організації як непідприємницькі юридичні особи [Текст] / В. І. Борисова // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали міжнар. наук. - практ. конф., присвяч. пам'яті проф. О. А. Пушкіна (23 трав. 2009 р.). – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. – С. 17 – 19.

12. Булгакова М. Новий Закон України «Про громадські об'єднання» / М. Булгакова, А.Петрів // Громадський портал Львова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gromada.lviv.ua/article/546>

13. Васильєва В. А. Проблеми розвитку корпоративного права [Текст] / В. А. Васильєва // Приватне право. – 2013. - № 1. – С. 135 – 145.

14. Великий енциклопедичний юридичний словник [Текст] / За редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.

15. Висновок Головного експертного управління Верховної Ради України від 31. 01. 2011 року. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=38911

16. Висновок Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування від 30. 03. 2011 року. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=38911

17. Віннік О. Новий закон «Про громадські об'єднання» - що насправді змінюється для громадських організацій? – Ініціативний центр сприяння активності та розвитку громадянського почину «Єднання» // [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://isar.net.ua/novij-zakon/novij-zakon-2>

18. Войналович М. В. Проблемні аспекти реалізації права на об'єднання в Законі України «Про громадські об'єднання» [Текст] / М. В. Войналович // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2013. - № 5. – С. 20-26.

19. Впорядковано надання фінансової підтримки громадським об'єднанням : Прес - служба Міністерства молоді та спорту 29. 08. 2014 року. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247562442

20. Гаєва Н. П. Критичний аналіз Закону України «Про громадські об'єднання»: деякі міркування [Текст] / Н. П. Гаєва // Часопис Київського університету права. – 2013. - № 4. – С. 91 – 95
21. Галянтич М. К., Кочин В. В. Непідприємницькі товариства у механізмі реалізації права на свободу об'єднань [Текст] / М. К. Галянтич, В. В. Кочин // Юридична Україна. – 2011.- № 2. – С. 47 – 51.
22. Господарсько - процесуальний кодекс України : Закон України [прийнятий 06. 11. 1991 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
23. Гражданское право: учебник в 3 т. Т.1 [Текст] / [под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого]. - М., - 2001. - с. 633.
24. Гриняк А. Б. Особливості договірного регулювання відносин з надання послуг в підприємницькій діяльності [Текст] / А. Б. Гриняк // Юридичний вісник. – 1 (34). – 2015. – С. 115 – 120.
25. Громадські об'єднання в Україні : Навчальний посібник [Текст] / [В. М. Бесчастний, О. В. Філонов, В. М. Субботін, О. С. Денисова, О. П. Кудлай та ін.] ; за ред. В. М. Бесчастного. – Знання. – К. 2007. – 415 с.
26. Громадські організації та органи державного управління: питання взаємовідносин /за заг. ред. Нижник Н. Р. та Олуйко В. М. – Хмельницький : Вид-во ХУУП. – 236 с.
27. Державна реєстраційна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.drsv.gov.ua/show/199>
28. Державне підприємство Інформаційно – ресурсний центр: Пошук відомостей в ЄДР // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://irc.gov.ua/ua/Poshuk-v-YeDR.html>
29. Державний класифікатор України: Класифікація організаційно – правових форм господарювання ДК 002:2004 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://law.leschishin.org/nor007.php>
30. Державний реєстр саморегульованих організацій у сфері архітектурної діяльності // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.minregion.gov.ua/attachments/content-attachments/3379/.pdf>

31. Добкіна К. Р. Цивільно – правовий статус Торгово – промислової палати України [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / К. Р. Добкіна – Київ, 2012.- 40 с.

32. Довгерт А. С. Концепція та види юридичних осіб у проекті Цивільного кодексу України [Текст] / А. С. Довгерт // Кодифікація приватного (цивільного) права України. – К., 2000. – С. 131–133.

33. Договір № 210/___ - про сплату членських внесків // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

antiraidер.ua/ucp_file.php?c=4inObVm1aJOUcNwBuzZINkhYV6oO8

34. Додина Е. Е Легализация общественных организаций в Украине [Текст] / Е. Е. Додина // Юридический вестник. - 2001. - № 3. - С. 134 – 138.

35. Додіна Є. Є. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / Є. Є. Додіна. - Одеса, 2002. – 21 с.

36. Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://irc.gov.ua/ua/Poshuk-v-YeDR.html>

37. Жаринов С. Е. Организационно-правовые формы коммерческих организаций : парадоксы Гражданского кодекса// Законодательство. – 1998. – № 12. – С.26–28.

38. Жигалкін І. П. Особливості правоздатності установ приватного права [Текст] / І. П. Жигалкін // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті Василя Пилиповича Маслова «Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства» (м. Харків, 25 лютого 2011 р.). – Харків. – 2011. – С. 182-183.

39. Жигалкін І. П. Установи як юридичні особи : монографія / Іван Павлович Жигалкін. — Х. : Право, 2010. – 168 с.

40. Жилинский С. Э. Предпринимательское право (правовая основа предпринимательской деятельности): Учеб. для вузов. – М.: Норма, 2002. – 901 с.
41. Журенок Т. В. Правовий статус та види громадських об'єднань [Текст] / Т. В. Журенок // Форум права. – 2012. - № 4. – С. 356 – 360.
42. Загальна декларація прав людини 1948 р. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015
43. Захаров В.А. Создание юридических лиц: правовые вопросы [Текст]: монография. – М.: Норма, 2002. – 208 с.
44. Зеліско А. В. Забезпечення системності у правовому регулюванні статусу обслуговуючих кооперативів [Текст] / А. В. Зеліско // Вісник Вищої ради юстиції. - № 3 (11). – 2012. – С. 74 – 81.
45. Зеліско А. В. Історичні передумови формування непідприємницької природи споживчих товариств / А. В. Зеліско // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – №6. – С. 41-46.
46. Зеліско А. В. Правовий статус споживчих товариств: монографія / Алла Володимирівна Зеліско. – Івано-Франківськ, Сімик, 2011. – 184 с.
47. Зеліско А. В. Правовий статус споживчих товариств [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / А. В. Зеліско – Київ, 2008.- 23 с.
48. Зозуляк О. І. Про корпорації в світлі проблем класифікації юридичних осіб [Текст] / О. І. Зозуляк // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин (21–22 вересня 2012 р., м. Івано-Франківськ) : Всеукраїнська науково-практична конференція: Збірник наукових праць / Ред. кол.: О. Д. Крупчан, В. В. Луць, В. А. Васильєва, І. Б. Саракун. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – С. 79 - 84.
49. Зозуляк О. И., Парута Ю. И. Понятие и признаки общественного объединения со статусом юридического лица [Текст] / О. И. Зозуляк, Ю. И. Парута // . – Закон и жизнь. – май 2014. - № 5/3. – С. 67 – 71.

50. Зозуляк О. І. Підприємницька діяльність непідприємницьких організацій: актуальні напрямки вдосконалення механізму правового регулювання [Текст] / О. І. Зозуляк // Удосконалення правового регулювання статусу непідприємницьких організацій в Україні: Збірник наукових праць (за результатами роботи «круглого столу») / За заг. ред. М. К. Галянтича. – К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. – С. 22 – 26.

51. Зозуляк О. І. Поняття майнової відокремленості як ознаки юридичної особи [Текст] / О. І. Зозуляк // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : Збірник наук. статей. – Івано-Франківськ. – 2011. – Вип. XXVI. – С. 120-125.

52. Зозуляк О. І. Проблемні аспекти модернізації цивільного законодавства України про юридичні особи [Текст] / О. І. Зозуляк // Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав : зб. наук. пр. / НАПрН України, НДІ приват. права і підприємництва ; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. – К. : Ред. журн. «Право України», 2013. – 236 с.

53. Зозуляк О. І. Реалізація цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у договірній формі: монографія [Текст] / Ольга Ігорівна Зозуляк. – Івано - Франківськ, Нова зоря. – 2012. – 216 с.

54. Капталан И. М. К определению понятия политической партии как субъекта гражданского права [Текст] / И. М. Капталан // Вестник Пермского университета. – 2012. - № 4 (18). – С. 83 – 87.

55. Карнаух Т. П. Особисті немайнові права юридичних осіб : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Тетяна Петрівна Карнаух. – Київ, 2014. – 266 с.

56. Кашанина Т. В. Корпоративное право (Право хозяйственных товариществ и обществ): Учебник для вузов. – [Текст] / Т. В. Кашанина // М, 1999. - с.129.

57. Кісіль Т. Д. Порядок прийняття повідомлення про утворення громадського об'єднання [Текст] / Т. Д. Кісіль // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://kobelyaky.just.gov.ua/info/667/>

58. Кодифікація приватного (цивільного) права України / А. С. Довгерт, О. А. Підпригора, Д. В. Боброва, С. П. Головатий, В. Я. Калакура, Н. С. Кузнецова, В. В.

Луць, О. А. Пушкін, З. В. Ромовська; ред.: А. С. Довгерт. - К. : Укр. центр правн. студій, 2000. - 336 с.

59. Козлова Н. В. Понятие и сущность юридического лица. Очерк истории и теории: Учебное пособие. – М.: Статут, 2003. – 318 с.

60. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004

61. Конституція свободи: Проект нової Конституції України [Текст]. – Простір незалежної думки «Критика». – лютий 2014 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://krytyka.com/ua/articles/konstytutsiya-svobody-proiekt-novoyi-konstytutsiyi-ukrayiny?page=8#sthash.3BbKgcwU.dpuf>

62. Конституція України: Закон України [прийнятий 28. 06. 1996 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

63. Корпоративное право: учебный курс: учебник [Текст] / отв. ред. И. С. Шиткина. – М. : КНОРУС, 2011. – 1120 с.

64. Кохановська О. В. Проблеми захисту честі, гідності й ділової репутації особи в Цивільному кодексі України [Текст] / О. В. Кохановська // Верховний Суд України. – Інформаційний сервер // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/C31366E8AB1A22C6C2257045004D0477?OpenDocument>

65. Кочин В. В. Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права: монографія [Текст] / Володимир Володимирович Кочин. – К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. – 200 с.

66. Кочин В. В. Сучасні проблеми цивільно - правового регулювання статусу громадських організацій в Україні [Текст] / В. В. Кочин // Методологія дослідження проблем цивільного права та процесу: Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті О. А. Пушкіна (26 травня 2012 р.). - Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2012. - С. 244-247.

67. Кочин В. В. Цивільна правоздатність юридичної особи як ознака учасника приватних відносин [Текст] / В. В. Кочин // Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 11. – С. 85 – 88.

68. Кравчук В. М. Деякі підходи до класифікації громадських організацій в Україні [Текст] / В. М. Кравчук // Вибори та демократія. – 2007. - № 1. С. 48-53.

69. Кравчук В. М. Соціально – правова природа юридичної особи [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / В. М. Кравчук – Львів, 2000.- 14 с.

70. Кравчук В. М. Сутнісні ознаки юридичної особи [Текст] / В. М. Кравчук // Підприємництво, господарство і право. - 1999. - № 7. - С. 31-32.

71. Кучеренко І. М. Громадські товариства як вид організаційно – правової форми юридичних осіб [Текст] / І. М. Кучеренко // Цивільне право та процес. – с. 55 – 60.

72. Кучеренко І. М. Організаційно – правові форми юридичних осіб приватного права : монографія [Текст] Ірина Миколаївна Кучеренко. – К., ДП «Юридичне видавництво «Аста», 2004. – 297 с.

73. Кучеренко І. М. Організаційно – правові форми юридичних осіб приватного права [Текст] : дис. доктора юрид. наук : 12.00.03 / Ірина Миколаївна Кучеренко. – К., 2004. – 468 с.

74. Лациба М. В. Як розуміти новий закон «Про громадські об'єднання» / М. В. Лациба, А. О. Шимчук. – К. : Укр. незалежн. центр політ. дослідж., 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.ucipr.kiev.ua>

75. Лещенко Д. С. Непідприємницькі юридичні особи: особливості організаційно – правових форм [Текст] / Д. С. Лещенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2008. - № 1 (37) – С. 135 -142.

76. Літвіна О. Ю. Правове положення благодійних організацій в Україні [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03

«Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. Ю. Літвіна. – Харків, 2003.- 21 с.

77. Лист Вищого господарського суду України від 09.12.2013 № 01-06/1772/2013 Про рішення Конституційного Суду України від 28 листопада 2013 року № 12-рп/2013// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1772600-13>

78. Лист Державної реєстраційної служби України від 05.10.2012 року № 345/812-8 Щодо сфери дії Закону України «Про громадські об'єднання» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pon.cn.ua/lyst-derzhavnoji-rejestratsijnoji-sluzhby-schodo-sfery-diji-zakonuprohromadski-ob-jednannya/>

79. Лист Укрдержреєстру «Щодо перереєстрації громадської організації» від 04 квітня 2013 року № 926/8-13-8. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.drсу.gov.ua/show/10949>

80. Луць В. В. Теоретичні проблеми договірного права в контексті нового Цивільного кодексу України [Текст] / В. В. Луць // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. - 2002. - № 2. - С. 29-30.

81. Мандрика Л. М. Право власності політичних партій в Україні [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л. М. Мандрика – Харків, 2005. - 19 с.

82. Марина Ставнійчук: Ухвалення Закону «Про громадські об'єднання» один із кроків на шляху наближення України до європейських демократичних стандартів [Текст] / Марина Ставнійчук // Суспільство і соціальна політика. – Новини. – Суспільство. – 24 березня 2013 року. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrsocium.com/novini/susplstvo/4553-----l--r----->

83. Махінчук В. М. Приватно – правове регулювання підприємницьких відносин в Україні: монографія [Текст] // Махінчук Віталій Миколайович. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 320 с.

84. Менджул М. В. Громадські організації як суб'єкти цивільного права [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Марія Василівна Менджул. – Київ, 2011. – 254 с.

85. Менджул М. В. Види громадських організацій в Україні [Текст] / М.В. Менджул // Часопис Київського університету права. - 2009. - № 1. - С. 184 - 188.

86. Менджул М. В. Оподаткування доходів, отриманих непідприємницькими товариствами в Україні [Текст] / М. В. Менджул // – Вісник Вищої ради юстиції. - № 3 (11). – 2012. – С. 185 – 196.

87. Менджул М. В. Поняття та ознаки громадської організації: цивільно-правовий аспект [Текст] / М. В. Менджул // Держава і право. - вип. 43. – 2009 рік. – С. 349 – 355.

88. Менджул М. В. Проблема відповідальності при здійсненні громадськими організаціями підприємницької діяльності [Текст] / М. В. Менджул // Удосконалення правового регулювання статусу непідприємницьких організацій в Україні: Збірник наукових праць (за результатами роботи «круглого столу») / За заг. ред. М. К. Галянтича. – К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НА ПрН України, 2014. – С. 36 – 40.

89. Менджул М. В. Розвиток громадських організацій в Україні: історико-правовий аналіз [Текст] / М. В. Менджул // Часопис Київського університету права. - 2008. - № 4. - 125 – 130.

90. Менджул М. В. Створення окремих непідприємницьких товариств в Україні [Текст] / М. В. Менджул // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012. - № 3 (125). - С. 30-35

91. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043

92. Москаленко А. Правове регулювання діяльності громадських організацій [Текст] / О. Дем'янець, К. Задоя, А. Москаленко // [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

<http://www.moskalenkolawyers.com.ua/apanel/images/image/file/reguliuвання.pdf>

93. Наслідки прийняття Закону України «Про громадські об'єднання» [Текст] / Хмельниччина правова : Аналітика. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law-km.info/articles/naslidky-pryiniattia-zakonu-ukrainy-pro-hromadski-ob-iednannia.html>

94. Настільна книга для неурядових організацій [Текст] / за ред. Ткачука А. – 2 – ге вид., випр. і доповн., адапт. до укр. законодавства станом на 01. 08.2005 р. – К.: [Ін – т громадян. сусп – тва: ІКЦ «Леста»], 2005. – 288 с.

95. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України, - Вид.2, змінене і доп. /За ред. В.М. Коссака. - Істина, 2008. - 992 с.

96. Некоммерческое право; (Учебное пособие) [Текст] /Под общей редакцией Н. А. Идрисова, У. Ю. Пак – Бишкек .: Т. ДЭМИ, 2006 – 240 с.

97. Неурядові організації: досвід Сполученого Королівства / Британська Рада в Україні. – К., 1998. – 146 с.

98. Новий Закон України «Про громадські об'єднання». – Експертно – дорадчий центр «Правова аналітика» . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://legalanalytics.com.ua/uk/zakonodavstvo0/novynyzakonodavstva0/110publicassociations.html>

99. Особливості припинення громадських об'єднань // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.megevrn.dp.gov.ua/OBLADM/megevr_rda.nsf/docs/F3DF7E34A0446D64C2257CB700449AA3?OpenDocument

100. Піддубна В. Ф. Релігійні організації як суб'єкт цивільних правовідносин [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / В. Ф. Піддубна – Харків, 2008.- 22 с.

101. Пікалова О. В. Історико – політичний аналіз розвитку неурядових організацій [Текст] / О. В. Пікалова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – Вип. 91/93. – С. 138 - 142.

102. Політична партія : вільна енциклопедія «Вікіпедія» . – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Політична_партія

103. Положення про внески до Всеукраїнської асоціації кредитних спілок // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.google.com.ua/search?q=Положення+про+внески+до+Всеукраїнської+асоціації+кредитних+спілок>

104. Положення про членство в громадській організації «Коломийський автоклуб «Вест Роудс Вілс» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://wrw.if.ua/pro-nas/polozhenja-pro-chlenstvo-v-gromadsk-i-organ-zac-kolomiiskii-avtoklub-vest-rouds-v-ls.html>

105. Положення про членство у громадській організації «Українська Арбітражна Асоціація» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://arbitration.kiev.ua/uploads/kucher/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE.pdf>

106. Положення про членські внески Всеукраїнської громадської організації «Асоціація адвокатів України» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.uaa.org.ua/about/polog_chlen_vnesky2011.pdf

107. Пономарев А. М. Общественные организации: понятие и особенности учреждения (гражданско – правовой аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Андрей Михайлович Пономарев. – Белгород, 2004. – 201 с.

108. Порядок реєстрації символіки громадського об'єднання, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 грудня 2012 р. № 1209. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1209-2012-%D0%BF>

109. Порядок створення та реєстрації громадського об'єднання // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://epl.org.ua/ljudina/prosvitnicka-dijalnist/konsultaciji/porjadok-stvorennja-ta-rejestraciji-gromadskogo-objednannja/>

110. Постанова Вищого господарського суду України у справі № 904/396/13-г від 16 квітня 2013 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30772290>

111. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» № 1 від 27 лютого 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/6CC3C5489FA411CEC2257578003002D9?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=6CC3C5489FA411CEC2257578003002D9&Count=500&>

112. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» від 29.05.2013 року. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13>

113. Правове регулювання некомерційних організацій в Україні : монографія [Текст] / [І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Борисова, О. П. Печений та ін. ; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої]. – Х. : Право, 2013. – 480 с.

114. Правовий статус непідприємницьких організацій [під ред. доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України В. В. Луця] - Навчальний посібник, - Київ, 2006, 416 с.

115. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України [прийнятий 05. 07. 2012 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>

116. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування неприбуткових організацій : Закон України [прийнятий 17. 07. 2015 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/652-19/paran2#n2>

117. Про волонтерську діяльність : Закон України [прийнятий 19. 04. 2011 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>

118. Про громадські об'єднання: Закон України [прийнятий 22. 03. 2012 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page>

119. Проект Закону про внесення змін до статті 8 Закону України «Про громадські об'єднання» щодо колективного членства № 4309 від 27.02.2014 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50009

120. Проект Закону про громадські об'єднання. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=38911

121. Про кредитні спілки : Закон України [прийнятий 20. 12. 2001 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2908-14>

122. Про молодіжні та дитячі громадські організації : Закон України [прийнятий 01. 12. 1998 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/281-14/stru#Stru>

123. Про об'єднання громадян: Закон України [прийнятий 16. 06. 1992 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2460-12>

124. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності : [прийнятий 22. 06. 2012 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>

125. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність : Закон України [прийнятий 12. 01. 2001 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2658-14/stru#Stru>

126. Про політичні партії : Закон України [прийнятий 05. 04. 2001 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>

127. Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України [прийнятий 07. 10. 1997 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80>

128. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України [прийнятий 15. 09. 1999 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>

129. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України [прийнятий 17. 02. 2011 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3038-17/para0733#o733>

130. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України [прийнятий 17. 06. 2004 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1807-15/stru#Stru>

131. Про статус неприбутковості громадського об'єднання : Лист Державної фіскальної служби України від 12.03.2015 р. № 5146/6/99-99-19-02-02-15». - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vobu.com.ua/ukr/legislations/view/934>

132. Про страхування : Закон України [прийнятий 07. 03. 1996] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>

133. Про фізичну культуру та спорт Закон України [прийнятий 24. 12. 2003 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>

134. Примак В. Д. Цивільно – правова відповідальність юридичних осіб [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / В. Д. Примак – Київ, 2005.- 16 с.

135. Примак В. Д. Цивільно – правова відповідальністю юридичних осіб [Текст] : дис. кандидата юрид. наук : 12.00.03 / Володимир Дмитрович Примак. – К., 2005. – 209с.

136. Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб [Текст] : монографія / Володимир Дмитрович Примак. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 432 с.

137. Реєстр громадських об'єднань. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rgo.informjust.ua/>

138. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам стосовно статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec(2007)14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_937

139. Рекомендації щодо розробки статутів громадських об'єднань / Методична рада з питань реєстрації громадських об'єднань при Державній реєстраційній службі України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.drsv.gov.ua/show/11437>

140. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 21 травня 2013 року справа № 2-5229 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31406939>

141. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Корецький та інші проти України». - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_446

142. Рішення Перемишлянського районного суду Львівської області від 11 червня 2013 року справа № 2/449/296/2013 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://pravoscope.com/act-rishennya-2-449-296-2013-savchak-a-v-11-06-2013-spori-shho-vinikayut-iz-dogovoriv-najmu-orendi-s>

143. Ромовська З. В. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник [Текст] / З. В. Ромовська // - К.: Атіка, 2005.- 560 с.

144. Руцинська Т. П. Особливості правового режиму майна громадських організацій як суб'єктів господарського права [Текст] / Т. П. Руцинська // Форум права. - 2011. - № 2. - С. 803-809. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_2_130.pdf

145. Садков А. Н. Можно ли признать религиозную организацию организационно – правовой формой? [Текст] / А. Н. Садков // Новая правовая мысль. - 2006. - №1. - С. 45-48.

146. Серова О. О. Теоретико-методологические и практические проблемы классификации юридических лиц современного гражданского права России

[Текст]: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук: спец. 12.00.03 – «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право». М., 2011.- 55 с.

147. Серова О. А. Теоретико - методологические и практические проблемы классификации юридических лиц современного гражданского права России [Текст]: монография / О. А. Серова // М.: Издательство «Юрист», 2011. - 328 с.

148. Сіщук Л. В. Поняття та види правонаступництва: цивільно-правовий аспект [Текст] / Л. В. Сіщук // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : зб. наук. ст. – Івано-Франківськ. – Вип. XXV. – С. 201.

149. Слінько Т. М. Конституційно – правовий статус об'єднань громадян в Україні [Текст] : навч. посіб. / Т. М. Слінько, О. Г. Кушніренко. – Х. : Арсіс, 1998. – 176 с.

150. Слюсаревський М. М. Закон України «Про об'єднання громадян» – антипод європейському уявленню про статус неурядових організацій [Текст] / М. М. Слюсаревський // Громадянське суспільство. - 2009. - № 4 (11). - С. 6 – 10.

151. Соколенко Н. А. З 1 січня 2013 року вступає в дію новий Закон «Про громадські об'єднання». Заява авторів Закону [Текст] / Н. А. Соколенко // – Українська правда. Блоги. – 31 грудня 2013 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://blogs.pravda.com.ua/authors/sokolenko/50e1508b5c67e/>

152. Соловійов О. М. Право власності професійних спілок України [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. М. Соловійов – Харків, 2002. - 20 с.

153. Сойфер Т. В. Концепция некоммерческих организаций в российском гражданском праве [Текст] / Т. В. Сойфер // автореф. дис. на соискание уч. степени доктора юрид. наук : спец. 12. 00. 03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / М., - 2013. – 54 с.

154. Сойфер Т. В. Некоммерческое юридическое лицо как форма реализации конституционного права на объединение [Текст] Т. В. Сойфер // Законодательство и экономика. – 2012. – № 2. – С. 18 – 29.

155. Спасибо – Фатеева И. В. Некоторые проблемы регулирования юридических лиц в законодательстве Украины [Текст] / И. В. Спасибо-Фатеева // Цивілістика: на шляху формування доктрини. -Х.: Золоті сторінки, 2012.- С.258-271

156. Спасибо – Фатеева І. В., Спасибо В. В. Проблематика організаційно – правових форм юридичних осіб (на прикладі спільних підприємств) [Текст] / І. В. Спасибо – Фатеева, В. В. Спасибо// Університетські наукові записки. – 2006. – № 1 (17). – С. 71 – 78

157. Спасибо – Фатеева І. В. Юридичні особи за Цивільним кодексом України [Текст] / І. В. Спасибо – Фатеева // Право України. - № 2. – 2014. – С. 70 – 79.

158. Статистичний класифікатор організаційних форм суб'єктів економіки // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://ukrstat.org/uk/norm_doc/2014/271/271_2014.htm

159. Статут Авіадиспетчерського об'єднання профспілок // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://adps.in.ua/wp-content/uploads/2011/09/Статут-Обєднання-АДОП.pdf>

160. Статут Всеукраїнської громадської організації «Союз рятівників» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

riativnyk.org/static/images/STATUT_RIATIVNYK.doc

161. Статут громадського об'єднання «Допоможемо собі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lgods.ho.ua/statut.php>

162. Статут громадської організації «Асоціація кролівників України» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://a-k-u.org/ustav-2>

163. Статут громадської організації «Коломийський автоклуб «Вест Роудс Вілс» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://wrw.if.ua/pro-nas/statut.htm>

164. Статут громадської організації «Об'єднання «Київське товариство незалежних шанувальників пива // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://beer-club.kiev.ua/statut.htm>

165. Статут громадської організації «Правдива країна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravdyvakraina.org.ua/go/doc/statut.php>

166. Статут громадської організації «Творче об'єднання «Продіс»» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prodis.kiev.ua/doc/6-statut-gromadskoji-organizatsiji-tvorche-ob-ednannya-prodis.html>

167. Статут громадської організації «Українська гастроентерологічна асоціація». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://ukrgastro.com.ua/membership>

168. Статут громадської спілки «Всеукраїнський геологічний союз» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://vgs.org.ua/index.php/diyalnist>

169. Статут громадської спілки «Українська Гельсінська спілка з прав людини». - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://helsinki.org.ua/index.php?id=1389793656>

170. Тіхонова М. А. Непідприємницькі фізкультурно – спортивні організації як суб'єкти цивільного права [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / М. А. Тіхонова – Харків, 2009. - 21 с.

171. Ткалич М. О. Спортивні клуби як учасники цивільних правовідносин [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ткалич М. О. – Одеса, 2010. - 22 с.

172. Тютєв К. Ю. Предприятие и его организационно – правовая форма [Текст] / К. Ю. Тютєв // Государство и право. – 1994. – № 10. – С.62-67.

173. Український незалежний центр політичних досліджень «Як розуміти новий закон «Про громадські об'єднання» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

[http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/new_law_NGO2013\(1\).pdf](http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/new_law_NGO2013(1).pdf)

174. УНЦПД виклав практичний коментар до нового закону про громадські організації: Громадська Рада при Харківській державній адміністрації // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://kharkivoda.org.ua/?p=2754>

175. Уткин Р. В. Развитие законодательства об общественных объединениях в Российской Федерации (вопросы теории и практики) : автореф. дис. на соискания ученой степени канд. юрид. наук : специальность 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / Р. В. Уткин. – Казань, 2007. – 30 с.

176. Ущипівська Л. В. Правові проблеми припинення об'єднань громадян України [Текст] / Л. В. Ущипівська // Держава і право : Зб. науков. праць. - 2010/2. - N 4 (50). - С. 412 - 418.

177. Філатова Н. Ю. Проблеми визначення організаційно – правових форм саморегульованих організацій [Текст] / Н. Ю. Філатова // Проблеми цивільного права та процесу. – 2013. – С. 371 – 375.

178. Філатова Н. Ю. Саморегульовані організації як суб'єкти цивільного права [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Н. Ю. Філатова – Харків, 2014. - 21 с.

179. Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій у Європі від 05 липня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_209

180. Хрестоматія для некомерческих организаций [Текст] / М. Бутора, Г. Бианки, Л. Бриестенски и др. ; Фонд открытого о-ва, Центр профилактики и решения конфликтов. – Братислава, 2003. – С. 24.

182. Цивільне право в Україні. Курс лекцій: у 6 - ти томах. Т.1. / [Р. Б. Шишка, О. Л. Зайцев, Є. О. Мічурін та ін.]; за заг. ред. Р. Б. Шишки та В. А. Кройтора. – Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2004. – 417 с.

183. Цивільне право України: Підручник [Текст] / Є. О. Харитонов, Н. О. Санахметова. – К. : Істина, 2003. – С. 55.

184. Цивільне право України: Підручник: у 2-х кн. / О.В. Дзера (керівник авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. — К.: Юрінком Інтер, 2002. Кн. 1 — 720 с.

185. Цивільне право України : Підручник : у 2 т. [Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.]; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – [Текст]. - К. : Юрінком Інтер, 2004. – Т. 1. – С. 129-130.

186. Цивільне право України: Підручник: у 2 т. [Текст] / Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. - К.: Юрінком Інтер, 2007.- Т. 1.- 480 с.

187. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бєгова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х. : Право, 2011. – Т. 2. – 816 с.

188. Цивільно – процесуальний кодекс України : Закон України [прийнятий 18.03.2004 р.] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

189. Цивільний кодекс України [прийнятий 16. 01. 2003 р.]// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

190. Чепурнов В. О. Правовий статус благодійних установ та товариств за законодавством [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / В. О. Чепурнов – Київ, 2004. - 14 с.

191. Червоненко В. Де загубилась конституційна реформа ? [Текст] / В. Червоненко // ВВС Україна. – 10 жовтня 2014 року. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2014/10/141010_constitution_reform_vc

192. Шашкова О. В. Комментарий к Федеральному закону от 19 мая 1995 г. Об общественных объединениях [Текст] / О. В. Шашкова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.twirpx.com/file/774272/>

193. Щодо неприбуткових організацій (витяг) Лист від 08. 01. 2014 року № 55/6/99-99-19-03-02-15 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/gna/4656-55.html>

194. Яворський В. Свобода об'єднань (асоціацій) // Права людини в Україні – 2008. Доповідь правозахисних організацій. / За ред. Є. Захарова, В. Яворського. / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Харків: Права людини, 2009. – С. 119-125.

195. Як отримати статус волонтерської організації. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article;jsessionid=147636584C6846DB4B70BD4A90A16301.app1?art_id=160758&cat_id=160017

196. Ямпольская Ц. А. Общественные организации в СРСР. Некоторые политические и организационно-правовые аспекты [Текст] / Ц. А. Ямпольская. – М., 1972. – 216 с.

197. Ямпольская Ц. А. Общественные организации [Текст] / Ц. А. Ямпольская // Большая Советская Энциклопедия / Под. ред. А. М. Прохорова. – М. Издательство Советская энциклопедия. – 1974. - Т. 18. – 244 С.

198. Яровий Т. С. Конституційно – правова реформа : виклики сьогодення [Текст] / Т. С. Яровий // Державне управління : удосконалення та розвиток. – 2014. - № 7.

199. Яцків Тетяна Новий Закон «Про громадські об'єднання» та можливості для розвитку українських громадських організацій [Текст] / Тетяна Яцків // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kr-just.at.ua/PDF2/do_uvagi_ob-ednan_gromadjan.pdf

200. Edward P. Welch, Andrew J. Turezyn. Folk on the Delaware General Corporation Law: Fundamentals. Boston, N.Y., Toronto, London. 1993, p.618,625,689.

201. Jerold Oshinsky, Gheiza M. Dias Liability of Not-for-Profit Organizations and Insurance Coverage for Related Liability// The International Journal of Not-for-Profit Law, Vol/ 4, № 2-3, March 2002

202. Lester M. Salamon, Helmut K. Anheier The International Classification of Nonprofit Organisations : INCPO Revision, 1, 1996 p. 26 [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://adm-cf.com/jhu/pdfs/CNP_Working_Papers/CNP_WP19.pdf

203. Marta Meinema, Mandatory and Non- Mandatory Rules in Dutch Corporate Law, 6.4 EJCL 157,158 (2002), [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ejcl.org/64/art64-10.html[08.01.03]

204. On Public Organisations and Associations Thereof: Law of Latvia [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

www.vvc.gov.lv/.../On_Public_Organisations

205. Robert Flannigan Contractual Responsibility in Non-Profit Associations / Robert Flannigan // Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 18. - N 4. - Pp. 631-659.